

UNIVERZITA PARDUBICE

FAKULTA RESTAUROVÁNÍ

Ateliér restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů

Jiráskova 3, 570 01, Litomyšl

Slepotisková výzdoba knižních vazeb

Vývoj techniky, terminologie a metod dokumentace

BcA. Martina Zychová

Vedoucí práce: Mgr. BcA. Radomír Slovík

Odborný konzultant: Ing. Jiří Kmošek

Diplomová práce

2019

Univerzita Pardubice
Fakulta restaurování
Akademický rok: 2018/2019

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení:	Martina Zychová
Osobní číslo:	R17024
Studijní program:	N8206 Výtvarná umění
Studijní obor:	Restaurování a konzervace uměleckých a umělecko-řemeslných děl na papírových, textilních a souvisejících podložkách: Papír
Téma práce:	Slepotisková výzdoba knižních vazeb. Vývoj techniky, terminologie a metod dokumentace.
Zadávací katedra:	Ateliér restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů

Zásady pro vypracování

Slepotisk patří k nejstarším a nejhojněji užívaným technikám při výzdobě knižních vazeb. Jeho počáteční uplatňování v románském období našlo v gotice své pevné místo a díky své nenáročnosti na provedení a téměř neomezeným možnostem dekorativnosti se stává hlavní výzdobnou technikou usňového pokryvu po celá následující období. Až s příchodem průmyslové revoluce a sériového používání ploten pro výzdobu vazeb zaznamenáváme přesunutí ručního slepotisku pouze k umělecké knižní vazbě. S touto technikou se restaurátoři knih setkávají téměř denně. Dokumentace a popis slepotiskové výzdoby jako i identifikace jednotlivých ornamentů jsou neustálé a komplikované. Zkušenosti ze zahraničí (E. Kyriss, I. Schunke) poukazují na nutnost správné volby metody výzkumu, sběru dat a jejich následné zpracování. V našem prostředí se daným tématem systematictěji začal zabývat B. Nuska. Dále pak můžeme sledovat pouze dílčí příspěvky k tématu (závěrečné práce studentů FR UPa). Studentka Martina Zychová bude ve své práci pracovat s historickým fondem piaristické knihovny v Litomyšli. Fond piaristické knihovny (o 8 875 svazcích) má Fakulta restaurování UPa ve své správě od r. 2018. Pro cíle výzkumu se nám jeví vhodný z několika důvodů. Jednak s ním studentka může pracovat bez výraznějšího časového omezení (což bude pro cíle stanovené v práci zásadní), dále jsou zde zastoupeny knižní vazby od období gotiky až po baroko. Studentka ve své práci shrne dosavadní informace o vzniku a vývoji slepotiskové techniky jak z domácí, tak zahraniční literatury. V rámci popisu samotné techniky poukáže i na změny vlastnosti kolagenového materiálu, ke kterým při slepotisku dochází. Tento ucelený přehled poslouží jako vstupní informace k historii a technice slepotisku jako takové. Pro komparaci a následné zjišťování časového zařazení či lokace vazeb je důležitá dokumentace slepotisku. Martina Zychová se ve své práci bude zabývat problematikou dokumentace slepotiskové výzdoby usňových vazeb. Do současné doby se standardně používá tzv. frotáž, avšak tato technika má své limity, které mají velký vliv na úspěšnost při komparativním výzkumu. Proto úkolem studentky bude pro studium slepotiskové výzdoby – vedle standardní techniky frotáže – ověřit možnosti využití i dalších dokumentačních technik (například digitální fotografie, 3D skenování). Dalším cílem práce pak bude vypracování katalogu otisků jednotlivých pracovních nástrojů (kolků, tlačítek, filet,) z gotických vazeb fondu piaristické knihovny a jejich popis včetně zaznamenání kompozic. Při procesech restaurování knižních vazeb dochází často i k čištění usňových pokryvů. Na základě rešerše odborné literatury a pramenů provede studentka sumarizaci dosavadních poznatků a zkušeností s čištěním usňových pokryvů vazeb. Prověří běžně užívané techniky čištění na různých typech usní a zhodnotí je stran dosažení co nejlepší vypovídající hodnoty slepotisku v souvislosti s jeho dokumentací. Pro tento účel budou z fondu vytipované vhodné objekty k restaurování.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:

- BOHATCOVÁ, Mirjam. Česká kniha v proměnách staletí. Praha: Panorama, 1990.
- ĐUROVIČ, Michal. Restaurování a konzervování archiválií a knih. V Praze: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-383-6.
- HAMANOVÁ, Pavlína. Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce 19. století. Praha: Orbis, 1959. Lidová umělecká výroba a řemeslo.
- VOIT, Petr. Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2006. Bibliotheca Strahoviensis. ISBN 80-7277-312-7.
- PLEŠTILOVÁ, Anna a Jan HYBNER. Ruční slepotisk a zlacení: uvedení do technologie a historické inspirace. V Praze: Vysoká škola uměleckoprůmyslová, 2016. ISBN 978-80-87989-22-7.
- SCHUNKE, Ilse a Konrad von RABENAU. Die Schwenke-Sammlung gotischer Stempel- und Einbanddurchreibungen: nach Motiven geordnet und nach Werkstätten bestimmt und beschrieben. Berlin: Akademie-Verlag, 1996.
- KYRISS, Ernst. [from old catalog]. Verzierte gotische Einbände im alten deutschen Sprachgebiet. Stuttgart: M. Hettler, 1951-58.
- KOPÁČIK, Ivan. Gotická knižní vazba ve sbírkách vědecké knihovny v Olomouci. Litomyšl, 2014. Diplomová práce. Univerzita Pardubice – Fakulta restaurování.
- BÁRTOVÁ, Kateřina. Renesanční knižní vazba. Její vývoj na příkladech z fondu benediktinské knihovny v Broumově. Litomyšl, 2017. Diplomová práce. Univerzita Pardubice – Fakulta restaurování.
- BÁRTOVÁ, Pavla. Knižní vazba na českých tiscích ze 17. a 18. století. Litomyšl, 2014. Diplomová práce. Univerzita Pardubice – Fakulta restaurování.
- MOUČKOVÁ, Barbora. Gotická knižní vazba : typologie gotických vazeb cisterciáckého kláštera v Oseku. Litomyšl, 2006. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice – Fakulta restaurování.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. BcA. Radomír Slovík**
Ateliér restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů

Datum zadání diplomové práce: **15. listopadu 2018**

Termín odevzdání diplomové práce: **21. srpna 2019**

L.S.

Mgr. BcA. Radomír Slovík
děkan

MgA. Ivan Kopáček
vedoucí ateliéru

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti, vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorského zákona, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice (Dislokované pracoviště – Fakulta restaurování, Litomyšl).

V Litomyšli dne: 21. 8. 2019

Martina Zychová

Poděkování

Těchto několik řádků je věnováno všem, díky kterým mohla tato diplomová práce vzniknout. Na prvním místě patří můj dík vedoucímu práce - Mgr. BcA. Radomíru Slovikovi a odbornému konzultantovi Ing. Jiřímu Kmoškovi za cenné rady a konzultace. Dále děkuji vedoucímu Ateliéru restaurování a konzervace papíru, knižní vazby a dokumentů – MgA. Ivanu Kopáčkovi a asistentce MgA. Lucii Ulbríkové za velkou podporu a pomoc nejen při psaní této diplomové práce.

Za pomoc s analýzami a mnohé rady děkuji Ing. Magdě Součkové. Za poskytnutou literaturu a možnost nahlédnout do knihařské dílny děkuji Jiřímu Foglovi, Jarmile Sequensově a Muzeu klasického knihařství v Rožďalovicích. Za pomoc s překlady děkuji své sestře a babičce. Můj velký dík si zaslouží i Dana Večeřová, Vítěk Večeře a Ondřej Zíkl za pomoc „kdykoliv bylo potřeba“.

V neposlední řadě bych chtěla poděkovat své rodině, partnerovi a přátelům za obrovskou podporu během celého studia, čehož si moc vážím. Děkuji.

Anotace

Cílem této diplomové práce je podrobné „seznámení“ odborné i laické veřejnosti s technikou slepotisku, jednou z nejstarších a nejpoužívanějších výzdobných technik usňových knižních vazeb. Práce se zaměřuje na popis dané techniky jak po stránce provedení, tak po stránce chemicko-technologické, historii jejího vývoje, možné metody dokumentace (frotáž, digitální fotografie, 3D skener, 3D mikroskop, stereo lupa), nejčastěji se objevující poškození a restaurování knižních vazeb se slepotiskovou výzdobou. Snahou bylo sumarizovat dosavadní poznatky o slepotiskové výzdobě jak z české, tak zahraniční literatury, obohatit je o své poznatky a vytvořit tak ucelenou práci, která může sloužit jako „odrazový můstek“ pro další badatele zabývající se danou problematikou.

Pro účely tvorby této diplomové práce jak po stránce doprovodné obrazové přílohy, tak po stránce studia knižních vazeb se slepotiskovou výzdobou byl využit fond piaristické knihovny v Litomyšli, který je od roku 2018 ve správě Fakulty restaurování Univerzity Pardubice. Součástí diplomové práce je katalog slepotiskové výzdoby gotických knižních vazeb z fondu piaristické knihovny v Litomyšli, který dokumentuje jak jednotlivé použité nástroje, tak celé kompozice.

Klíčová slova

Piaristická knihovna v Litomyšli, slepotisk; výzdoba; knižní vazba; useň; dokumentace; historie; poškození; restaurování; konzervace; gotická knižní vazba; renesanční knižní vazba; barokní knižní vazba; moderní knižní vazba

Annotation

The goal of this diploma thesis is detailed „familiarization “of the expert audience as well as non-expert audience with the technique of blind tooling, which is one of the oldest and most used decorative techniques of leather book binding. This thesis focuses on the description of the executive side of the mentioned technique, as well as its chemical and technological side, historical development, possible documentary methods (frottage, digital photography, 3D scanner, 3D microscope, stereo microscope), most common damage and restoration of bookbindings with blind tooling embellishments. The aim was to summarize already existant findings about blind tooling from the Czech, as well as from the foreign literature, enrich them with my own findings and thereby create a wholesome thesis, which can serve as a „stepping stone “for future researchers.

For purposes of execution of this thesis in its supporting image appendix, as well as study of book bindings with blind tooling embellishments was used the fund of piarist library in Litomyšl, which is administred by the Faculty of Restoration of University of Pardubice since 2018. Part of the diploma thesis is a catalogue with blind tooling of gothic bookbindings from the fund of piarist library in Litomyšl, which documents individual tools used, as well as the entire composition.

Key words

Piarist library in Litomyšl; blind tooling; embellishment; bookbinding; leather; documentation; history; damage; restoration; conservation; gothic bookbinding; renaissance bookbinding; baroque bookbinding, modern bookbinding

Obsah

1	Úvod.....	11
2	Technika slepotisku.....	13
2.1	Faktory ovlivňující výsledný vzhled slepotiskové výzdoby knižní vazby.....	16
2.2	Technika slepotisku po chemicko-technologické stránce	28
2.3	Zlacení	30
3	Vývoj slepotiskové výzdoby	34
3.1	Období románské	37
3.2	Období gotiky.....	39
3.3	Období renesance	49
3.4	Období baroka	64
3.5	Období od 19. století po současnost.....	75
4	Dokumentace slepotiskové výzdoby na knižních vazbách	81
5	Dokumentace slepotiskové výzdoby gotických knižních vazeb z fondu Piaristické knihovny v Litomyšli	93
5.1	Piaristická knihovna v Litomyšli.....	93
5.2	Dokumentace slepotiskové výzdoby	96
6	Poškození slepotiskové výzdoby na knižních vazbách.....	98
7	Restaurování pokryvů knižních vazeb se slepotiskovou výzdobou.....	103
7.1	Současné metody čištění	104
7.2	Restaurování usňových pokryvů na příkladu knižních vazeb z fondu Piaristické knihovny v Litomyšli	108
7.1.1	Sig. R III 4.....	108
7.1.2	Sig. H VI 5	111
8	Závěr	114
9	Seznam použité literatury.....	115
9.1	Seznam použité literatury	115

9.2	Seznam použitých zdrojů	117
10	Textová příloha	119
10.1	Seznam textových příloh	119
	SEM analýza kolagenových vláken při tvorbě slepotisku	119
	Parametry testovaných usní (viz <i>Tab. 1</i>).....	119
	Měření teploty smrštění restaurovaných usní	119
11	Doplňující obrazová příloha.....	124
11.1	Seznam doplňující obrazové přílohy	124
	Faktory ovlivňující výsledný vzhled slepotiskové výzdoby knižní vazby	126
	Restaurování Sig. R III 4.....	133
	Restaurování sig. H VI 5.....	140
12	Katalog slepotiskové výzdoby gotických knižních vazeb z fondu Piaristické knihovny v Litomyšli	146
12.1	Obsah katalogu	146
	Sig. A VI 17	147
	Sig. A VI 18	155
	Sig. D I 6	164
	Sig. E V 6.....	173
	Sig. E V 9.....	183
	Sig. H VI 5	194
	Sig. R VI 6	203

1 Úvod

Pod pojmem slepotisk se může skrývat více významů. Tato diplomová práce se však zabývá slepotiskem, jakožto výzdobnou technikou usňových knižních vazeb užívanou s oblibou již po staletí. Cílem práce je poskytnout odborné i laické veřejnosti ucelené pojednání o dané problematice, které by mohlo sloužit jako základ pro rozsáhlejší systematické zpracování slepotiskové výzdoby knižních vazeb na našem území. Pro potřeby diplomové práce byl využíván jak z hlediska zdroje pro obrazovou přílohu textové části, tak samotného studia slepotiskové výzdoby fond piaristické knihovny v Litomyšli, který je od roku 2018 ve správě Fakulty restaurování Univerzity Pardubice.¹ Z důvodu dobré přístupnosti fondu a širokému spektru knižních vazeb z jednotlivých časových období byla daná knihovna zvolena jako ideální i pro výše zmíněné účely.

Značná část diplomové práce se zabývá podrobným popisem techniky slepotisku jako takové, způsobem jejího provedení, chemicko-technologickými aspekty výzdoby, vývojem ornamentiky a kompozice v jednotlivých časových obdobích a možnými metodami obrazové dokumentace slepotiskové výzdoby. Metoda dokumentace zvolená jako nejvhodnější (podrobný popis doplněný o digitální fotografie v razantním bočním nasvícení a frotáže) je v diplomové práci prezentována formou katalogu kompozic a jednotlivých nástrojů slepotiskové výzdoby gotických knižních vazeb z fondu piaristické knihovny v Litomyšli.

Další část je věnovaná slepotiskové výzdobě „očima restaurátora“ zaměřující se na problematiku poškození a restaurování usňových pokryvů knižních vazeb se slepotiskovou výzdobou. Pozornost je věnována především způsobům čištění usňových pokryvů se slepotiskovou výzdobou. Příklad provedení restaurátorského zásahu je prezentován formou dokumentace restaurování dvou celousňových knižních vazeb se slepotiskovou výzdobou z fondu piaristické knihovny v Litomyšli. Vybrané knihy reprezentují nejčastěji se objevující poškození usňového pokryvu v daném knižním fondu – znečištění, mechanické poškození, odlepení usňového pokryvu. Z důvodu rozdílného postupu při čištění byla vybrána jedna kniha s jirchovým usňovým pokryvem a druhá kniha s usňovým pokryvem tříslučiněným. Restaurátorský zásah byl podložen chemicko-technologickou analýzou koherence a teploty smrštění kolagenových vláken usně, jejíž výsledky jsou uvedené v Textové příloze.

---

¹ viz listina vyhotovená pro událost slavnostního předání historického knižního fondu piaristické knihovny (archiv Fakulty restaurování Univerzity Pardubice)

Diplomová práce je pro lepší názornost a přehlednost doplněna o řadu fotografií, nákresů a frotáží přímo v textu, doplňující fotografie jsou uvedeny ve větší velikosti v kapitole *11 Doplnující obrazová příloha*. Většina obrazové přílohy byla získána během průzkumu piaristické knihovny v Litomyšli a návštěvy knihařského ateliéru Jiřího Fogla, Jarmily Sequensové, Ivana Kopáčka a Muzea klasického knihařství v Rožďalovicích. Značnou část obrazové přílohy tvoří rovněž testování, zkoušky a vlastní zkušenosti se slepotiskovou výzdobou, případně pak fotografie z archivu Ateliéru restaurování a konzervování papíru, knižní vazby a dokumentů na Fakultě restaurování Univerzity Pardubice.

2 Technika slepotisku

Technika tisku na slepo, neboli slepotisku je jednou z nejstarších a nejpoužívanějších technik sloužící k výzdobě knižních vazeb a dalších umělecko-řemeslných předmětů z usně. Jedná se o vtláčování nahřátého nástroje (nejčastěji mosazného)² do provlhčené usně, čímž vzniká po vyschnutí ztmavlý reliéfní otisk. Ve většině případů bývá otisk jednotlivých nástrojů prováděn ručně, pouze v případě nástrojů větších rozměrů (plotna) bývá použito knihařského lisu pro vytvoření dostatečného rovnoměrného tlaku. Počátky této techniky spadají již do předrománského období. Pavlína Hamanová³ uvádí Loubierův nejstarší příklad slepotiskové výzdoby knihy již z 8. století – kodex *Bonifatianus I.*, který je připisován irskému mnichovi. Za kolébku této techniky je však považována Francie 12. století, ze které se technika dále šířila do okolních zemí.⁴ Oblibu mezi knihaři si získala svou rozmanitostí motivů a kompozic, relativní snadností a rychlostí provedení a zároveň působivým estetickým vyzněním. Tyto aspekty slepotiskové výzdoby stály také za jejím velkým rozšířením od druhé poloviny 15. století, kdy se začala vlivem vynálezu knihtisku produkce knih značně zvyšovat a s ní rostla poptávka po knižních vazbách jednoduchých i bohatě zdobených.⁵ Díky prakticky nekonečné škále motivů a kompozic umožňovala tato technika využití v různých dobách s respektováním daného výtvarného vkusu. Podrobněji je historický vývoj slepotiskové výzdoby nastíněn v následující kapitole (3 *Vývoj slepotiskové výzdoby*).

Samotnému procesu slepotiskové výzdoby knižní vazby předchází volba nástrojů a rozvržení kompozice (viz *obr. 1; obr. 2*). Ta bývá vytvářena buď přímo na knize, nebo na pomocném materiálu (papír, lepenka, useň atd.). Pro přesné rozvržení výzdoby na knižní vazbu pak mohou sloužit pomocné tečky či linky tvořené rýhovadlem (šídlo, knihařská kostka apod.), případně předtisk nenahřátými nástroji (viz *obr. 3*). Pro dosažení kýženého výsledku musí být provlhčení usňového pokryvu co možná nejrovnoměrnější, většinou bývá pro tyto účely použita jemná houbička či hadřík (viz *obr. 4*). Nahřívání nástrojů probíhá nejčastěji na kahanu uzpůsobeném k tomuto účelu⁶, případně nad lihovým kahanem (viz *obr. 5*) či ploténkou. Před samotnou aplikací nahřátého nástroje (viz *obr. 6*) je však nutné

---

² mosazné nástroje jsou dostatečně odolné vůči teplotě běžně používané při tvorbě slepotisku a zároveň umožňují rovnoměrné nahřátí celé otiskované plochy.

³ HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce 19. století*. Praha: Orbis, 1959. Lidová umělecká výroba a řemeslo, s. 20.

⁴ *Ibidem*, s. 20.

⁵ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990. s. 244

⁶ Kahan s nástavcem na položení slepotiskových nástrojů

provést vždy zkušební otisk na vzorku stejné usně, aby nedošlo k nevratnému zničení celé knižní vazby z důvodu špatné volby míry nahřátí daného nástroje. Teprve po vyschnutí zvlhčeného usňového pokryvu knihy je pak možné zhodnotit výsledný vzhled slepotiskové výzdoby (viz obr. 7).

V případě ražby, jejímž výsledkem je rovněž reliéf a z toho důvodu bývá poměrně často zaměňována za slepotisk, nebývá usňový materiál provlhčován. Daný reliéf v tomto případě vzniká nahřátým či studeným nástrojem za působení velkého tlaku v knihařském lisu. Tato technika bývá také označována jako ražený či reliéfní tisk.⁷

Obr. 1 Knižní vazba spolu s návrhem slepotiskové a zlacené výzdoby – knihař Jenda Rajman (Muzeum klasického knihařství)

---

⁷ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2006. Bibliotheca Strahoviensis, s. 741.

Obr. 2 Návrh slepotiskové výzdoby

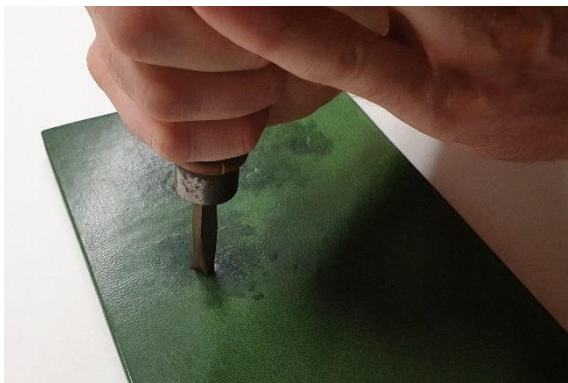
Obr. 3 Přenesení návrhu výzdoby na knihu

Obr. 4 Vlhčení usně

Obr. 5 Nahřívání nástroje nad lihovým kahanem

Obr. 6 Otisk nástroje

Obr. 7 Slepotisk

2.1 Faktory ovlivňující výsledný vzhled slepotiskové výzdoby knižní vazby

Výsledný vzhled slepotiskové výzdoby knižní vazby se odvíjí od několika základních bodů – volba materiálu pro desky a pokryv knihy, volba nástroje a samotná technika provedení slepotisku. Pomocí jednoho nástroje tak dokáže knihař vytvořit součtem těchto všech aspektů téměř nekonečnou řadu různě se lišících otisků, což značně komplikuje komparaci jednotlivých otisků mezi sebou, případně určení užití identického nástroje.

Jak již bylo uvedeno na začátku kapitoly, jedná se o výzdobnou techniku výhradně usňového materiálu, avšak ne každá useň je pro danou techniku vhodná. V historii byly nejčastěji používány pro knižní vazby se slepotiskovou výzdobou usně tříslučiněné a bílé usně, tzv. jirchy činěné kamencem (dodekahydrát síranu draselno-hlinitého). Usňovým materiálem vhodným pro tvorbu slepotisku jsou např. i tzv. marokény či oázní koziny. Důležitým aspektem je při výběru usně dobrá absorpce vody pro dostatečné a rovnoměrné provlhčení během otiskování nahřátého nástroje. Výhodou tříslučiněné usně je pak pro tvorbu slepotisku její výrazné tmavnutí za působení vlhka a tepla. Za příčinu tmavnutí je považována migrace nenavázaných tříslovin k povrchu.⁸

Obr. 8 Tříslučiněné usně

Obr. 9 Jirchy

Obr. 10 Oázní koziny

Na výsledný vzhled slepotisku má velký vliv rovněž volba druhu usně – teletina, kozina, skopovice, vepřovice..., jejichž struktura a celkový charakter se výrazně liší. Pro detailnější a jemnější slepotiskovou výzdobu bývají tedy vhodnější usně s méně výraznou strukturou (např. teletina, kozina). Z toho plyne, že by knihař měl mít již na začátku tvorby

⁸ ĎUROVIČ, Michal a kolektiv. Restaurování a konzervování archiválií a knih. V Praze: Paseka, 2002, s. 67.

dané knižní vazby dobře promyšlenou i její celkovou výzdobu. V případě špatné volby materiálu knihař nedocílí ani při sebevětší snaze kýženého výsledku. Na následujících fotografiích jsou uvedeny historicky nejpoužívanější druhy usní pro pokryv knihy – vepřovice, teletina, kozina a skopovice. Pro zvýraznění charakteristických znaků byly tyto usně nafoceny pod stereo lupou.

Obr. 11 Vepřovice

Obr. 12 Teletina

Obr. 13 Kozina

Obr. 14 Skopovice

Další rozhodující prvek – volba materiálu na knižní desky – má vliv především na hloubku a ostrost reliéfu otisku. Lepenkové knižní desky umožňují o poznání hlubší reliéf otisku nástroje než knižní desky dřevěné. Otisk nástroje v dřevěné knižní desce bývá patrný pouze v případě plotny otiskované v knihařském lisu.

Neméně důležitý je pro tvorbu slepotisku výběr nástroje. Ty bývají nejčastěji vyráběné z mosazi, můžeme se však setkat i s nástroji ocelovými.⁹ Pro snadnější otisk bývá plocha motivu či linky mírně prohnutá¹⁰. Většinou bývá kovová část nástroje vsazena do

---

⁹ KOPÁČIK, Ivan. *Gotická knižní vazba ve sbírkách Vědecké knihovny v Olomouci* [online]. Litomyšl, 2014. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. [cit. 2019-03-29]. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/61946>, s. 135.

¹⁰ Toto prohnutí umožňuje rovnoměrné dotištění celého motivu. V případě rovné plochy hrozí především špatné otištění středové části motivu.

dřevěné rukojeti. Jak uvádí Mirjam Bohatcová: „*Knihařské nářadí zhotovovali kovorytci (v dobových pramenech zvaní „řezáči“), zlatníci, zámečníci a další specialisté zpracovávající kovové výrobky.*“¹¹ Počátek značení slepotiskových nástrojů výrobcem (viz obr. 15) je s největší pravděpodobností spojeno s průmyslovou revolucí a zahájením strojní sériové výroby. V některých případech se objevuje rovněž označení nástroje knihařem – uživatelem. Toto označení bývá většinou na dřevěné rukojeti nástroje (viz obr. 18).

Obr. 15 Označení výrobce nástroje – Dornemann & Co. (soukromá sbírka Ivana Kopáčika)

Obr. 16 Označení vlastníka nástroje – Podlipný, Šubrt (soukromá sbírka Ivana Kopáčika)

Nástroje používané pro slepotiskovou výzdobu byly a jsou často používány po staletí, mezi knihaři se dědí, mění, prodávají atd. bez ohledu na to, že bývají v dané době odlišné požadavky na estetiku knihy, než v době vzniku nástroje. Nástroj totiž umožňuje kreativní práci s jednotlivými ornamenty tak, aby se výzdoba „zavděčila“ odběratelům knihařského řemesla různých časových období. V dnešní době jsou dochované slepotiskové nástroje velkou vzácností. Z důvodu snížené poptávky po rukodělných knižních vazbách a s ní poptávky po slepotiskové výzdobě, ubylo v dnešní době výrazně i řemeslníků zabývajících se ruční výrobou nástrojů určených k této technice. Ruční práce tak bývá často nahrazována prací strojní se širším záběrem specializace.

¹¹ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990. s. 253.

Obr. 17
Sbírka slepotiskových nástrojů
(Jarmila Sequensová)

Obr. 18
Sbírka slepotiskových nástrojů
(Muzeum klasického knihařství)

Obr. 19
Sbírka slepotiskových nástrojů
(Jiří Fogl)

Obr. 20
Sbírka slepotiskových nástrojů
(Jiří Fogl)

Obr. 21
Sbírka slepotiskových nástrojů
(Ivan Kopáčik)

Obr. 22
Sbírka slepotiskových nástrojů
(Muzeum klasického knihařství)

Obr. 23
Sbírka slepotiskových nástrojů
(Jiří Fogl)

Pro jednotlivé nástroje používané při tvorbě slepotisku se vžily názvy běžně užívané jak v knihařské praxi, tak v odborné literatuře. V několika následujících řádcích jsou uvedeny názvy nejpoužívanějších knihařských nástrojů pro slepotiskovou výzdobu.

Kolek – jak uvádí Petr Voit,¹² původně byl tímto názvem označován kolík zakončený razidlem s pečetí. V oblasti slepotiskové výzdoby se jedná o mosazný, případně bronzový či železný nástroj menších rozměrů pro tvorbu slepotisku.¹³ Tento typ nástroje nabízí obrovskou škálu motivů, které může knihař dle libosti kombinovat mezi sebou.

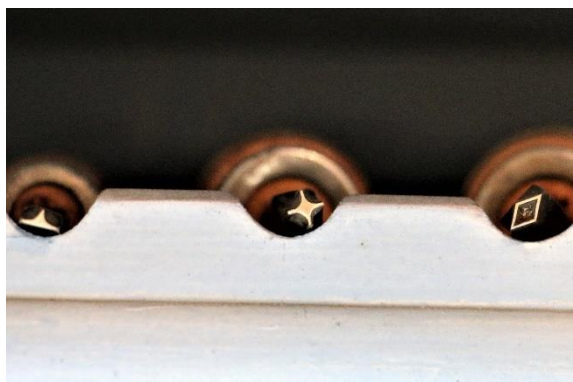

Obr. 24 Kolky (Muzeum klasického knihařství)

Obr. 25 Kolky (Jiří Fogl)

Tlačítka/razítka – jedná se o označení slepotiskového nástroje, kolku, velmi malých rozměrů. Většinou tento nástroj slouží k dotváření celkové kompozice slepotiskové výzdoby.¹⁴

Obr. 26 Tlačítka/razítka (Ivan Kopáček)

Obr. 27 Tlačítka/razítka (Ivan Kopáček)

¹² VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2006. Bibliotheca Strahoviensis, s. 475.

¹³ Ibidem, s. 475.

¹⁴ Ibidem, s. 475.

Fileta – pod pojmem fileta bývá uváděn slepotiskový nástroj tvořící lineární otisk jednoduchého či zdobného tvaru. Pro zjednodušení tvorby otisku bývá otiskovaná plocha filety konvexně prohnutá pro možnost aplikace kolébkovým pohybem.¹⁵

Obr. 28 Fileta (Muzeum klasického knihařství)

Obr. 29 Fileta (Muzeum klasického knihařství)

Obr. 30 Filety (soukromá sbírka Ivana Kopáčika)

Obr. 31 Filety (soukromá sbírka Ivana Kopáčika)

Rolna/rola/váleček/kolečko/rádélko – tento nástroj bývá tvořen kolečkem s daným motivem, které bývá zasazeno do vidlice napojené na rukojeť, což umožňuje otáčení kolečka kolem své osy. Motiv bývá na kolečku nepřerušen, tím pádem je možné pomocí tohoto nástroje vytvářet dlouhé zdobné pásy.¹⁶ V dnešní době je nejčastěji užívaným označením tohoto nástroje jak mezi knihaři, tak v odborné literatuře „rolna“.

¹⁵ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2006. Bibliotheca Strahoviensis, s. 264.

¹⁶ NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb – terminologie, datování materiálu. In: *Zborník severočeského muzea v Liberci*. 1964, s. 65.

Obr. 32 Rolna/rola/váleček/kolečko/rádélko
(Jarmila Sequensová)

Obr. 33 Rolna/rola/váleček/kolečko/rádélko
(Jarmila Sequensová)

Linka/linkovátko/fileta – pojem „linka“ většinou označuje spíše tvar výsledného otisku nástroje, v některých případech však označuje i nástroj samotný. Dříve bývala linka tvořena pravděpodobně vtačením knihařské kostky či podobného nástroje do usňového pokryvu, později se však pro tyto účely vžilo užívání filety, linkovátka či rolny. Jedná se o nástroj tvořící rovný lineární otisk, nejčastěji v podobě linky jednoduché, dvojité, trojitě, násobné či ozdobné. Linka bývá často základním stavebním prvkem slepotiskové kompozice.¹⁷

Obr. 34 Linky v podobě filety
(Ivan Kopáček)

Obr. 35 Tečkovaná linka v podobě ozubené rolny
(Jarmila Sequensová)

Oblouček – jedná se, jak již samotný název napovídá, o označení nástroje filety ve tvaru obloučku.¹⁸ Většinou bývá vytvářena celá sada obloučků různých velikostí a rádiů, pomocí nichž je možné docílit téměř jakéhokoliv lineárního motivu. Pro lepší orientaci v této sadě

¹⁷ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2006. Bibliotheca Strahoviensis, s. 532.

¹⁸ NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb – terminologie, datování materiálu. In: *Zborník severočeského muzea v Liberci*. 1964, s. 64.

bývají jednotlivé velikosti obloučků číslovány číselnou řadou. Z důvodu velké škály možností našel tento nástroj využití i v moderní umělecké knižní vazbě.

Obr. 36 Sada obloučků (Ivan Kopáček)

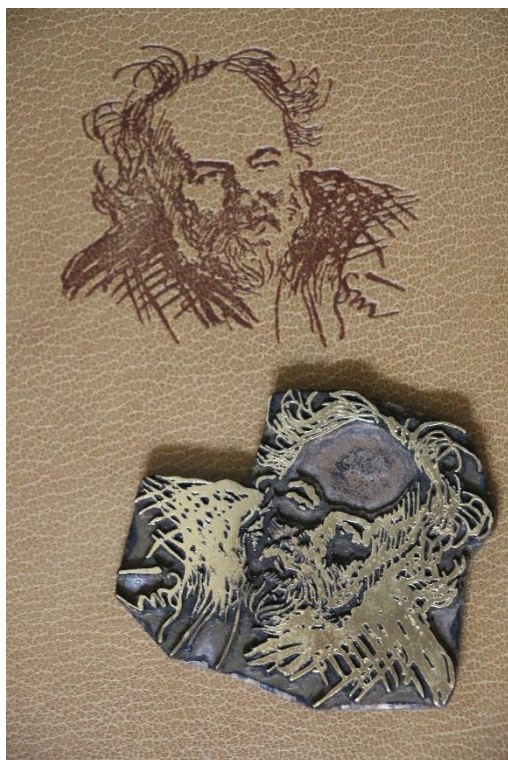

Obr. 37 Obloučky (Ivan Kopáček)

Plotna – mosazná či měděná destička sloužící k otisku rozměrnějších motivů. Rozměry plotny se mohou pohybovat od několika málo centimetrů až po rozměry blízké velikosti knižních desek zdobené knihy. Tento nástroj nabízí i bohatou škálu různých tvarů (obdélník, čtverec, ovál, mandorla...) Z důvodu větších rozměrů nástroje bývá prováděn otisk motivu plotny pomocí knihařského lisu.¹⁹ Druh plotny může být určován rovněž dle funkce, kterou má plnit. Nejčastější funkcí plotny bývá tvorba tzv. dominanty či supralibros. Označení „dominanta“ zahrnuje veškeré motivy dotvářející kompozici dominantové slepotiskové výzdoby. Její umístění bývá zpravidla ve středu knižní desky. Supralibros je specifický druh plotny nesoucí informaci o majiteli knihy. Takové označení mohla obsahovat kniha patřící jak soukromé osobě, tak instituci (např. klášter). Nejčastěji bývá supralibros umístěn do středu přední desky, což je místo nejnápadnější. Jelikož bylo v minulosti velké množství sběratelů z řad aristokracie a bohatých měšťanských rodů, objevuje se často na historických knižních vazbách supralibros v podobě rodového erbů. Jedna jediná osoba či instituce mohla mít i několik různých variant supralibros, užívaných dle estetických požadavků, popřípadě bylo měněno v průběhu času. Takovéto označení mělo kromě praktického určení majitele knihy často i funkci reprezentativní.²⁰ I z toho důvodu bývá tento motiv často prováděn technikou zlacení namísto slepotisku, technikou na pohled honosnější. Supralibros je v dnešní době neklamným vodítkem k bližšímu poznání okolností vzniku dané knižní vazby.

¹⁹ NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb – terminologie, datování materiálu. In: *Zborník severočeského muzea v Liberci*. 1964, s. 64.

²⁰ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2006. Bibliotheca Strahoviensis, s. 850.

Obr. 38 Plotna a její otisk
(Muzeum klasického knihařství)

Obr. 39 Supralibros
(piaristická knihovna, sig. Prohib. 27)

Písmo – označení „písmo“ zahrnuje jednotlivé litery, které jsou knihaři používány pro tvorbu titulu, jména autora, datace či své signatury. Bývají vyráběné buď z tzv. písmoviny (směs olova, antimonu a cínu) nebo z mosazi. Jak uvádí Ludvík Bradáč: „*Mosazné písmo je vyráběno výhradně pro knihařské účely, knihtisk používá jenom liter z písmoviny.*“²¹ Ačkoliv bývá písmo mosazné finančně nákladnější, má mnohem delší životnost než písmo vyhotovené z písmoviny.²² Nevýhodou olověných liter je i jejich nižší bod tání, tudíž musí knihař dbát zvýšené opatrnosti při jejich nahřívání před aplikací na usňový pokryv knižní vazby. Pro dosažení co možná nejlepšího estetického vyznění textu titulu knihy musí být dodržen tzv. rozpal, tj. optické vyrovnání mezer mezi jednotlivými písmeny. To umožňují tzv. proložky v podobě malých plíšků vkládaných mezi jednotlivá písmena. V případě potřeby drobnějšího odsazení je možné využít i např. kus papíru či kartonu.²³ K zafixování jednotlivých liter umožňujícímu otisk celého řádku textu slouží ruční svěrák na písmo vyrobený nejčastěji z mosazi. Rozlišují se dva typy ručního svěráku – německý, neboli

²¹ BRADÁČ, Ludvík. *Ruční zlatení: slepotisk, vkládání, intarsie na kůži, plátno a podobné tovary pro knihaře, ozdobníky a jiná příbuzná řemesla*. Praha: Příloha časopisu *Knihařský obzor*, 1938, s. 22–23.

²² *Ibidem*, s. 22–23.

²³ Přednáška doc. PhDr. Elišky Čabalové v Ateliéru restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů (FR, UPCE)

centrální, a častěji užívaný ruční svěrák francouzský.²⁴ Liteřina je vyhotovována v nejrůznějších fontech, velikostech, kurzívě atd. umožňující knihaři velkou možnost výběru. Kromě titulů bývá písmo často využíváno i pro signování knižní vazby.

Obr. 40 Ruční svěrák – francouzský
(Jarmila Sequensová)

Obr. 41 Olověné písmo v tzv. kasách (Ateliér
restaurování a konzervace papíru, knižní vazby a
dokumentů, FR, UPCE)

Obr. 42 Mosazné písmo (Ivan Kopáček)

Obr. 43 Olověné písmo (Ivan Kopáček)

Největší „proměnnou“ je však samotná práce knihaře – provedení slepotiskové výzdoby. Jedná se zkrátka o ruční práci s množstvím různých odchylek a nepřesností. I na jedné jediné knize můžeme nalézt slepotiskové otisky vyhotovené stejným tlačítkem se značně rozdílným vzhledem. Záleží na dodržení správné teploty nástroje, míře provlhčení usně, velikosti a rovnoměrnosti tlaku použitého na otisk... Pro vytvoření dokonalého otisku je nutné dodržet danou technologii a tu opakovat na celé knize co možná nejpodobněji. Avšak i u mistrů knihařského řemesla se setkáváme s tím, že jim někdy „ujela ruka“. Právě tato „nedokonalost“ však mnohdy knize dodává živost a větší poutavost. V umělecké knižní vazbě se setkáváme i s tím, že knihař záměrně pracuje se škálou otisků lišících se svým reliéfem či barevností.

²⁴ BRADÁČ, Ludvík. *Ruční zlatení: slepotisk, vkládání, intarsie na kůži, plátno a podobné tovary pro knihaře, ozdobníky a jiná příbuzná řemesla*. Praha: Příloha časopisu *Knihařský obzor*, 1938, s. 14–15.

*Obr. 44 Slepotisk
(třísločinná teletina, ostře rytý kolek)*

*Obr. 45 Přepálený slepotisk
(třísločinná teletina, ostře rytý kolek)*

*Obr. 46 Bez provlhčení
(třísločinná teletina, ostře rytý kolek)*

*Obr. 47 Pouze otisk
(třísločinná teletina, ostře rytý kolek)*

Obr. 48 Slepotisk
(třísločiněná teletina, mělce rytý kolek)

Obr. 49 Přepálený slepotisk
(třísločiněná teletina, mělce rytý kolek)

Obr. 50 Bez provlhčení
(třísločiněná teletina, mělce rytý kolek)

Obr. 51 Pouze otisk
(třísločiněná teletina, mělce rytý kolek)

Pro ucelení představy o obrovské škále možností jsou v kapitole *11 Doplnující obrazová příloha* uvedeny fotografie vzorků, které byly vyhotoveny pro účely dokumentace výše uvedených aspektů ovlivňujících výsledný vzhled slepotiskové výzdoby. Reálné vzorky jsou uloženy v archivu Ateliéru restaurování a konzervace papíru, knižní vazby a dokumentů (FR, UPCE).

2.2 Technika slepotisku po chemicko-technologické stránce

Technika slepotisku využívá principu smrštění kolagenových vláken tvořících useň vlivem působení teploty a vlhkosti. Tato reakce je charakterizována tzv. teplotou smrštění usně a dochází při ní ke změně uspořádané struktury kolagenu na neuspořádanou, tzv. statistické klubko. Teplota smrštění usně se zároveň projevuje zkrácením délky kolagenových vláken.²⁵ Tento proces smrštění při tvorbě slepotisku byl ověřen SEM²⁶ analýzou dokumentující kolagenová vlákna před a po aplikaci slepotisku. Analýzu provedl Ing. Jiří Kmošek (FR, UPCE) a její výsledky jsou uvedené v Textové příloze.

U každého typu usně se teplota smrštění liší, a to především v důsledku určitého způsobu činění či typu kůže a stupně degradace kolagenových vláken. Při dosažení této teploty smrštění a dostatečném provlhčení by měl být výsledný vzhled slepotisku co možná nejlepší. V běžné knihařské praxi se však tato teplota smrštění využívá spíše orientačně, stěžejní jsou pro knihaře prvotní zkoušky na vzorku používané usně. Pro představu, v jakém teplotním rozmezí se pohybují teploty smrštění jednotlivých usňových materiálů, byly vybrány druhy usní²⁷ nejčastěji používaných pro techniku slepotisku, na jejichž vzorcích byla teplota smrštění stanovena (viz *Tab. 1*). Standardní metoda měření teploty smrštění kolagenových vláken probíhá na vzorku odebraném z rubové strany daného usňového objektu. Vzorek je na mikroskopickém sklíčku s jamkou zakápnut malým množstvím destilované vody, ve které je vlhčen po dobu deseti minut a rozvláknován. Následně je takto připravený vzorek překryt krycím sklíčkem a vložen na elektrický vyhřívaný stolek pod mikroskop. Mikroskopické sklíčko se vzorkem je zahříváno rychlostí 2°C za minutu. Tato rychlost ohřívání vzorku má velký vliv na výslednou stanovenou teplotu smrštění. Pro ověření naměřené hodnoty bývá prováděno kontrolní druhé měření.²⁸

---

²⁵ OHLÍDALOVÁ, Martina. Degradace kolagenových materiálů. In: *Sborník z konference konzervátorů a restaurátorů*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2005, s. 30-32.

²⁶ SEM = Skenovací elektronový mikroskop

²⁷ Dodavatel a bližší specifikace usní je uvedena v Textové příloze

²⁸ VYSKOČILOVÁ, Gabriela, Alois ORLITA, Magda SOUČKOVÁ a Richard ŠEVČÍK. *Kůže, useň, pergamen: Studijní materiály* [online]. Brno: Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita, 2016 [cit. 2019-08-04]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1431/jaro2018/C5985/KUZE__USEN__PERGAMEN_-_SKRIPTA-2018.pdf, s. 80–82.

Tab. 1 Příklady teploty smrštění na vybraných vzorcích²⁹	
Jircha vepřovice	81,4 °C
Jircha teletina	82,3 °C
Třísločiněná teletina	75,1 °C
Třísločiněná skopovice	77,8 °C
Třísločiněná kozina I	84,6 °C
Třísločiněná kozina II	60,5 °C
Chromočiněná kozina I	93 °C
Chromočiněná kozina II	85,7 °C
Oázní kozina hnědá	70,1 °C
Oázní kozina modrá	70,8 °C

V literatuře bývají uváděny i orientační teploty smrštění různých druhů usní v závislosti na typu činění (viz Tab. 2). Daná teplota smrštění se může lišit i v rámci jednoho typu činění v závislosti na použité technologii a fyzickém stavu daného materiálu. Vlivem degradace teplota smrštění postupně klesá. Ačkoliv se i v dnešní době používají pro výrobu usní podobné způsoby činění jako v historii (třísločinění, činění kamencem), jednotlivé kroky se mohou více či méně lišit, což může mít rovněž vliv na rozdílnost teploty smrštění těchto na pohled velice podobných materiálů.

Tab. 2 Teplota smrštění usní v závislosti na typu činění uváděná v literatuře³⁰	
Tukové činění (zámišové usně)	50–65 °C
Třísločiněná useň	70–87 °C
Jircha	49–63 °C
Chromočiněná useň	77–110 °C

²⁹ Vzorky byly vybrány dle nejčastějšího používání pro techniku slepotisku (dodavatel a bližší specifikace usní je uvedena v Textové příloze); měření bylo provedeno na pracovišti Národní knihovny pod vedením Ing. Magdy Součkové

³⁰ OHLÍDALOVÁ, Martina. *Vliv kationů kovů na degradaci kolagenních materiálů*. Praha, 2011. Disertační práce. Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, Fakulta chemické technologie, s. 17.

2.3 Zlacení

K technice slepotisku neodmyslitelně patří i technika zlacení. Tato technika nebyvale poutavé, efektní a vznešené výzdoby, mající své kořeny v orientu, se postupně šířila do knihařských dílen po celé Evropě. Benátky, často zvané jako „brána Orientu“, byly i pro zlacení branou evropského poznání dané techniky. Mistrovských prací dosahovali nejen italští, ale i francouzští knihaři a jejich práce se často stávaly zdrojem inspirace.³¹ Na naše území pronikla znalost této techniky poměrně brzy, ve větší míře však našla uplatnění až ve druhé polovině 16. století, kdy bylo knihařské řemeslo na našem území silně ovlivňováno italskými a francouzskými mistry. Z důvodu ochrany drahého plátkového kovu byly vyráběny pro techniku zlacení nástroje s negativním otiskem tak, aby bylo zlacené místo zahloubeno pod úroveň okolního povrchu usňového pokryvu knihy. V počátcích zlacení se však můžeme setkat i se zlacením vyhotoveným pomocí pozitivního motivu. Nejprve sloužilo zlacení spíše jako doplněk slepotiskové výzdoby, na přelomu 16. a 17. století se však již začaly objevovat knižní vazby zdobené výhradně zlacením a v období baroka již dosahovala tato technika velké obliby.³²

Technika zlacení plátkovým zlatem patří k nejnáročnějším výzdobným technikám knižní vazby. Knihař musí být značně zručný a mít řadu zkušeností, než se mu podaří bezchybně vyzlatit celou knižní vazbu. Jak uvádí Antonín Kuschal „...*nesmí však nikoho odstrašiti první práce nezdařená, neb jen cvikem a pílí bude každému dalšímu kroku usnadněn výsledek. Heslem buď každému pravdivý výrok: „Kdo nic nedělal, ten ovšem také nic nezkazil“.*³³ Umění zlacení tak patřilo a stále patří k technikám hodných obdivu. O to pak více, zkusí-li si člověk na vlastní kůži, co stojí za dosažením kýženého výsledku. Literatura uvádí nespočet receptur a rad „jak na zlacení“. Každý knihař si však osvojil svou vlastní techniku, která se mu po řadě pokusů osvědčila.

Pro zlacení knižních vazeb se v dnešní době využívá plátkové zlato různých odstínů prodávané v tzv. knížkách po zhruba 25 plátcích (80 x 80 mm). V minulosti se mnohdy přidávaly do zlata levnější příměsi, nejčastěji stříbro a měď. Se snížením nákladů však klesala přímou úměrou i kvalita a odolnost plátkového kovu. Zlacená místa tak rychleji degradují a mění svou barevnost (zelenání, černání). Tyto příměsi potvrdily analýzy

---

³¹ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990, s. 245.

³² BÁRTOVÁ, Kateřina. *Renesanční knižní vazba. Její vývoj na příkladech z fondu benediktinské knihovny v Broumově*. [online]. Litomyšl, 2017. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. [cit. 2019-04-12]. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/69657>, s. 104.

³³ KUSCHAL, Antonín. *Zlacení ruční: jeho popis, základy a umělecké provedení*. Praha: České knihařské listy, 1909, s. 16–17.

provedené pomocí rentgenové fluorescence (XRF) uváděné v diplomové práci Kateřiny Bártové.³⁴ Jak uvádí Ludvík Bradáč ve své knize *Ruční zlacení*, kvalitní plátkové zlato by nemělo oxidovat a ani po letech by nemělo měnit svou barvu a lesk.³⁵ Plátky zlata se krájí na tzv. pozlacovačském polštáři pomocí speciálního pozlacovačského nože (viz *obr. 52; obr. 53*).

Obr. 52 Pozlacovačský polštář z pozůstalosti kniháře Vladimíra Werla

Obr. 53 Pozlacovačský polštář s pergamenovou krytkou a pozlacovačský nůž

Pro zvládnutí techniky zlacení je velmi důležitá vhodná volba tzv. pájky, která umožňuje přilnutí plátkového zlata k usni. Nejčastěji je v literatuře uváděn pro tyto účely jemně mletý prášek pryskyřice, kopál, bílek v různém poměru zředění s octem či vodou a želatina.³⁶ K dostání bývají také již předpřipravené zlatící prášky či roztoky, které stačí pouze aplikovat. Často se objevovaly i různé knihařovy „zlepšováky“ jako např. přídavek cukru, piva a jiných látek, které měly zlepšit lepivost dané směsi. Zlacení plátkovým zlatem bývá prováděno ručně, pouze u nástrojů větších formátů (plotna) bývá využit lis. Tato místa jsou od míst zlacených ručně snadno rozlišitelná hloubkou reliéfu, která bývá u zlacení v knihařském lisu větší, než při zlacení ručním. Ludvík Bradáč se zmiňuje o tom, že staří mistři knihařského řemesla tvořili zlacenou výzdobu do ještě vlhkých desek, případně je ukládali na nějakou dobu do sklepa, aby opět navlhly a tisk do usně lépe „zapadl“.³⁷ Před samotným zlacením bývá vytvořen tzv. předtisk pomocí slabě nahřátého nástroje. Vzniklý reliéf bývá následně opatřen zvolenou pájkou, na kterou je pomocí nahřátého nástroje aplikován plátkový kov. V některých případech se radí opatřit reliéf před nanesením bílkové

³⁴ BÁRTOVÁ, Kateřina. *Renesanční knižní vazba. Její vývoj na příkladech z fondu benediktinské knihovny v Broumově*. [online]. Litomyšl, 2017. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. [cit. 2019-04-12]. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/69657>, s. 104.

³⁵ BRADÁČ, Ludvík. *Ruční zlacení: slepotisk, vkládání, intarsie na kůži, plátno a podobné tovary pro knihaře, ozdobníky a jiná příbuzná řemesla*. Praha: Příloha časopisu *Knihařský obzor*, 1938, s. 26.

³⁶ BRADÁČ, Ludvík. *Ruční zlacení: slepotisk, vkládání, intarsie na kůži, plátno a podobné tovary pro knihaře, ozdobníky a jiná příbuzná řemesla*. Praha: Příloha časopisu *Knihařský obzor*, 1938, s. 28–31.

³⁷ *Ibidem*, s. 46.

pájký škrobovou vodou s přídavkem octa, aby bylo omezeno nadměrné vpití bílku do struktury usně, což by způsobilo výrazné snížení jeho lepivosti.³⁸ V dnešní době se poměrně často používá v knihařských dílnách z důvodu zjednodušení práce zlatá folie aplikovaná strojně ve zlatičce či ručně pomocí nahřátého nástroje. Tento způsob, ač jednodušší a rychlejší, však bývá i při sebelepším provedení na první pohled odlišitelný od tradičního provedení techniky zlacení plátkovým zlatem.

Pro dosažení co možná největší ostrosti a čistoty při zlacení titulu na hřbet knihy i při volbě usně s výraznější strukturou bývá v některých případech používáno tzv. hladítko (viz *obr. 54*), jehož nahřátím a následným hlazením místa určeného pro titul bývá tato struktura potlačena. Toto místo vlivem tepla následně ztmavne (viz *obr. 55*). Nejčastěji se tento nástroj používá pouze na mezivazné pole s titulem, ostatní pole většinou bývají ponechána ve své původní podobě.

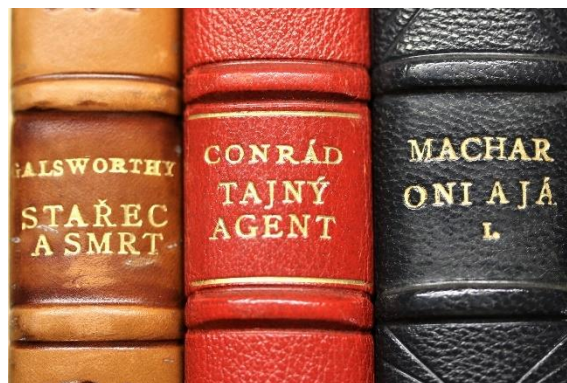
---

³⁸ KUSCHAL, Antonín. *Zlacení ruční: jeho popis, základy a umělecké provedení*. Praha: České knihařské listy, 1909, s. 12.

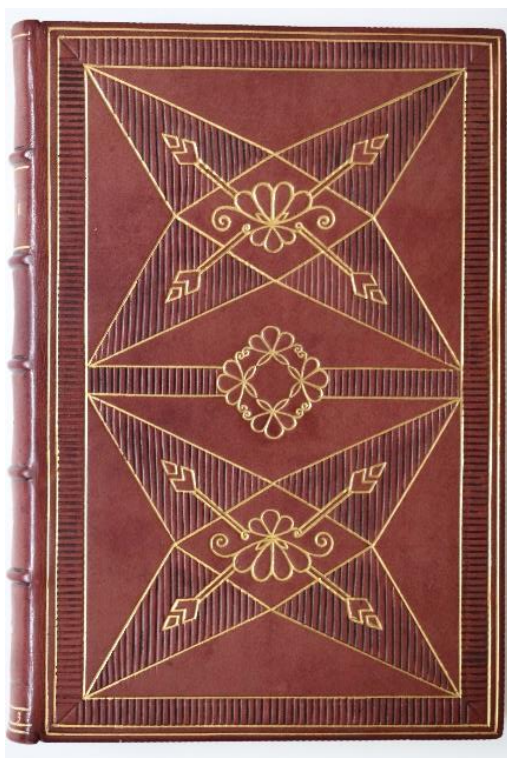

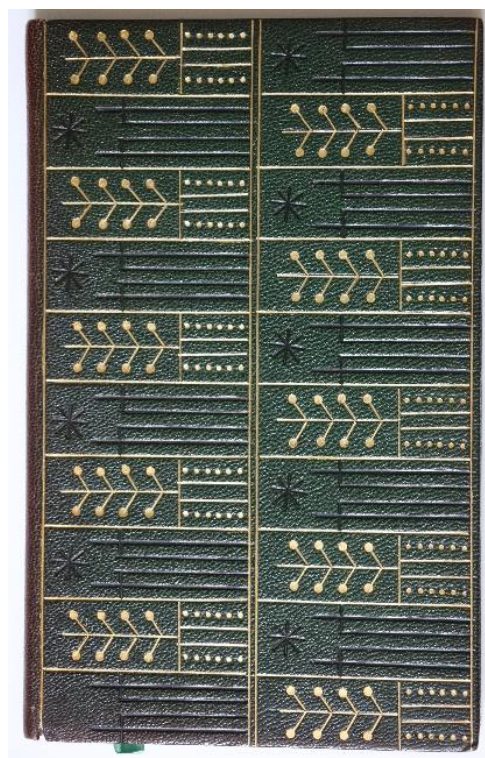
Obr. 54 Hladítka/hladič (Jarmila Sequensová)

Obr. 55 Vyzlacený titul (knižní vazby Jendy Rajmana³⁹ ze soukromé sbírky Ivana Kopačička)

Obr. 56 Slepotisk a zlacení (knihař Jenda Rajman – Muzeum klasického knihařství)

Obr. 57 Slepotisk a zlacení (knihař Jenda Rajman – Muzeum klasického knihařství)

³⁹ Na knižních vazbách Jendy Rajmana je možné pozorovat velice časté užívání nástroje hladítka.

3 Vývoj slepotiskové výzdoby

Stejně jako ostatní umělecká řemesla, i knižní vazba odráží dobu svého vzniku, její trendy, historické události i každodenní život společnosti. Pro studium knižní vazby je tedy nezbytné i základní porozumění jejímu historickému kontextu. Výzdoba knihy, včetně slepotiskové výzdoby, většinou reaguje na sloh, styl či vkus daného časového období objevující se ve všech ostatních uměleckých odvětvích. Existuje však i řada výjimek, zvláštností a osobitých provedení výzdoby, které zdánlivě vybočují ze soudobého proudu. Inspirací mohou i umělecké projevy odvětvích knize vzdálenějších, jako např. architektonické prvky, užitý design či móda. Slepotisková výzdoba je jedním z vodítek napomáhajících časovému zařazení či určení provenience knižní vazby, přičemž však nesmí být opomíjeny i další typologické znaky. Teprve jejich „poskládáním“ může dojít k dostatečně podloženému závěru o historii vzniku dané vazby. Zařazení slepotiskové výzdoby do určitého časového období může být mnohdy značně složité. Přesné určení stěžíže fakt, že byly slepotiskové nástroje předmětem rozvětveného zahraničního i domácího obchodu, využívalo se po mnoho generací a starší kusy v některých případech sloužily jako vzor pro rytí kusu nového. Jelikož nabízí knižní vazba nespočet různých řešení výzdoby pokryvu, záleželo pouze na vkusu knihaře a zadavatele, jaké nástroje byly pro výzdobu dané knihy použity. Z toho důvodu je možné nalézt motiv, typický pro určité období, i na mnohem mladší knižní vazbě.⁴⁰ Zatímco jednotlivé kusy nástrojů byly užívány velice dlouho, často zcela neslohově, jak uvádí Bohumil Nuska: „... *kompozice je vždy soudobým projevem, který i při konzervativním citění svého tvůrce nebo naopak, ve většinou krotké snaze o extravaganci, se vždy neklamně hlásí k době svého vzniku.*“⁴¹ Díky obchodu, výměnám či darům v podobě nástrojů a knih docházelo i k inspiraci, tudíž byly některé základní kompozice a motivy (florální, figurální i ornamentální) v různých zemích i v rámci našeho území velice podobné.⁴² Určení místa vzniku, či dokonce přiřazení knižní vazby určité knihařské dílně, je tak často takřka nemožné. Vodítkem může být např. dochovaná pozůstalost nástrojů knihaře, používání konkrétních motivů, které se nevyskytují na jiných knižních vazbách, ojedinělé kompozice, případně typická vazební technika a provedení... Individuální stopy slepotiskové výzdoby je možné nalézt i ve zdánlivých detailech. Podobné rysy dané knihařské dílny se objevují např. ve způsobu křížení rámu, výplni středního pole,

---

⁴⁰ NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb – terminologie, datování materiálu. In: *Zborník severočeského muzea v Liberci*. 1964, s. 51.

⁴¹ *Ibidem*, s. 44.

⁴² HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce 19. století*. Praha: Orbis, 1959. Lidová umělecká výroba a řemeslo, s. 44.

linkování, ale i v proporcích slepotiskové výzdoby, častém používání určitého uskupení motivů atd. Tyto aspekty slepotiskové výzdoby však můžeme zkoumat pouze u většího počtu dochovaných vazeb z jedné knihařské dílny, nikoliv u jedné jediné knihy.⁴³ Nejprůkaznější jsou však v případě zjišťování historie vzniku knižní vazby zmínky v archivních pramenech či signování knižní vazby knihařem. V případě historických knižních vazeb je však signování knihařem či danou dílnou spíše výjimkou a většinou tak zůstává autor neznámý.

Obr. 58 Nástroj pro tvorbu signatury – Jenda Rajman
(Muzeum klasického knihařství)

Obr. 59 Nástroj pro tvorbu signatury – Jenda Rajman
(Muzeum klasického knihařství)

Obr. 60 Signatura Antonína tvrdého
(zadní volný předsádkový list)

Obr. 61 Signatura Jendy Rajmana
(zadní spodní kanta)

⁴³ NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb – terminologie, datování materiálu. In: *Zborník severočeského muzea v Liberci*. 1964, s. 46.

V následujících podkapitolách jsou stručně popsány základní typologické znaky slepotiskové výzdoby jednotlivých období. Ačkoliv se jedná o kompozice a motivy v daném období často používané, v žádném případě nejsou jedinými možnými. Stejně, jako v ostatních odvětvích uměleckého řemesla není možné brát jakousi „definici slohu“ omezenou lidským poznáním za jedinou možnou, i v oblasti knižní vazby a její výzdoby je nutno připouštět i množství odchylek, zvláštností a invencí autorů jako součást slohu – pestrého pojetí jednotlivých autorů ovlivňovaných podobným kulturním a společenským děním. Z důvodu nejednoznačnosti ohraničení jednotlivých slohů se můžeme v odborné literatuře setkat i s různým „označením“ – pozdně románský/ raně gotický, vrcholná gotika/ raná renesance apod. Ve většině případů bývá označení voleno podle převahy typologických znaků knižní vazby jednoho či druhého slohu. Slepotisková výzdoba byla a je nekonečnou hrou nabízející obrovskou škálu možností vyjádření estetického cítění knihaře. Proto by následující podkapitoly měly být chápány spíše jako jakási „ochutnávka“ pojetí slepotiskové výzdoby v jednotlivých obdobích než striktní slohové třídění.

3.1 Období románské

Románský sloh představuje v knižní vazbě českých zemí období 11. až 13. století.⁴⁴ K šíření myšlenek nového slohu významně přispívaly mnišské řády, zejména cisterciáci a výměna uměleckých předmětů sloužících jako inspirace pro tuzemské řemeslníky.⁴⁵ Střediskem vzdělanosti byly v daném období především kláštery se skriptorii, ve kterých vznikaly knihy výjimečné, pro širší veřejnost zcela nedostupné.

S románskou knižní vazbou se na našem území setkáváme velmi zřídka, jelikož se do současnosti dochovalo jen několik málo exemplářů. Důvodem malého počtu dochovaných vazeb může být jednak velká vzácnost knihy jako takové v době románské, rozsáhlé poškození či dobová převazba. Z tohoto důvodu je i studium slepotiskové výzdoby románského období značně komplikované a neposkytuje příliš mnoho podrobných informací. Pavlína Hamanová⁴⁶ píše o čtyřech dochovaných románských knižních vazbách na našem území se slepotiskovou výzdobou – dvě uložené v pražské kapitulní knihovně svatovítské a dvě v pražské univerzitní knihovně. Ačkoliv se s velkou pravděpodobností jedná o díla zahraničních knihařů, jsou tyto dochované knižní vazby velice vzácným dokladem románské slepotiskové výzdoby. Mnohem větším zdrojem informací o slepotiskové výzdobě jsou následující období - gotika, renesance a baroko, kdy zažívala slepotisková výzdoba pomyslného vrcholu.

Slepotisková výzdoba patřila v románském období k jednodušším a tím pádem i méně nákladným technikám výzdoby. Kompozice slepotiskové výzdoby bývá většinou rámová, tvořená jednotlivými kolky, ve středovém poli doplněna o další kolky soustředěné do tvaru kruhu, kosočtverce, trojúhelníku, pravoúhelníku či jednoduchých sloupců. Románské nástroje určené pro slepotisk bývaly ostře a precizně řezané do nejrůznějších tvarů (čtvercové, kruhové, trojúhelníkové, podlouhlé, mandlové, do tvaru lípového listu...) s ornamentálními (rosety, palmety, pletencový vzor...), florálními, zoomorfními (ptáci, ryby, lev, medvěd, dravci...), antropomorfními (král David, Panna Maria, apoštolové...) i fantaskními (gryfy, ještěři, draci...) motivy. Inspirací pro jednotlivé motivy bývala také často soudobá architektura.⁴⁷ Románská slepotisková výzdoba se stala jakýmsi „odrazovým můstkem“ pro její další rozvoj v následujících staletích.

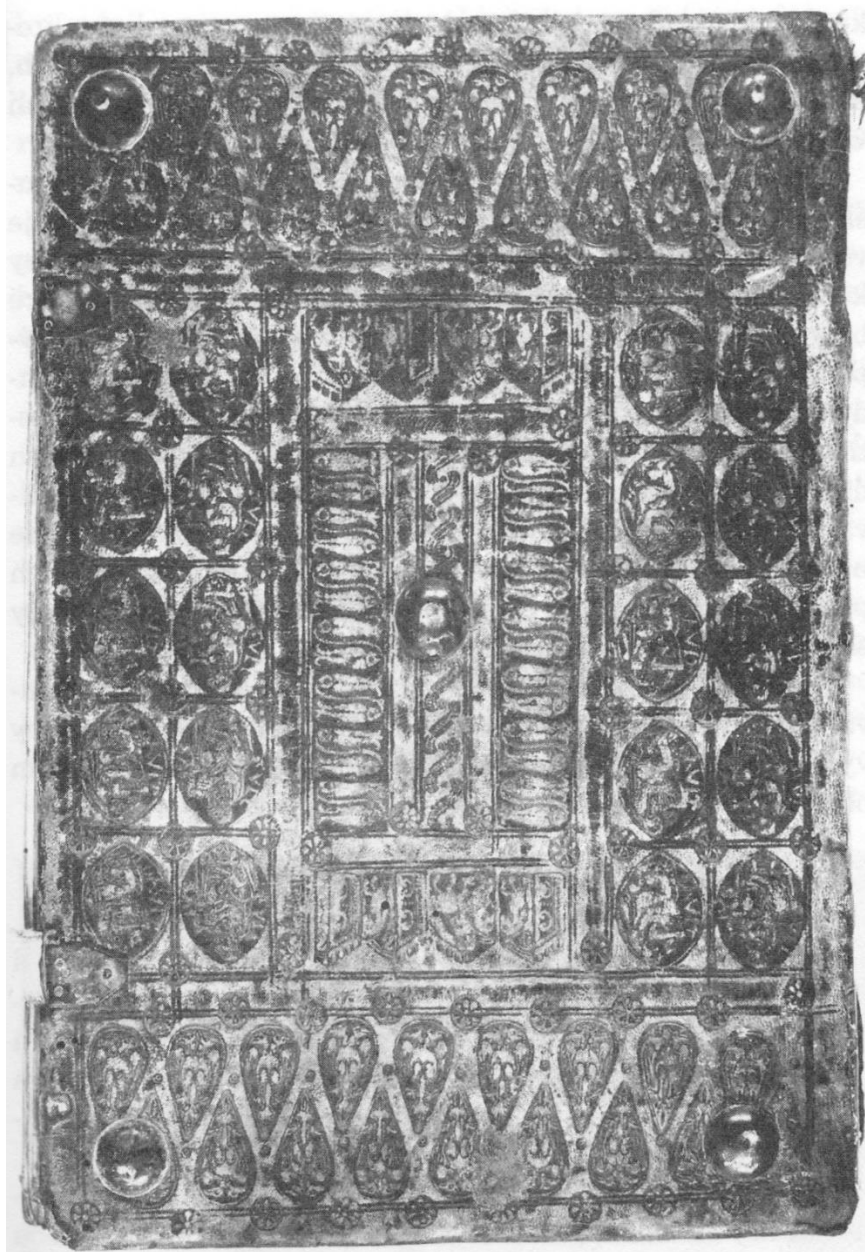
---

⁴⁴ HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce 19. století*. Praha: Orbis, 1959. Lidová umělecká výroba a řemeslo, s. 19.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 19.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 23–24.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 23.

Obr. 62 Románská slepotisková výzdoba
(autor fotografie Archiv Pražského hradu, románská vazba z Kapitulní knihovny svatovítské)⁴⁸

---

⁴⁸ Reprodukce fotografie z: ĎUROVIČ, Michal a kolektiv. *Restaurování a konzervování archiválií a knih*. V Praze: Paseka, 2002, s. 357.

3.2 Období gotiky

Pod pojmem gotická knižní vazba je ve střeoevropském pojetí chápána vazba od poloviny 13. do počátku 16. století. Do konce 13. století se hovoří o vazbě raně gotické, nesoucí v sobě stále prvky románského slohu. Již od poloviny 15. století jsou knižní vazby označovány jako pozdně gotické s prvky nově příchozího slohu – renesance.⁴⁹ Gotický sloh šířící se z Francie od poloviny 12. století je obdobím velkého rozkvětu knižní kultury. Velký vliv mělo na zvýšení knižní produkce zakládání univerzit, jejichž potřeba knih neustále rostla. Nejproslulejší univerzitou této doby na našem území byla bez pochyby univerzita Karlova založena Karlem IV. roku 1348 v Praze. Karel IV. podporoval i vznik knihoven a nákupy knih. Knihovny nejprve sloužily pouze pro potřeby univerzity, později však byly zpřístupněny i veřejnosti. Kromě knihovny univerzity Karlovy se rozvíjely i další knihovny, jako např. kapitulní svatovítská knihovna a klášterní knihovny ve městech i na venkově. Postupně vznikaly i soukromé sbírky bibliofilů. Vláda Karla IV. je tak právem považována za jedno z nejvýznamnějších období rozkvětu kultury, vzdělanosti i umění. O rozkvět knižní kultury se zasloužil velkou mírou i Václav IV. – vášnivý bibliofil. Dalším důvodem zvětšení produkce knih byl vynález knihtisku a rozšíření využívání papíru na knižní blok namísto pergamenu. To umožnilo zlevnění knih a tím pádem i jejich větší dostupnost pro širší veřejnost. I nadále však zůstávala kniha nákladnou záležitostí. Knihy vznikaly jak v klášterních skriptoriích, tak v prostředí světském – zejména královské a šlechtické dvory. S rozšířením knih mezi širší veřejnost bylo spojeno i rozšíření obsahu knih o světský obsah – literatura vědecká, zábavná...⁵⁰ Situaci knižní kultury v období gotiky popisuje Mirjam Bohatcová následovně: „*Kromě církevních institucí a řádů, univerzity, nižších škol klášterních a katedrálních a případně i dalších organizací musíme potenciální zákazníky knihvazačů hledat především v řadách duchovenstva, univerzitních učitelů (kteří většinou též náleželi k duchovnímu stavu), studentů, celkem nepočtené světské inteligence a pouze v malé míře u šlechty a měšťanstva.*“⁵¹

Na knižní vazby vznikající na našem území měla z počátku největší vliv Francie, později se začal objevovat i vliv Itálie, kam jezdili čeští klerikové a šlechtici za studiem

---

⁴⁹ KOPÁČIK, Ivan. *Gotická knižní vazba ve sbírkách Vědecké knihovny v Olomouci* [online]. Litomyšl, 2014. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. [cit. 2019-03-29]. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/61946>, s. 11.

⁵⁰ HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce 19. století*. Praha: Orbis, 1959. Lidová umělecká výroba a řemeslo, s. 26–28.

⁵¹ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990, s. 31.

a přivázeli si s sebou množství knih, kterými se mohli čeští knihaři inspirovat.⁵² Knihvazači zůstávali, až na několik výjimek, v období gotiky v anonymitě, tudíž je jen málo kdy možné s přesností přiřadit danou knižní vazbu konkrétní knihvazačské dílně. Informace o místě vzniku je možné nalézt v archivních záznamech, výjimečně se objevuje označení přímo na knize. V období gotiky se většinou jedná o přípisek na začátku či konci knihy, kterým označil knihař svou práci.⁵³

V období gotiky byla nejpoužívanějším materiálem pokryvu useň ve formě celousňové či polousňové knižní vazby s dřevěnými, nejčastěji bukovými, deskami. Využití našly různé druhy usní, v největší míře se však můžeme setkat s hnědými tříslučiněnými usněmi a usněmi bílými – tzv. jirchami. V případě tříslučiněných usní se využívalo jejich přirozené hnědé barvy vzniklé již během činění, bílé usně – jirchy bývaly často povrchově barvené (růžová, vínová, modrá, zelená...)⁵⁴

Větší produkce knih si vyžadovala i poměrně rychlou a efektní výzdobu, což technika slepotisku naplňovala a stala se tak hlavní výzdobní technikou po celé období gotiky. Další výzdobní technika charakteristická pro období gotiky – řezba do usně je o poznání náročnější a zdolhavější než technika slepotisku, tudíž nedošlo k tak masivnímu rozšíření. Na konci 15. století se začala objevovat technika zlacení, zatím však pouze výjimečně, a to především na nápisech a titulech přední desky knižní vazby, zatímco zbytek výzdoby býval pouze slepotiskový. Běžně se setkáváme i s gotickými vazbami, jejichž pokryv je zcela bez výzdoby nebo pouze s jednoduchým slepotiskovým linkováním.⁵⁵

Pro slepotiskovou výzdobu gotických knižních vazeb je typický pozitivní reliéf vzniklý otiskem negativně rytého nástroje. Již v gotice se můžeme setkat takřka se všemi typy slepotiskových nástrojů používaných v knihařské praxi dodnes – tlačítko, linka, fileta, rolna, výjimečně i plotna, jejíž používání se však naplno rozvinulo až v období renesance. Největší inspirací byly pro slepotiskové nástroje iluminované rukopisy a jejich ornamentika. Častými motivy gotických tlačítek jsou: roseta (viz obr. 66; obr. 73), palmeta, lilie (viz obr. 63; obr. 64), sukovitá hůl, poupě (viz obr. 65), nápisová páska, iniciály IHS, orel, orlice (viz obr. 67), lev, gryf, fantaskní pták, sova, býček, srdce proťaté šípem apod. Tyto motivy bývají

---

⁵² HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce 19. století*. Praha: Orbis, 1959. Lidová umělecká výroba a řemeslo, s. 26.

⁵³ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990, s. 31.

⁵⁴ KOPÁČIK, Ivan. *Gotická knižní vazba ve sbírkách Vědecké knihovny v Olomouci* [online]. Litomyšl, 2014. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. [cit. 2019-04-01]. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/61946>, s. 111.

⁵⁵ NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb – terminologie, datování materiálu. In: *Zborník severočeského muzea v Liberci*. 1964, s. 23–24.

zasazeny do rámu ve tvaru kruhu, čtverce, obdélníku, kosočtverce, kosodélníku, srdce, kapky či heraldického štítu.⁵⁶ Často se objevuje také centrální kruhový motiv tvořený pomocí většího množství nástrojů (např. nápisové pásky uskupené do tvaru slunce).⁵⁷ Nejběžnějšími motivy gotických rolen jsou akantové úponky, úponky s květy a plody, úponka s růžicemi a ornamentální pásy s figurálními prvky (lovecké výjevy, prchající zvěř, jeleni, laně, utíkající chrti...⁵⁸

---

⁵⁶ NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb – terminologie, datování materiálu. In: *Zborník severočeského muzea v Liberci*. 1964, s. 24.

⁵⁷ KOPÁČIK, Ivan. *Gotická knižní vazba ve sbírkách Vědecké knihovny v Olomouci* [online]. Litomyšl, 2014. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. [cit. 2019-04-01]. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/61946>, s. 143–144.

⁵⁸ NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb – terminologie, datování materiálu. In: *Zborník severočeského muzea v Liberci*. 1964, s. 24.

Obr. 63 Slepotoskový motiv na gotické knižní vazbě – lilie (kolek, piaristická knihovna, sig. A VI 18, r. tisku 1481)

Obr. 64 Slepotoskový motiv na gotické knižní vazbě – lilie (kolek, piaristická knihovna, sig. A VI 17, r. tisku 1478)

Obr. 65 Slepotoskový florální motiv na gotické knižní vazbě (kolek, piaristická knihovna, sig. E V 6, r. tisku 1478)

Obr. 66 Slepotoskový motiv na gotické knižní vazbě – roseta (kolek, piaristická knihovna sig. E V 6, r. tisku 1498)

Obr. 67 Slepotoskový motiv na gotické knižní vazbě – ore/orlice (kolek, piaristická knihovna sig. A VI 17, r. tisku 1478)

Obr. 68 Slepotoskový motiv na gotické knižní vazbě - květina (kolek, piaristická knihovna sig. A VI 17, r. tisku 1478)

Obr. 69 Slepotoskový florální motiv na gotické knižní vazbě – vinoucí se listy (kolek, piaristická knihovna sig. E V 6, r. tisku 1498)

Obr. 70 Slepotoskový motiv na gotické knižní vazbě – lomený oblouk/brokátový vzor (fileta, piaristická knihovna sig. D I 6, r. tisku 1506)

Obr. 71 Slepotoskový florální motiv na gotické knižní vazbě (kolek, piaristická knihovna sig. A VI 18, r. tisku 1481)

Obr. 72 Slepotoskový florální motiv na gotické knižní vazbě (kolek, piaristická knihovna sig. D I 6, r. tisku 1506)

Obr. 73 Slepotoskový motiv na gotické knižní vazbě – roseta (kolek, piaristická knihovna sig. E V 9, r. tisku 1549)

Obr. 74 Slepotoskový motiv na gotické knižní vazbě – květina (kolek, piaristická knihovna sig. E V 9, r. tisku 1549)

Stejně jako v jiných částech Evropy i na českém území postupným vývojem techniky slepotisku kompozice výzdoby bohatla a komplikovala se.⁵⁹ Od jednoduchých lineárních kompozic rané gotiky, obohacených nanejvýš jednoduchými tlačítky, se slepotisková výzdoba v období pozdní gotiky rozvinula do bohatých kompozic vysoké výtvarné i řemeslné úrovně. V tomto pozdním období byl nejčastěji uplatňován kompoziční typ s rámovou bordurou, která obklopuje tzv. zrcadlo. Může se jednat i o více rámců vsazených do sebe, případně může být knižní deska rozdělena pomocí linek na několik menších kompozičních částí. Plocha zrcadla bývá vyplněna opakujícími se otisky jednotlivých tlačítek (viz např. *obr. 83*), případně rolny a vytváří tak tzv. kolkový dezén, který rovnoměrně vyplňuje dané zrcadlo. Častým motivem kolkového dezénu bývá brokátový vzor (viz *obr. 81*) či motiv tzv. granátového jablka. Dalším častým způsobem vyplnění plochy zrcadla slepotiskové výzdoby je linkové mřížkování neboli routování. Ve vzniklých kosodélníkových polích, případně na průsečících linek, jsou téměř vždy umístěna tlačítka obohacující celkovou kompozici (viz *obr. 75; obr. 77*). Častým jevem jsou v období gotiky jednoduchá tlačítka v místě přechodu vazů na knižní desku. U bohatě zdobených knižních vazeb se setkáváme s odlišnou přední a zadní deskou (viz *obr. 83; obr. 84; obr. 85*). Může se jednat o drobné zjednodušení kompozice na zadní straně, ale i o úplně jiné celkové rozložení výzdoby.⁶⁰ V případě, že byl zdoben slepotiskem i hřbet knihy, což v období gotiky nebylo zcela běžné, jedná se většinou o pravidelné opakování tlačítek v řádcích, případně je tvořena šachovnice pomocí jednoho typu tlačítka.⁶¹ Dochované zdobené hřbety gotických knižních vazeb jsou však často ukryty pod vrstvou nátěru či přelepu, který vznikl v období baroka ve snaze sjednotit celkové vyznění knihovního sálu a zároveň zlepšit orientaci mezi jednotlivými svazky díky dodržení stejného způsobu značení.⁶² Více o tomto systematickém sjednocování hřbetů knih v období baroka bude uvedeno v podkapitole zabývající se konkrétně knižními vazbami tohoto období.

Gotická slepotisková výzdoba je velice různorodá, pestrá a hravá. V období gotiky nevznikaly série stejně vázaných knih, tudíž je i slepotisková výzdoba každé knihy originál, nikde jinde se nevyskytující. Můžeme tak narazit i na zcela výjimečné motivy či kompozice,

---

⁵⁹ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990, s. 104.

⁶⁰ NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb – terminologie, datování materiálu. In: *Zborník severočeského muzea v Liberci*, s. 24–25.

⁶¹ KOPÁČIK, Ivan. *Gotická knižní vazba ve sbírkách Vědecké knihovny v Olomouci* [online]. Litomyšl, 2014. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. [cit. 2019-04-01]. Dostupné z: file:///C:/Users/ivko0849/Downloads/KopacikI_GotickaKnizni_RS_2014.pdf, s. 148.

⁶² BÁRTOVÁ, Pavla. *Knižní vazba na českých tiscích ze 17. a 18. století* [online]. Litomyšl, 2014. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. [cit. 2019-08-15]. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/58552>. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, s. 38.

na první pohled vybočující z řady ostatních gotických výzdob knižní vazby. Obrovská škála celkového pojetí výzdoby a určitá míra „nedokonalosti“ dává gotickým knižním vazbám půvab a jedinečnost. Na následující straně je uvedeno několik příkladů slepotiskové výzdoby snažící se alespoň částečně poodhalit slepotiskovou výzdobu v období gotiky. Z důvodu malého počtu gotických knižních vazeb z fondu Piaristické knihovny v Litomyšli jsou zde pro ukázkou širšího spektra gotické slepotiskové výzdoby uvedeny i frotáže knižních vazeb z fondu Benediktinské knihovny v Broumově (viz *obr. 83; obr. 84; obr. 85*), ve které momentálně probíhá projekt MK ČR – NAKI II. Brána moudrosti otevřena, jehož součástí je i Fakulta restaurování Univerzity Pardubice. V rámci tohoto projektu probíhá průzkum typologie knižních vazeb klášterních knihoven v Broumově a Rajhradu.

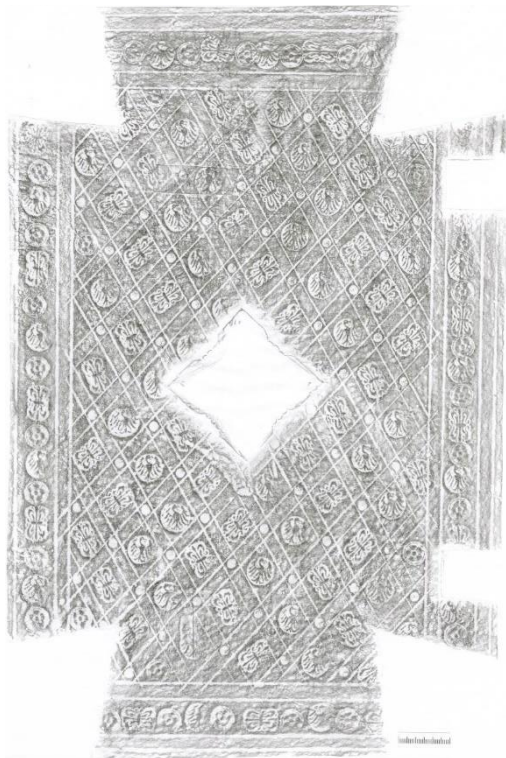
Obr. 75 Slepotosková výzdoba gotické knižní vazby
(piaristická knihovna sig. A VI 18, r. tisku?
324 x 230 x 64 mm)

Obr. 76 Frotáž slepotiskové výzdoby

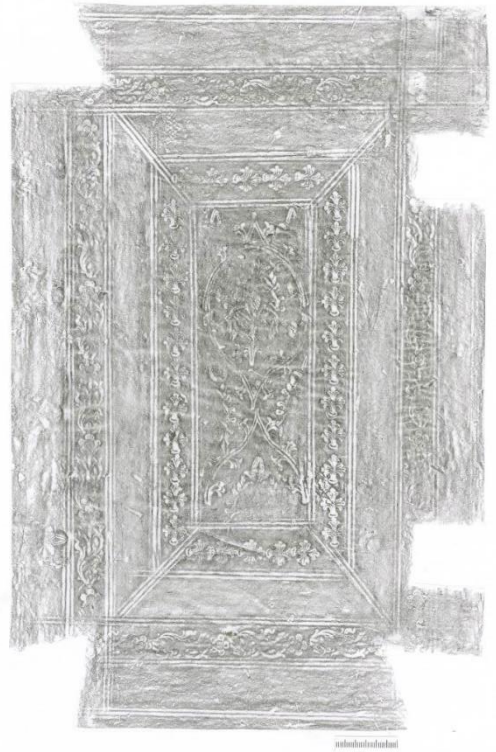
Obr. 77 Slepotosková výzdoba gotické knižní vazby
(piaristická knihovna sig. A VI 17, r. tisku 1481,
420 x 290 x 125 mm)

Obr. 78 Frotáž slepotiskové výzdoby

Obr. 79 Slepotosková výzdoba gotické knižní vazby
(piaristická knihovna sig. D I 6, r. tisku 1506,
330 x 230 x 75 mm)

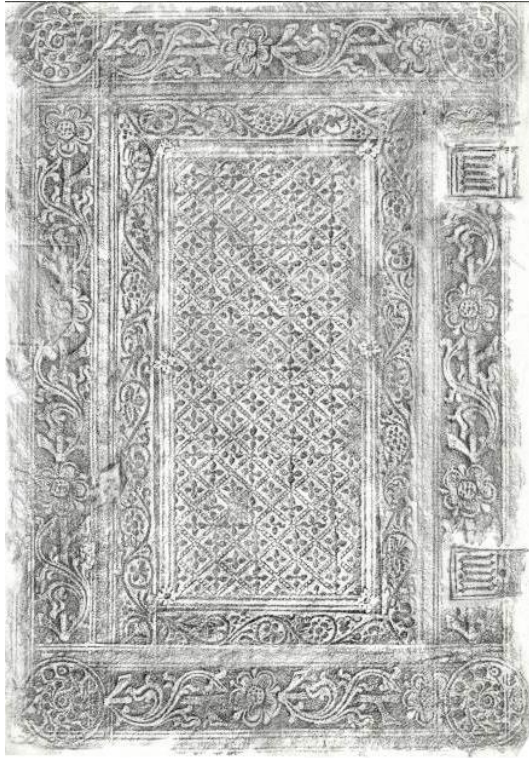
Obr. 80 Frotáž slepotiskové výzdoby

Obr. 81 Slepotosková výzdoba gotické knižní vazby
(piaristická knihovna sig. E V 6, r. tisku 1498,
315 x 225 x 73 mm)

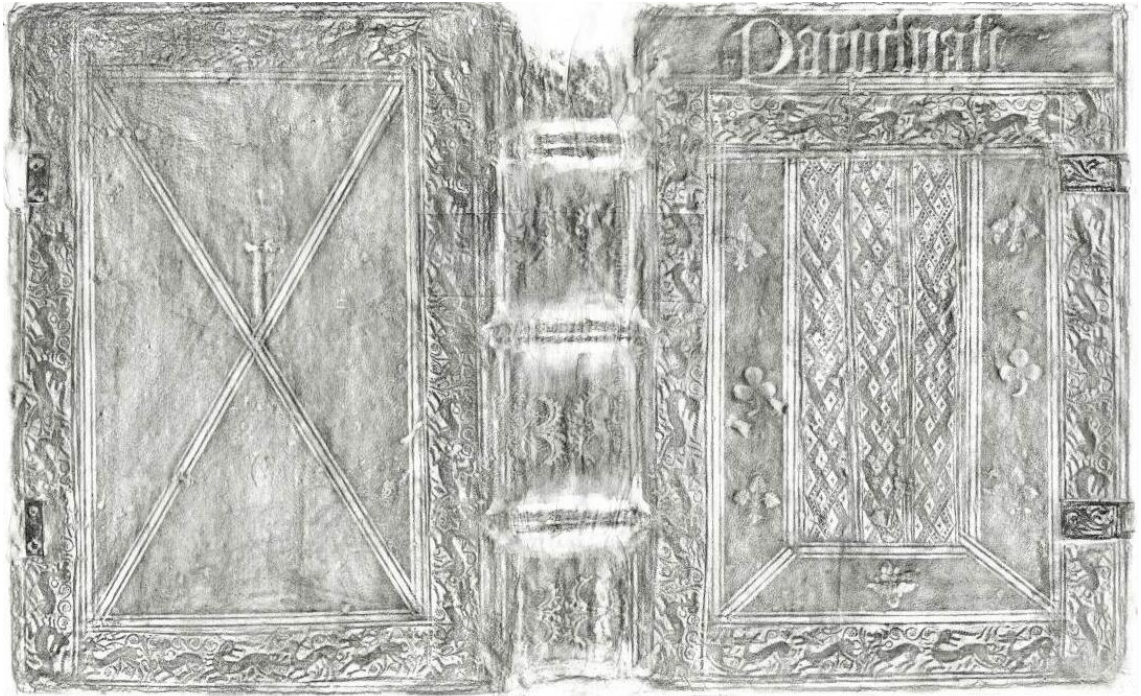
Obr. 82 Frotáž slepotiskové výzdoby

Obr. 83 Frotáž slepotiskové výzdoby knižní vazby z fondu benediktinské knihovny v Broumově – přední deska (sig. VI D β 2, frotáž č. 153, autor frotáže Ivan Kopáček)

Obr. 84 Frotáž slepotiskové výzdoby knižní vazby z fondu benediktinské knihovny v Broumově – zadní deska (sig. VI D β 2, frotáž č. 153, autor frotáže Ivan Kopáček)

Obr. 85 Frotáž slepotiskové výzdoby knižní vazby z fondu benediktinské knihovny v Broumově (sig. VI D β 4, frotáž č. 156, autor frotáže Ivan Kopáček)

3.3 Období renesance

Renesanční knižní vazba v našem prostředí představuje období zhruba od 20. let 16. století do 20. let 17. století.⁶³ 16. století bylo v českých zemích obdobím míru, který zajišťoval hospodářský vzestup, rozvoj kultury a rozkvět měst. Renesanční sloh, vznikající v Itálii počátkem 15. století a šířící se dál do okolních zemí, přinášel nové myšlenky, nový okruh zájmů, rozvoj vědy a vynálezů, objevitelské cesty, obdivné návraty k antickému umění, literatuře a estetice... Měnící se renesanční společnost měla velký vliv i na knižní kulturu.⁶⁴ S rozvojem knihtisku a neustálým zvyšováním gramotnosti společnosti se zvyšovala i produkce knih a jejich obsah se stával pestřejším. Určitou módní záležitostí byli v renesanční literatuře řečtí a římsští klasikové, jejichž znalost se stala společenskou prestiží. Rovněž však vznikalo množství učebnic, vědeckých pojednání, praktické příručky pro každodenní použití, pojednání o řemeslech a zemědělství... Zvláště oblíbené byly rovněž tisky map, glóbusů, kalendářů či minucí. Renesance byla, stejně jako v ostatních zemích, i na našem území dobou velkých knihtiskařů, jakými byli například Pavel Severín (přibližně 1500 – přibližně 1554), Jiří Melantrich z Aventina (1511–1580) či Daniel Adam z Veleslavína (1546–1599).⁶⁵ Jedná se také o dobu rozkvětu velkých knihoven, tzv. librářů panovníků, šlechticů a měšťanů, ale i „pouhých“ milovníků a sběratelů knih pocházejících nejčastěji z řad profesorů pražské univerzity, učenců a humanistů, představených klášterů a členů církve.⁶⁶ Zcela zásadní roli renesanční knižní kultury hrála i jednota bratrská. Řemeslo knižní vazby a knihtisku se snažili rozvíjet i po stránce vzdělávání pořádáním „praktik“. Knihvazačství většinou zřizovali jak při tiskárnách, tak při bratrských sborech. Pro knižní vazby jednoty bratrské je typická jednoduchost, elegance a zároveň dokonalost techniky zpracování.⁶⁷

Jak uvádí Mirjam Bohatcová⁶⁸, renesance se prosadila, stejně jako v ostatních oblastech umění, i v knižní vazbě nejen novým tvaroslovím, ale i postupnou změnou staršího vnímání knižního organismu. Knižní blok i vazba začaly být řešeny s ohledem na obsah knihy, s nímž měly tvořit jednotný celek, čemuž byla přizpůsobena i výzdoba pokryvu dané

---

⁶³ ĎUROVIČ, Michal a kolektiv. *Restaurování a konzervování archiválií a knih*. V Praze: Paseka, 2002, s. 376.

⁶⁴ HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce 19. století*. Praha: Orbis, 1959. Lidová umělecká výroba a řemeslo, s. 68.

⁶⁵ ČORNEJ, Petr. *Dějiny země Koruny české*. 6. vyd. Praha: Paseka, 1993, s. 243–252.

⁶⁶ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990, s. 261–62.

⁶⁷ HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce 19. století*. Praha: Orbis, 1959. Lidová umělecká výroba a řemeslo, s. 105.

⁶⁸ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990, s. 244.

knihy a volba materiálu.⁶⁹ Renesanční knižní vazba se vyznačuje svou elegancí, jemností, symetrií a s ní související harmonií. Do českých zemí se tyto nové impulsy dostávaly především díky zahraničním cestám za studiem a poznáním, které absolvovali čeští šlechtici či klerikové přivázející si s sebou množství knih sloužících i jako inspirace místním knihařům. Na vývoj evropské, potažmo i české, renesanční knižní vazby výrazně působila orientální ornamentika a estetika. V šíření těchto vlivů hrálo významnou roli Španělsko a Itálie, zejména pak Benátky, které jsou často označovány jako „brána do Orientu“. Vzorem dokonalého zpracování materiálů a preciznosti bohaté výzdoby byla centra rozkvětu knihařského řemesla – Itálie a Francie. Na knižní desky začala být používána lepenka vyráběná z nhrubo mleté papíroviny, případně slepením několika listů papíru ať už v podobě čistého papíru, makulatury či starších, v jejich očích nepotřebných, tisků a rukopisů. V případě použití dřeva bývaly knižní desky slabší a většinou zjemněny zhraněním. Renesance přinášela i nové druhy usní pro pokryv knižních vazeb. Kromě vepřovice a teletiny, které byly v renesanci používány nejčastěji, se můžeme setkat i s jemnými kozinami, safiány, kordovány či marokény.⁷⁰

Slepotisk byl z důvodu své rychlosti a efektivnosti ideální technikou výzdoby stále se navyšující produkce knih. Dle Mirjam Bohatcové převaha slepotisku nebyla slohovým či módním projevem, nýbrž výsledkem vývoje knihy, která se stávala neustále levnější a dostupnější. S tím souvisí i velice časté používání nástroje rolny, plotny a linky umožňující značné zrychlení slepotiskové výzdoby. Pro výrobu renesančních slepotiskových nástrojů měl velký význam příchod nově se rozvíjející techniky – zlacení. Do českých zemí pronikla tato technika poměrně brzy z Budína přes Polsko, kde pracovalo množství italských mistrů knihařů. Ve větší míře se však začala uplatňovat až ve druhé polovině 16. století, kdy se začínal v českých zemích prohlubovat vliv Itálie a Francie.⁷¹ Z důvodu extrémní citlivosti zlacených míst na mechanické poškození bylo nutné i pozměnění dosud používaných nástrojů. Na rozdíl od gotického pozitivního reliéfu otisku se začal v renesanci používat reliéf negativní, a to z důvodu ochrany zlacených míst zahloubením pod úroveň okolních nezlacených částí usňového pokryvu knihy. Technikou zlacení byla v období renesance ve většině případů dotvářena technika slepotisku, která tvořila stěžejní část výzdoby knižní vazby. Na přelomu 16. a 17. století se již vyskytovaly vazby zdobené pouze zlacením, což

---

⁶⁹ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990, s. 244.

⁷⁰ Ibidem, s. 244–245.

⁷¹ Ibidem, s. 246.

je typické především pro následující období baroka.⁷² Zlacení bylo prováděno pomocí plátkového kovu – nejčastěji plátkového zlata aplikovaného na usňový povrch knižní vazby za použití pájky (viz podkapitola 2.3 *Zlacení*). Kateřina Bártová uvádí ve své diplomové práci⁷³ výsledky analýz zlacení renesančních knižních vazeb z fondu benediktinské knihovny v Broumově získaných pomocí rentgenové fluorescence (XRF), které prokázaly kromě přítomnosti zlata i další kovy, zejména stříbro a měď. Příměs levnějších kovů snižovala náklady potřebné na výzdobu knižní vazby, zároveň však způsobovala rychlejší degradaci zlacených míst. „*Sulfidy stříbra zde reagují s podkladem (dochází k oxidaci stříbra) a pozorujeme černání plátku použitého na vyzlacení ornamentu.*“⁷⁴

V 16. století výrazně působily na ornamentiku řezáčů kolků i grafické listy, vzorníky, dobové ornamentální předlohy či karty, které se v této době těšily velké oblibě.⁷⁵ Jemné antikizující grotesky, kandelábry, medailony na žerdích obrůstající stylizovanými úponky a rozvilinami jasně odkazují k antickým vzorům, které provázely celé období renesance. Hojně se také vyskytovaly figurální motivy světců a patronů či celé biblické výjevy tvořené plotnou – např. Panna Maria v květnici, Kristův křest, zápas sv. Jiří s drakem. Dalšími častými motivy kolků tohoto období byly lilie (viz *obr. 98*), kytice, šišťice, lipový list (viz *obr. 99*), vinný list, žalud, srdce, rolnička, rotující růžice, andílčí hlava, routa či pletenec. Rolny nejčastěji zobrazovaly akantové úponky, úponky s listy a ptáky, úponky s listy, květy a rotující růžičkou, mřížka (routa) ze šrafovaných pásek, vinné úponky a různé motivy dřívků, žerdí a stonků. V polovině 16. století se začala projevovat v motivech výzdoby knižních vazeb šířící se reformace. Patrný byl vliv sousedního Německa, především pak saského Wittenbergu. Charakteristické byly pro toto období obdélníkové plotny s alegorickými a personifikovanými motivy či mytologickými, starozákonnými a novozákonnými výjevy.⁷⁶ Často se také objevovaly rolny nesoucí motiv medailonů na žerdí s portréty reformátorů (Mistr Jan Hus, Martin Luther, Philipp Melanchthon, Erasmus Rotterdamský...), klasiků (Aristotelés, Publius Vergilius Maro, Publius Ovidius Naso...), panovníků apod. V našem prostředí se v těchto medailonech často objevoval Mistr Jan Hus, Martin Luther, Philipp

---

⁷² BÁRTOVÁ, Kateřina. *Renesanční knižní vazba. Její vývoj na příkladech z fondu benediktinské knihovny v Broumově*. [online]. Litomyšl, 2017. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. [cit. 2019-04-12]. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/69657>, s. 104.

⁷³ Ibidem, s. 104.

⁷⁴ Ibidem, s. 104.

⁷⁵ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990, s. 245.

⁷⁶ NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb – terminologie, datování materiálu. In: *Zborník severočeského muzea v Liberci*. 1964.; BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990, s. 52.

Melanchthon či Erasmus Rotterdamský.⁷⁷ Rolny také mnohdy nesly v obdélných polích biblické výjevy či postavu Krista, Panny Marie, proroků, apoštolů (viz *obr. 86 – obr. 89*), evangelistů, alegorizovaných ctností a neřestí (viz *obr. 91*), putti apod. V některých případech byla kolem zobrazovaných postav uvedena celá jména, křestní jména, zkratky jmen nebo pouze iniciály. U postavy Mistra Jana Husa bývalo často uváděno i datum upálení (1415). V tomto období se dostal do popředí i rolnový pás obloučků s palmetami (viz *obr. 92 – obr. 97*), který byl velice oblíbený po celou epochu renesance a v poupravené formě byl používán až do 18. století. Ve výjimečných případech byly renesanční rolny i datovány, případně nesly jméno knihvazače. Od poloviny 16. století postupně rostl počet motivů odvozených z arabeskní a maureskní ornamentiky. Postupně byly také přidávány girlandy, festony a další motivy inspirované dobovým tvaroslovím. Často se objevovaly i celé ornamentální plotny ve tvaru obdélníku, čtverce, kruhu, mandorly, oválu či kosodélníku plnicího funkci dominanty. Oblíbeným motivem byla i váza s kyticí umístěnou na plotně většinou oválného tvaru. Všechny tyto čím dál tím zdobnější projevy objevující se ve výzdobě knižních vazeb předznamenávaly příchod barokní epochy. Na počátku 17. století můžeme hovořit již o motivech raně barokních, jakými byly např. rozměrné kosodélníkové kartuše s oválným zrcadlem ve středu, tzv. pilastrový motiv, perlovec, vejcevec a další. Motivy kolků doplňujících celkovou kompozici výzdoby knižní vazby rovněž nesly pestré arabeskní motivy.⁷⁸ Česká výroba nástrojů pro slepotisk a zlacení byla v období renesance na velmi vysoké úrovni a mohla se směle rovnat i s významnými evropskými knihařskými centry. I přesto si čeští knihaři často obstarávali nástroje z ciziny, nejčastěji z okolních zemí.⁷⁹ Určit místo výroby daného kusu nástroje tak bývá velmi složité.

---

⁷⁷ HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce 19. století*. Praha: Orbis, 1959. Lidová umělecká výroba a řemeslo, s. 99.

⁷⁸ NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb – terminologie, datování materiálu. In: *Zborník severočeského muzea v Liberci*. 1964.; NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb – terminologie, datování materiálu. In: *Zborník severočeského muzea v Liberci*. 1964, s. 52–53.

⁷⁹ HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce 19. století*. Praha: Orbis, 1959. Lidová umělecká výroba a řemeslo, s. 100.

Obr. 86 Detail slepotiskového motivu na renesanční knižní vazbě – rolna s portréty evangelistů – sv. Matouš (piaristická knihovna sig. R VI 15, r. tisku 1559)

Obr. 87 Detail slepotiskového motivu na renesanční knižní vazbě – rolna s portréty evangelistů – sv. Marek (piaristická knihovna sig. R VI 15, r. tisku 1559)

Obr. 88 Detail slepotiskového motivu na renesanční knižní vazbě – rolna s portréty evangelistů – sv. Lukáš (piaristická knihovna sig. R VI 15, r. tisku 1559)

Obr. 89 Detail slepotiskového motivu na renesanční knižní vazbě – rolna s portréty evangelistů – sv. Jan (piaristická knihovna sig. R VI 15, r. tisku 1559)

Obr. 90 Detail slepotiskového motivu na renesanční knižní vazbě – - Lukrécie (rolna, piaristická knihovna sig. D I 2, r. tisku 1553)

Obr. 91 Detail slepotiskového motivu na renesanční knižní vazbě – - Iustitia (rolna, piaristická knihovna sig. D I 2, r. tisku 1553)

*Obr. 92 Slepotoskový motiv na renesanční knižní vazbě
– obloučky s palmetou (rolna, piaristická knihovna
sig. D I 2, r. tisku 1553)*

*Obr. 93 Slepotoskový motiv na renesanční knižní vazbě
– obloučky s palmetou (kolek, piaristická knihovna
sig. A IV 24, r. tisku 1629)*

*Obr. 94 Slepotoskový motiv na renesanční knižní vazbě
– obloučky s palmetou (rolna, piaristická knihovna
sig. R VI 15, r. tisku 1559)*

*Obr. 95 Slepotoskový motiv na renesanční knižní vazbě
– dvojité obloučky s palmetou (rolna, piaristická
knihovna sig. R VI 15, r. tisku 1559)*

*Obr. 96 Slepotoskový motiv na renesanční knižní vazbě
– obloučky s palmetou (rolna, piaristická knihovna
sig. A VI 19, r. tisku 1556)*

*Obr. 97 Slepotoskový motiv na renesanční knižní vazbě
– obloučky s palmetou (rolna, piaristická knihovna sig.
Prohib. 36, r. tisku 1524, r. vazby 1595)*

Obr. 98 Slepotoskový motiv na renesanční knižní vazbě – lilie (kolek, piaristická knihovna sig. D I 2, r. tisku 1553)

Obr. 99 Slepotoskový motiv na renesanční knižní vazbě – list (kolek, piaristická knihovna sig. R VI 15, r. tisku 1559)

Obr. 100 Slepotoskový motiv na renesanční knižní vazbě – sloup (kolek, piaristická knihovna sig. Prohib. 23, r. tisku 1606)

Obr. 101 Slepotoskový motiv na renesanční knižní vazbě (kolek, piaristická knihovna sig. A IV 24, r. tisku 1629)

Obr. 102 Středová dominanta tvořená čtyřmi otisky jednoho nástroje (kolek, piaristická knihovna sig. A IV 24, r. tisku 1629)

Obr. 103 Slepotoskový motiv na renesanční knižní vazbě – květina/poupě⁸⁰ (kolek, piaristická knihovna, sig. R VI 15, r. tisku 1559)

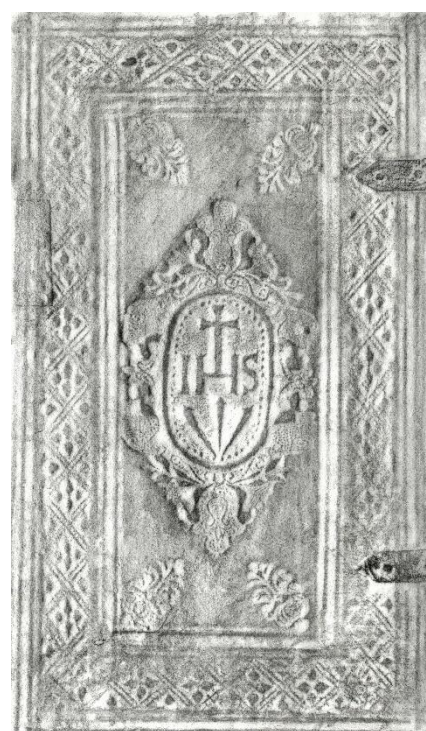
S růstem knihoven souvisela i renesanční obliba značení majitele dané knihy. Toto označení bylo většinou prováděno formou tzv. supralibros, nejčastěji v podobě erbu, jména či iniciál. Jak uvádí Petr Voit: „Mnoho sběratelů z vyšších vrstev disponovalo ne jedním supralibros, ale hned několika výtvarnými variantami (na knihách Petra Voka z Rožmberka

⁸⁰ Daný motiv se často objevoval i na gotických knižních vazbách.

jich nalézáme asi 16).⁸¹ Ve většině případů tvořil supralibros slepotiskovou či zlacenou dominantu přední knižní desky vyhotovenou pomocí plotny. Zadní strana knižní desky mohla být doplněna o párové supralibros patřící např. manželce majitele knihy, nebo rodový emblém. Supralibros mohlo obsahovat i text s devízou či jménem majitele. V případě jména se ve většině případů jednalo o iniciály či kaligraficky pojatý monogram.⁸² Pro výzdobu knižních vazeb jednoty bratrské byly častými plotny s portrétem mistra Jana Husa či Martina Luthera.⁸³ Proti tomu výzdoba jezuitských knihvazačů a pražských klášterních dílen se vyznačovala katolickými motivy, jakými jsou Madona, postavy světců, portrét Krista se svatozáří, iniciály IHS (viz obr. 104; obr. 105) apod.⁸⁴

Obr. 104 Frotáž slepotiskové výzdoby knižní vazby z fondu piaristické knihovny v Litomyšli – přední deska (sig. R IV 38, r. tisku 1626, 181 x 115 x 65 mm)

Obr. 105 Frotáž slepotiskové výzdoby knižní vazby z fondu benediktinské knihovny v Broumově – přední deska (sig. IV F β 6, frotáž č. 111)

⁸¹ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2006. Bibliotheca Strahoviensis, s. 850.

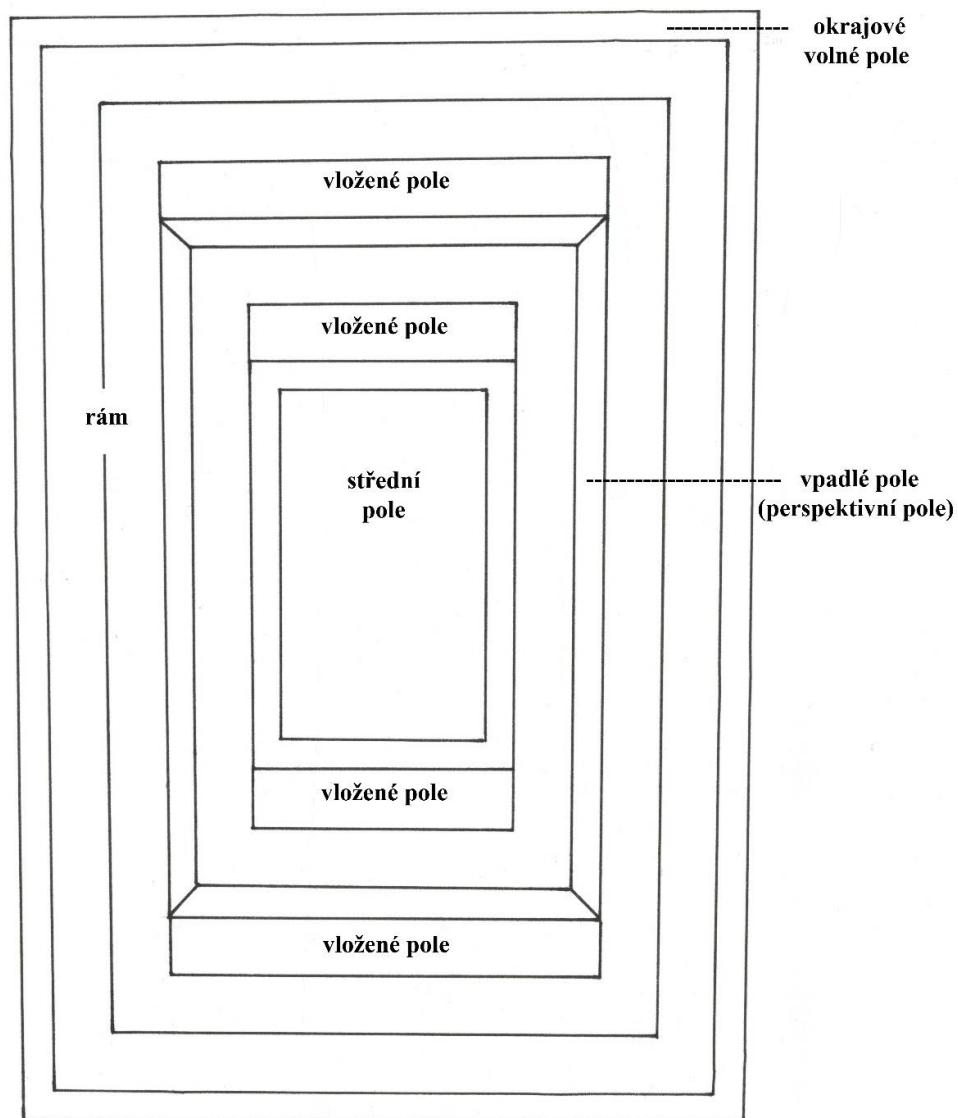
⁸² Ibidem, s. 850.

⁸³ HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce 19. století*. Praha: Orbis, 1959. Lidová umělecká výroba a řemeslo, s. 105.

⁸⁴ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990, s. 256.

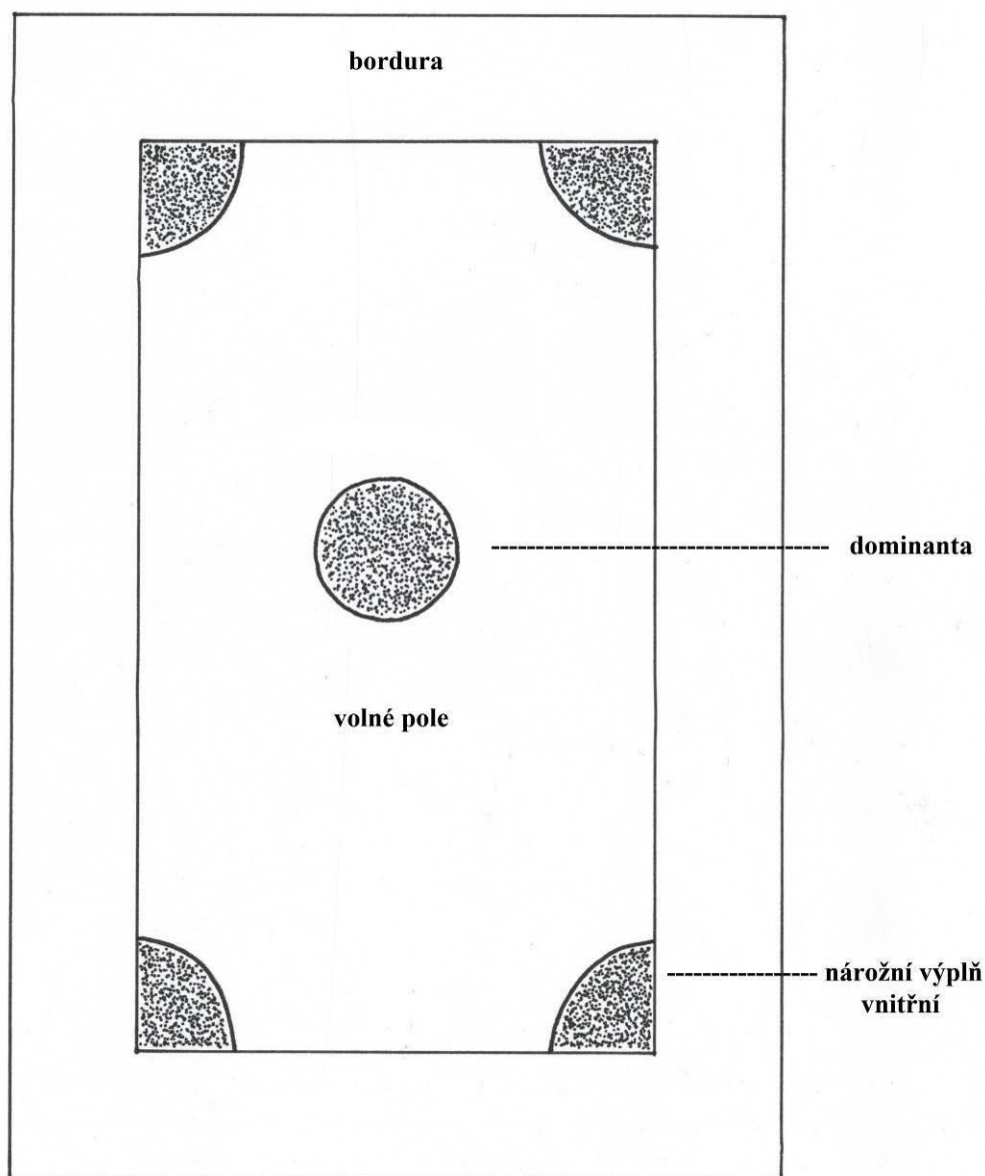
Pro kompozici výzdoby renesančních knižních vazeb byla typická symetrie, rovnováha a harmonie. Přední deska bývá, stejně jako ve všech epochách minulých i budoucích, zpravidla zdobnější než deska zadní. Nejčastěji se objevovaly kompozice rámového (viz *obr. 106*) a dominantového (viz *obr. 107*) typu. Kompozice rámová byla typická pro slepotiskovou výzdobu, kompozice dominantová nacházela větší uplatnění u výzdoby zlacené.⁸⁵

Obr. 106 Nákres rámové kompozice⁸⁶

⁸⁵ NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb – terminologie, datování materiálu. In: *Zborník severočeského muzea v Liberci*. 196, s. 43.

⁸⁶ Nákres překreslen dle: NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb – terminologie, datování materiálu. In: *Zborník severočeského muzea v Liberci*. 196, s. 109, obr. 128.

Obr. 107 Nákres dominantové kompozice⁸⁷

Velká obliba rámové kompozice vycházela z často užívaných nástrojů, jakými byly v tomto období rolna, linka a plotna. Rámová kompozice tak byla v 16. a 17. století nejrozšířenějším kompozičním typem. Základ rámové kompozice tvoří tzv. rámová osnova skládající se z různého počtu soustředných rámců. Vnitřní rám vymezuje tzv. středové pole, které má většinou obdélníkový tvar a vyplňuje ho plotna (viz obr. 110; obr. 118), dezén z kolků (viz obr. 112; obr. 114) či tzv. svislé středové pásy nejčastěji tvořené rolnou. Od druhé poloviny 16. století bývá středové pole téměř vždy vyplněno plotnou, pouze u levnějších knižních vazeb se nachází svislý středový pás. V některých případech,

⁸⁷ Nákres překreslen dle: NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb – terminologie, datování materiálu. In: *Zborník severočeského muzea v Liberci*. 196, s. 112, obr. 160.

především u velkých formátů, se může ve středovém poli nacházet i několik ploten. Plotna bývá někdy zlacena, zatímco zbytek výzdoby knižní vazby bývá ponechán ve slepotisku. Jednotlivé rámy bývají tvořeny rovnou linkou a následně vyplněné pásem s ornamentálním, florálním či figurálním motivem. Ve většině případů bývají tyto pásy tvořeny rolnou, méně často pak jednotlivými tlačítky. Objevuje se však i prázdný rám bez další výzdoby. V rozích rámu se často objevuje křížení vzniklé přetažením linek. Nejkrajnější vnější rám nepřiléhá většinou přímo k hraně knižní desky, ale bývá oddělen tzv. okrajovým polem, které bývá buď zcela volné, vyplněno linkami, nebo doplněno o linkování ve zhranění knižní desky. Celkovou kompozici odlehčují tzv. vpadlá pole bez další výzdoby, maximálně s několika drobnými kolky. Stejnou funkci odlehčení kompozice mívají i tzv. vložená pole nesoucí často datum (viz *obr. 110; obr. 118*), iniciálu, jméno či doplňkový kolek. Tato vložená pole se většinou vyskytují na přední desce. Na vazbách velkých či atypických formátů nacházela uplatnění tzv. dělená rámová kompozice tvořená z několika menších rámových kompozic zasazených do vnější bordury. Tento typ dělené rámové kompozice se objevuje na vazbách kolem poloviny a po polovině 16. století. Typickým bylo pro výzdobu renesančních knižních vazeb také vyznačení vnějšího hranění knižních desek (dobře viditelné na *obr. 111*) a ohraničení vazů pomocí jednoduché či několikanásobné linky. Ohraničení vazů většinou přechází přes drážku do plochy desky, kde se spojuje a tvoří u každého vazů tzv. výběh vazů (dobře viditelné na *obr. 109*). Mezivazná pole bývaly v renesanci často ponechána bez výzdoby a to především u světlých usní, popřípadě bývala obohacena o decentní zdobení kolky. Na přelomu 16. a 17. století začínalo přibývat zlacených mezivazných polí u knižních vazeb s hnědou usní. Hrany desek a okraj přídeští byl většinou v období renesance zdoben pouze jednoduchou či násobnou linkou, popřípadě ornamentálním pásem. Jak uvádí Bohumil Nuska,⁸⁸ rolny byly v některých případech tlačeny velice zběžně s množstvím nepřesností či přesahů, což svědčí o rychlosti produkce především běžných levných knižních vazeb. V drobných nuancích rámové kompozice, které vycházely z jejího vývoje, je možné nalézt vodítko k bližšímu datování či provenienci vzniku knižní vazby. Ke konci 16. století začala rámová kompozice pomalu ustupovat kompozici dominantové, udržovala se však i na počátku 17. století na vazbách běžné produkce.⁸⁹

Charakteristickým typem kompozice zlacených vazeb bývala kompozice dominantová. Na rozdíl od rámové kompozice, kdy je středové pole součástí kompozičního celku a často

---

⁸⁸ NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb – terminologie, datování materiálu. In: *Zborník severočeského muzea v Liberci*. 1964, s. 45.

⁸⁹ *Ibidem*, s. 44–48.

splývá s okolními rámy, bývá střed nebo i převážná část plochy knižní desky s dominantovou kompozicí bez výzdoby a stěžejním bodem tohoto volného pole bývá dominanta umístěná ve středu. Jak uvádí Bohumil Nuska: „*Ostatní kompoziční prvky dominantové kompozice, bordura, nároží vnější a vnitřní výplně a jiné, vlastně dominantu pouze zdůrazňují a jsou jí podřízeny.*“⁹⁰ Dominantu tvoří zlacené či slepotiskové plotny ve tvaru čtyřúhelníku, oválu, kruhového medailonu, kosodélníku, zrcadlového (vykrajované okraje), s arabeskními motivy aj. V některých případech se na místě dominanty objevuje kolek či tlačítko, případně jejich kompozice (viz *obr. 108*). Nejčastěji však tvoří dominantu supralibros vlastníka knihy. Na přelomu 16. a 17. století se objevovala často dominanta v podobě kosodélníkové kartuše z rostlinných, figurálních a arabeskních motivů. V některých případech není zcela jednoznačné, zda převažuje na dané knižní vazbě výzdoba rámové či dominantové kompozice. Takovéto případy doporučuje Bohumil Nuska označovat jako „*smíšené kompoziční typy*“.⁹¹

---

⁹⁰ NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb – terminologie, datování materiálu. In: *Zborník severočeského muzea v Liberci*. 1964, s. 49.

⁹¹ *Ibidem*, s. 48–51.

Obr. 108 Slepotosková výzdoba renesanční knižní vazby
(piaristická knihovna sig. A IV 24, r. tisku 1629,
250 x 195 x 90 mm)

Obr. 109 Frotáž slepotiskové výzdoby

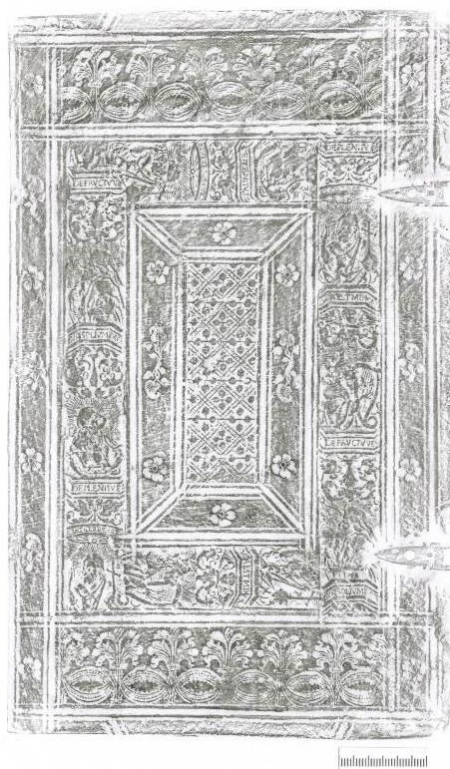
Obr. 110 Slepotosková výzdoba renesanční knižní vazby
(piaristická knihovna sig. Prohib. 40, r. tisku 1607,
r. vazby 1614, 170 x 110 x 80 mm)

Obr. 111 Frotáž slepotiskové výzdoby

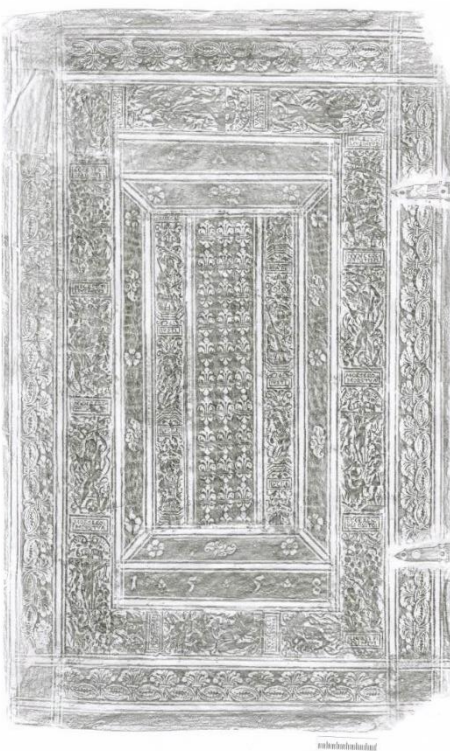
Obr. 112 Slepotisková výzdoba renesanční knižní vazby
(piaristická knihovna sig. R III 4, r. tisku 1539,
230 x 155 x 68 mm)

Obr. 113 Frotáž slepotiskové výzdoby

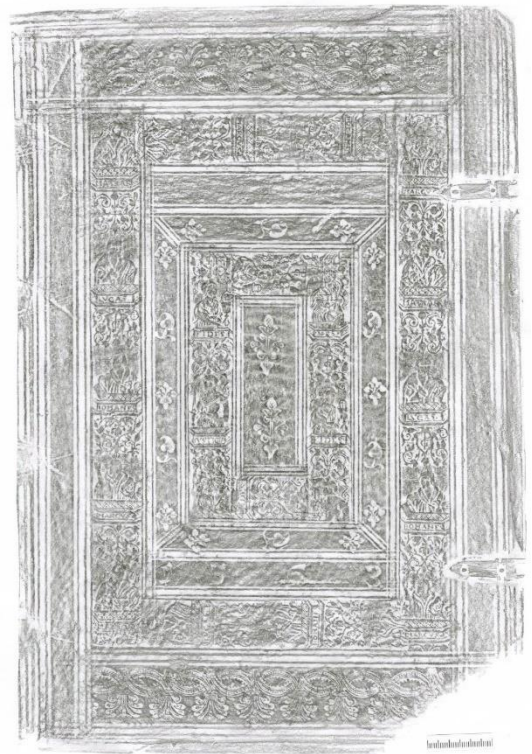
Obr. 114 Slepotisková výzdoba renesanční knižní vazby
(piaristická knihovna sig. D 1 2, r. tisku 1553,
345 x 230 x 68 mm)

Obr. 115 Frotáž slepotiskové výzdoby

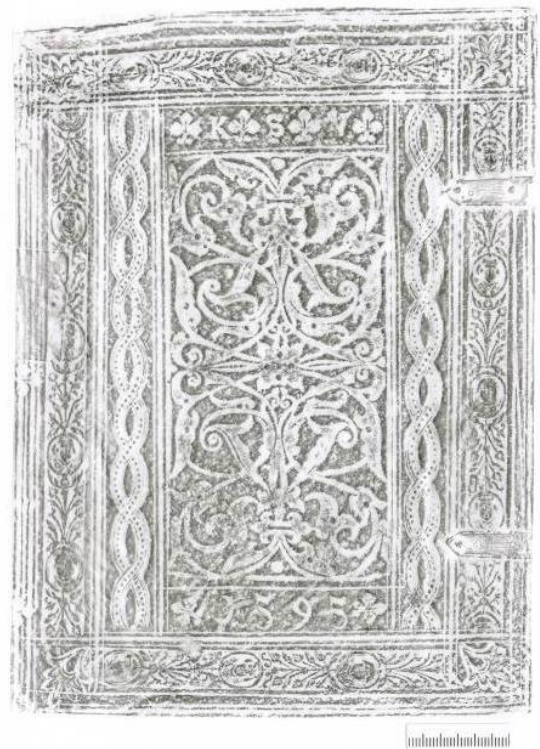
Obr. 116 Slepotosková výzdoba renesanční knižní vazby
(piaristická knihovna sig. R VI 15, r. tisku 1559,
343 x 230 x 72 mm)

Obr. 117 Frotáž slepotiskové výzdoby

Obr. 118 Slepotosková výzdoba renesanční knižní vazby
(piaristická knihovna sig. Prohib. 36, r. tisku 1524,
r. vazby 1595, 196 x 155 x 63 mm)

Obr. 119 Frotáž slepotiskové výzdoby

3.4 Období baroka

Barokní slohové období, představující v českých zemích 17. a 18. století, bylo obdobím zásadních změn, které měly vliv na celou společnost a její kulturu. Události, jakými byla tzv. třicetiletá válka (1618–1648) a bitva na Bílé hoře (1620), ve které došlo k porážce českých stavů, obnovené zřízení zemské (1627 pro Čechy, 1628 pro Moravu) a s ním končící náboženská svoboda, zrovnoprávnění češtiny s němčinou a panovnický absolutismus, otrásly českými zeměmi v základech. Česká protestantská šlechta, vzdělanci, i řemeslníci včetně knihařů byli nuceni odejít do exilu, čímž byl vývoj kultury českých zemí významně ochuzen. V kombinaci s válečným hospodářským vyčerpáním byla země ve značně zuboženém stavu.⁹² Je jasné, že za těchto podmínek se nemohl nově příchozí barokní sloh naplno rozvíjet. Větší změny v oblasti kultury mohly přijít až po ukončení válečných konfliktů a zlepšení hospodářské situace v zemi. Církev a jí vedená rekatolizace, ve které zastával vedoucí funkci jezuitský řád, zasahovala do každodenního života společnosti i výchovy mládeže.⁹³ Jak uvádí Josef Pekař: „*Stavovská univerzita byla spojena s akademií jezuitskou v jedinou univerzitu novou (Carolo-Ferdinanda), jejímž rektorem měl býti vždy rektor koleje jezuitské v Praze; jemu jako rektoru univerzity náležela správa všeho školství v Čechách, jemu svěřena také cenzura knižních publikací.*“⁹⁴ Školství zajišťovaly ve formě gymnázií i další mnišské řády, jako např. piaristé, benediktini, premonstráti, dominikáni či augustiniáni. Období baroka však nezažívalo v oblasti kultury pouze stinné stránky. Od uzavření míru roku 1648 byly české země až do roku 1740 ušetřeny nepřátelským vpádům a mohla tak nastat éra vrcholného baroka, ve které zaznamenala kultura i umění nebývalý rozmach. Umění a řemeslo se stalo nástrojem protireformace, což zajistilo hojnou finanční podporu církve v tomto odvětví. Velkou inspirací byl pro rozvíjející se barokní kulturu dvůr panovníka, který sídlil ve Vídni.⁹⁵

Tento historický vývoj silně zasáhl i do oblasti knižní kultury. Josef Harna a Rudolf Fišer vystihují tuto změnu v publikaci *Dějiny českých zemí*: „*Vzdělanci pěstující literaturu odešli ze země nebo byli umlčeni církevní cenzurou. Lidé ztráceli pro vážné materiální starosti zájem o literaturu, klesala také všeobecná úroveň vzdělanosti.*“⁹⁶ Církevní cenzura značně omezila literární pole působnosti. Jejím snahou bylo vymýtit „závadnou“ literaturu

⁹² PEKAŘ, Josef. *Dějiny československé*. 2. vyd. Praha: Agentura Tip Š, 1991, s. 109–112.

⁹³ HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce 19. století*. Praha: Orbis, 1959. Lidová umělecká výroba a řemeslo, s. 142.

⁹⁴ PEKAŘ, Josef. *Dějiny československé*. 2. vyd. Praha: Agentura Tip Š, 1991, s. 110–111.

⁹⁵ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Praha: Fortuna, 1995, s. 274–275.

⁹⁶ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Praha: Fortuna, 1995, s. 281.

a nahradit jí literaturou novou, odpovídající potřebám katolické církve.⁹⁷ Tyto zakázané knihy, libri prohibiti, byly často zabavovány a hromadně ničeny. V klášterních knihovnách dodnes nalézáme tajné police či celé skříně s označením *libri prohibiti*, jejichž přístup byl pro čtenáře omezený. Jakousi pomůckou měl být Koniášův *Klíč kacířské bludy k rozeznávání otvírající, k vykořenezení zamykající* z roku 1729, který uváděl jednotlivé „nevhodné“ tituly.⁹⁸ Značnou převahu tak měla literatura náboženská a teologická, která měla sloužit k šíření katolické víry. Neblahý osud čekal i knihovny odbojné šlechty, které byly ve velké míře zkonfiskovány, popřípadě se staly švédskou válečnou kořistí. Nové knižní sbírky začala vytvářet vítězná šlechta – Albrecht z Valdštejna, Karel Bonaventura hrabě Buquoy a další.⁹⁹ Vlastníkem významné knižní sbírky rozvíjející se v období baroka byl také Ignác Karel ze Šternberka, Václav Vojtěch ze Šternberka, Antonín Špork, rod Schwarzenberků, Gallasů, Kouniců či Kinských.¹⁰⁰ Rozkvět zaznamenávaly i klášterní knihovny, které byly většinou zásluhou jednotlivých opatů, mnohdy bibliofilů.¹⁰¹ Knižní sbírky se stávaly projevem určitého společenského postavení a chloubou majitele. Koncipovány byly jako knihovny sálové, kde tvořily knihy, regály a celý interiér místnosti jednotný celek. Knihy byly do regálů ukládány na výšku se hřbety otočenými do místnosti. Pro dosažení absolutní jednoty dané knihovny, byly mnohdy hřbety přetírány barvou. Premonstráti, dominikáni a cisterciáci používali pro tento nátěr bílou barvu, naopak kapucíni a františkáni používali barvu béžovou či šedou. V některých případech se objevuje místo nátěru pruh usně. Černou barvou byly opatřovány hřbety zakázaných či nedoporučovaných knih. Na takto sjednocené hřbety knih byl ručně vepsán text doplněný malovanými ornamenty, kartušemi a signaturou.¹⁰² Toto sjednocení sice umožňovalo lepší orientaci v knižní sbírce, zároveň však došlo ke snížení flexibility knižního hřbetu a případnému překrytí jeho původní výzdoby.

V knižní vazbě se prosadil barokní sloh teprve před polovinou 17. století. Tak jako v ostatních evropských zemích, určovala i vývoj české knižní vazby Francie. Tento vliv je možné pozorovat i na dodnes používané terminologii barokní výzdoby knižních vazeb.

---

⁹⁷ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Praha: Fortuna, 1995, s. 281.

⁹⁸ BÁRTOVÁ, Pavla. *Knižní vazba na českých tiscích ze 17. a 18. století* [online]. Litomyšl, 2014. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. [cit. 2019-04-30]. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/58552>, s. 28.

⁹⁹ HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce 19. století*. Praha: Orbis, 1959, s. 142.

¹⁰⁰ *Ibidem*, s. 146

¹⁰¹ *Ibidem*, s. 151.

¹⁰² BÁRTOVÁ, Pavla. *Knižní vazba na českých tiscích ze 17. a 18. století* [online]. Litomyšl, 2014. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. [cit. 2019-04-30]. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/58552>, s. 33.

V pojetí výzdoby českých knižních vazeb se však barokní sloh dostával do popředí jen velmi pozvolna. Jak v ornamentice, tak v samotné kompozici se stále ve velké míře užívaly pozdně renesanční prvky výzdoby. Knihařské dílny pouze přistoupily k vyřazení nástrojů s protestantskou tematikou.¹⁰³ Při zběžném pohledu jsou v některých případech slepotiskové vazby 17. a 18. století velice podobné vazbám renesančním jak v samotné kompozici, tak v ornamentice. Jako materiál knižních desek byla čím dál tím více používána levná a lehká lepenka. Stejně jako v předchozích obdobích, i v období barokním jsou v našem prostředí pro usňové pokryvy knih používány nejčastěji jirchy (vepřovice, teletina) a tříslučiněné usně (teletina, kozina, skopovice). V případě běžných klášterních vazeb se vyskytují i jirchy bělené křídou či sádrou.¹⁰⁴

Bohumil Nuska popisuje volbu usňového materiálu na pokryv knihy i jako jedno z vodítek odlišení baroka od renesance: „*Pokryv barokní vazby je většinou z nemořené světlé usně – jircha. Vlastní slepotiskový reliéf je „tvrdý“ a zcela světlý až bílý. (Světlá nemořená useň českých renesančních vazeb bývá spíše nažloutlá až šedožlutá, slonovinového odstínu, povrch je většinou pergamenově hladký, lesklý a na omak měkký.)*“¹⁰⁵ Při bližším zkoumání je možné nalézt i další rozdílnosti těchto slohových období. Kompoziční prvky, ač renesanci podobné, se objevují v jiném poměru, případně jsou modifikovány dle soudobých estetických „pravidel“. Volné pole, většinou ve tvaru čtverce, obklopené rámovou osnovou bývá zpravidla redukováno a krajní rám bývá výrazně širší než v případě renesanční výzdoby, případně tvoří borduru tvořenou rolnami. Redukované volné pole bývá zdobeno dominantou v podobě kolku či jejich kompozice (viz *obr. 145; obr. 147*). V rozích tohoto volného pole a ve středu i na okrajích polí vložených se často nachází rovněž kolek.¹⁰⁶ Jak uvádí Mirjam Bohatcová,¹⁰⁷ další rozdílnost můžeme spatřovat v tom, že renesanční vazba kladla důraz na výzdobu knižních desek, v období baroka se tato pozornost přesunula naopak na hřbet knihy. V případě použití jirchy na pokryv barokní knihy bývají slepotiskem zdobené i desky, naopak u běžných vazeb vázaných do tříslučiněné usně se většinou setkáváme s výzdobou v podobě slepotisku či zlacení soustředěné pouze na hřbet, který je vystaven v knihovně k obdivu majitele i návštěvy. Knižní desky bývají v tomto případě buď úplně prosté výzdoby, nebo nesou jednoduché linky po obvodu, případně obohacené o supralibros.

---

¹⁰³ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990, s. 322–324.

¹⁰⁴ *Ibidem*, s. 26.

¹⁰⁵ NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb – terminologie, datování materiálu. In: *Zborník severočeského muzea v Liberci*. 1964, s. 27.

¹⁰⁶ *Ibidem*, s. 27.

¹⁰⁷ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990, s. 103.

Přežívající renesanční motiv palmet na protínajících se obloučkových pásech (viz obr. 120) byl v období baroka mírně modifikován – palmety změnil svůj tvar, v některých případech se z nich staly spíš kytice či svazky rozvilin (viz obr. 121 – obr. 123).¹⁰⁸ Kromě přežívajících motivů výzdoby vzniká v baroku i množství nových prvků, jako např. vějířky, boltce, ornamentální kartuše, jemné síťové maureskní motivy (viz obr. 125), rolny s úponky, ornamentálními pásy s rostlinnými prvky (viz obr. 136) apod.¹⁰⁹ Pro 17. století byla typická vazba zlacená, která bývala libovolně kombinována se slepotiskem. Pro období 60. a 70. let 17. století byl typickým vzor zvaný „à la l'éventail“ (vějířový), který tvořil zpravidla součást dominantové kompozice. Základem tohoto motivu byly čtvrtkruhové, půlkruhové i kruhové „vějíře“ doplněné někdy o linky tvořené z drobných teček zvané „fers pointillés“ či „filigranés“. Na barokní ornamentiku měla jistý vliv i soudobá móda, a to především móda krajky. Krajka byla přenesena do výzdoby knižní vazby v podobě motivu zvaného „à la dentelle“, který byl v 18. století velice oblíbený. Tento vzor mohl být prováděn buď drobnými kolky, rolnami či jejich kombinací. Velkou inspirací i pro české prostředí byli francouzští knihaři, kteří vynikali mistrovským provedením bohatě zdobených knižních vazeb. Kromě zdobení knižních desek a hřbetů přibývá v období baroka i zlacený nebo slepotiskový ornament či jednoduchá linka na hranách a po okraji přideští. Pomyslný vrchol dosáhla zdobnost knižních vazeb v období rokoka se svými motivy rokajových kartuší, květinových festonů, girland, asymetrických tvarů apod.¹¹⁰

---

¹⁰⁸ NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb – terminologie, datování materiálu. In: *Zborník severočeského muzea v Liberci*. 1964, s. 27.

¹⁰⁹ NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb – terminologie, datování materiálu. In: *Zborník severočeského muzea v Liberci*. 1964, s. 27.

¹¹⁰ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990, s. 324.

Obr. 120 Slepotoskový motiv na renesanční knižní vazbě – obloučky s palmetou (rolna, piaristická knihovna sig. A VI 19, r. tisku 1556)

Obr. 121 Slepotoskový motiv na barokní knižní vazbě – obloučky s palmetou (rolna, piaristická knihovna sig. H VI 18, r. tisku 1722)

Obr. 122 Slepotoskový motiv na barokní knižní vazbě – obloučky s palmetou (dva kolky, piaristická knihovna sig. H V 28 b, r. tisku 1658)

Obr. 123 Slepotoskový motiv na barokní knižní vazbě – obloučky s palmetou (rolna, piaristická knihovna sig. H IV 6, r. tisku 1768)

Obr. 124 Slepotoskový ornamentální motiv na barokní knižní vazbě (rolna, piaristická knihovna sig. H VI 18, r. tisku 1722)

Obr. 125 Slepotoskový ornamentální motiv na barokní knižní vazbě (kolek, piaristická knihovna sig. Prohib. 27, r. tisku 1614, r. vazby 1694)

Obr. 126 Slepotoskový florální motiv na barokní knižní vazbě – žalud (kolek, piaristická knihovna sig. H VI 18, r. tisku 1722)

Obr. 127 Slepotoskový motiv na barokní knižní vazbě – trojlístek (kolek, piaristická knihovna sig. H VI 18, r. tisku 1722)

Obr. 128 Středová dominanta tvořená čtyřmi otisky jednoho nástroje (kolek, piaristická knihovna sig. H VI 18, r. tisku 1722)

Obr. 129 Slepotoskový ornamentální motiv na barokní knižní vazbě (kolek, piaristická knihovna sig. H IV 6, t. tisku 1768)

Obr. 130 Slepotoskový motiv na barokní knižní vazbě – květina (zlacený kolek, piaristická knihovna sig. H V 28 b, r. tisku 1657, r. vazby 1659)

Obr. 131 Slepotoskový motiv na barokní knižní vazbě – lilie (piaristická knihovna sig. Prohib. 27, r. tisku 1614, r. vazby 1694)

Obr. 132 Slepotoskový motiv na barokní knižní vazbě (kolek, piaristická knihovna sig. Prohib. 27, r. tisku 1614, r. vazby 1694)

Obr. 133 Slepotoskový motiv na barokní knižní vazbě (plotna – supralibros, piaristická knihovna sig. Prohib. 27, r. tisku 1614, r. vazby 1694)

Obr. 134 Slepotoskový motiv na barokní knižní vazbě – lomený oblouk¹¹¹ (fileta, piaristická knihovna sig. H V 28 b, r. tisku 1658)

Obr. 135 Slepotoskový florální motiv na barokní knižní vazbě (rolna, piaristická knihovna sig. R IV 38, r. tisku 1626)

Obr. 136 Slepotoskový motiv na barokní knižní vazbě – listy (rolna, piaristická knihovna sig. Prohib. 27, r. tisku 1614, r. vazby 1694)

Pro barokní knižní kulturu byly také významné jezuitské vazby s dřevěnými deskami, často vázané do bílé vepřovice zdobené slepotiskem. Na přední knižní desce bývá *JHS* ve formě supralibros, na zadní desce se často objevuje *MRI/MA* (Maria) či Matka boží s děťátkem. *JHS* bývá v některých případech součástí vlastnické značky. Jezuitské vazby se dostávaly do našich zemí i z velkých jezuitských center, jakými bylo Nizozemí, Španělsko, Itálie a další. Inspirací pro výzdobu katolických knih byl mariánský a svatováclavský kult i úcta k dalším světcům.¹¹²

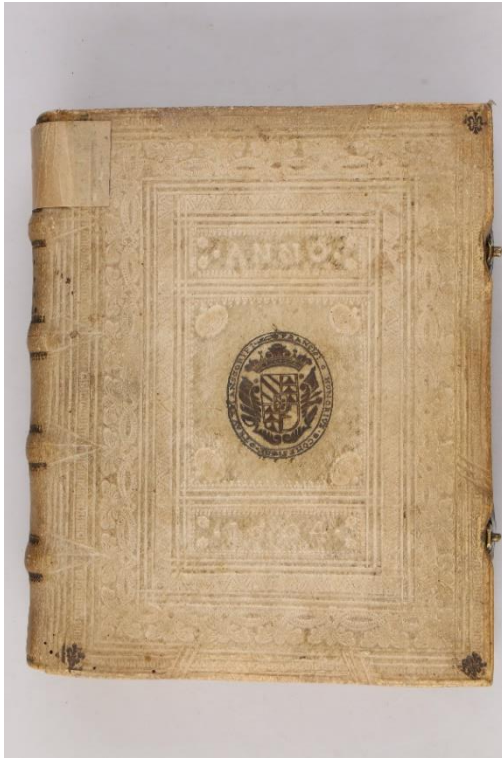
¹¹¹ Motiv typický pro období gotiky

¹¹² HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce 19. století*. Praha: Orbis, 1959. Lidová umělecká výroba a řemeslo, s. 142.

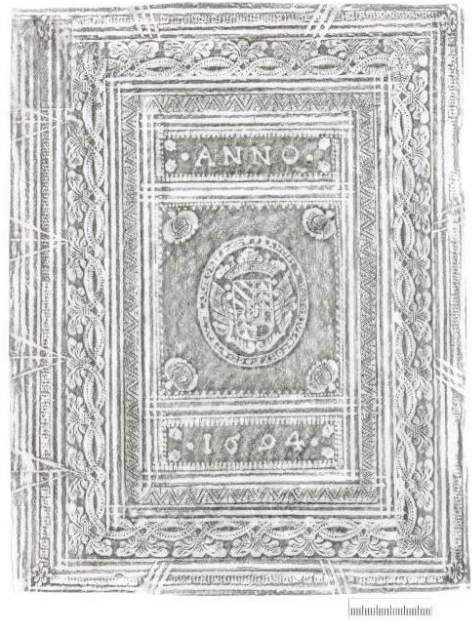
Z důvodu rychlejší a levnější produkce knižních vazeb začaly již na přelomu 16. a 17. století vznikat hromadné vazby, kdy jsou knihy vázány do stejných vazeb ve větším množství. Dále se šířily také vazby typové a užitkové, což zapříčinilo, že se ráz mnohých knihoven stal uniformní a do určité míry se vytratila originalita jednotlivých knižních vazeb a jejich výzdoby.¹¹³ Ačkoliv měla barokní knižní kultura nelehké začátky, vyvinula se do nebývalých rozměrů a stala se velkým zdrojem inspirace pro pozdější generace knihařů.

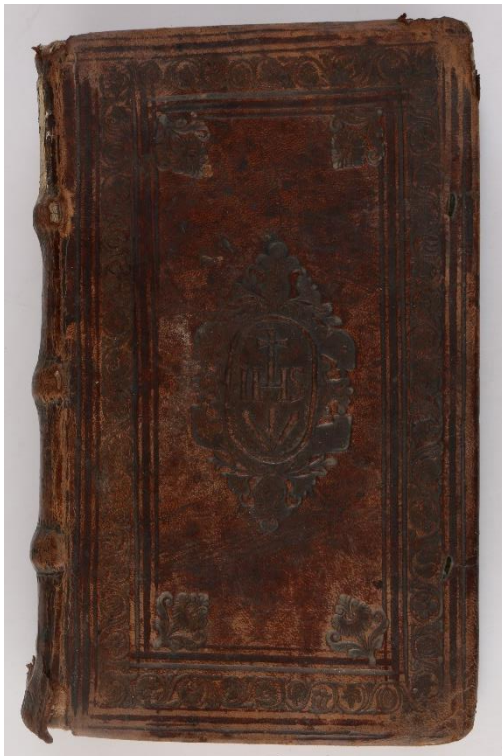
¹¹³ BÁRTOVÁ, Pavla. *Knižní vazba na českých tiscích ze 17. a 18. století* [online]. Litomyšl, 2014, Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. [cit. 2019-04-30]. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/58552>, s. 40.

Obr. 137 Slepotosková výzdoba barokní knižní vazby (piaristická knihovna sig. Prohib. 27, r. tisku 1614, r. vazby 1694, 205 x 165 x 53 mm)

Obr. 138 Frotáž slepotiskové výzdoby

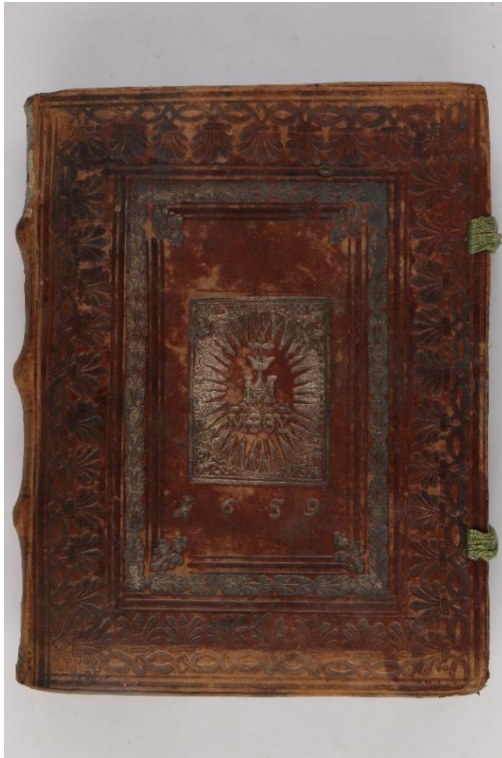

Obr. 139 Slepotosková výzdoba barokní knižní vazby (piaristická knihovna sig. R IV 38, r. tisku 1626, 182 x 115 x 61 mm)

Obr. 140 Frotáž slepotiskové výzdoby

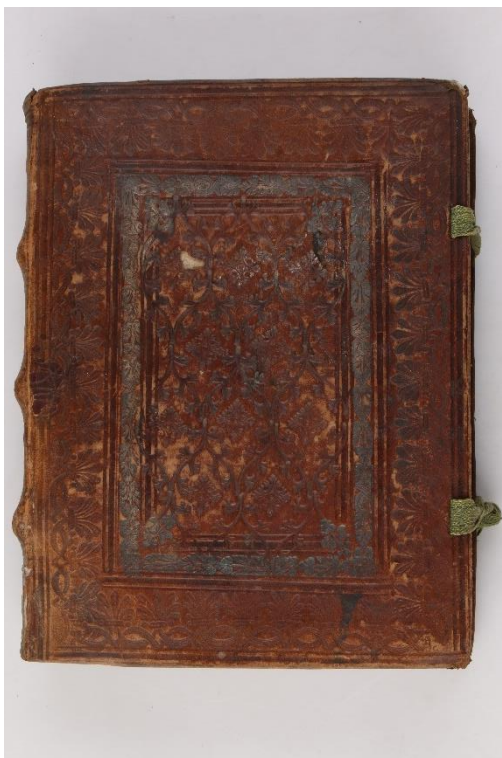

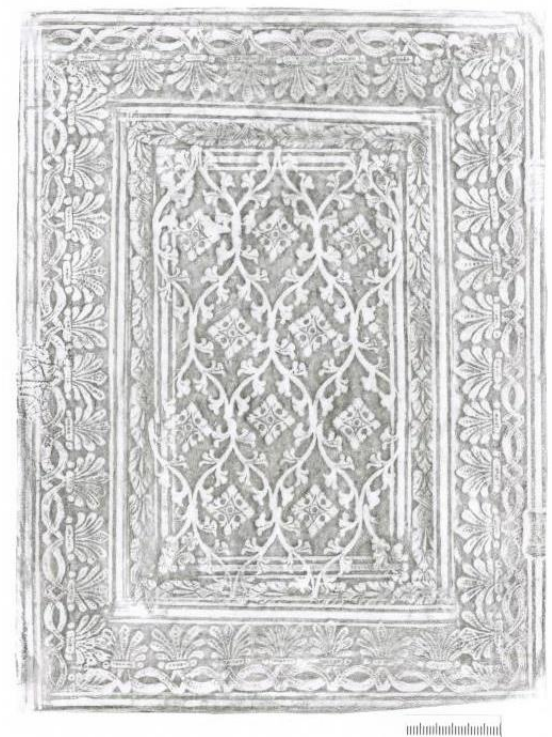
Obr. 141 Slepotosková výzdoba barokní knižní vazby doplněná zlacením – přední deska (piaristická knihovna sig. H V 28 b, r. tisku 1657, r. vazby 1659, 210 x 165 x 40 mm)

Obr. 142 Frotáž slepotiskové výzdoby

Obr. 143 Slepotosková výzdoba barokní knižní vazby doplněná zlacením – zadní deska (piaristická knihovna sig. H V 28 b, r. tisku 1657, r. vazby 1659, 210 x 165 x 40 mm)

Obr. 144 Frotáž slepotiskové výzdoby

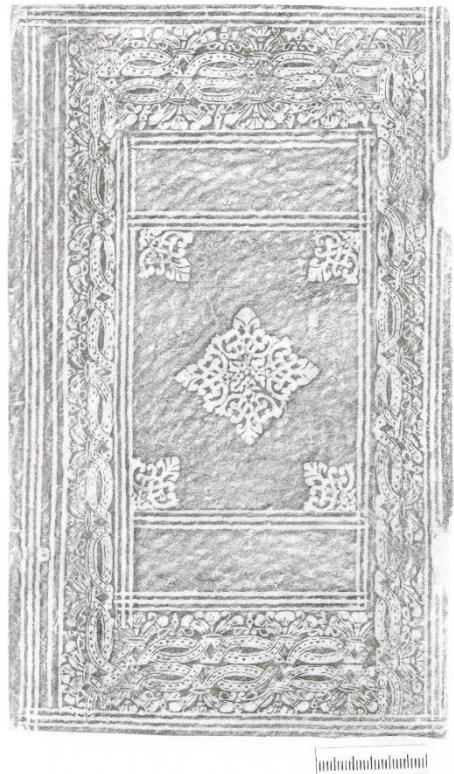
Obr. 145 Barokní slepotisková výzdoba (piaristická knihovna sig. H VI 18, r. tisku 1722, 320 x 210 x 60 mm)

Obr. 146 Frotáž slepotiskové výzdoby

Obr. 147 Barokní slepotisková výzdoba (piaristická knihovna sig. H IV 6, r. tisku 1768, 190 x 120 x 50 mm)

Obr. 148 Frotáž slepotiskové výzdoby

3.5 Období od 19. století po současnost

Knižní vazba 19. století byla významně ovlivněna tzv. průmyslovou revolucí šířící se od druhé poloviny 18. století do všech odvětví výroby a řemesla.¹¹⁴ Vynález parního stroje roku 1784 umožnil rychlý rozvoj továren a strojová velkovýroba postupně vytlačovala tradiční řemeslnou práci.¹¹⁵ Zavedení strojů do polygrafické výroby výrazně zrychlilo a zlevnilo produkci knih, tudíž si jejich koupi mohla dovolit široká veřejnost. Tato masovost výroby měla však také za následek výrazné snížení kvality tisku, ilustrací, materiálu i knižní vazby a její výzdoby. Čím dál tím více se uplatňovala jednoduchá strojově vyráběná vazba celopapírová či celoplátěná, nevhodná pro většinu tradičních technik výzdoby. Nejčastěji byla tedy výzdoba prováděna ražbou fólií za tepla, tiskem barvou či reliéfní ražbou za studena. Růst produkce těchto nízkonákladových knih vedl téměř k zániku tradičního knihařského řemesla, které mohlo jen velmi těžko soupeřit s masovou strojní výrobou jak cenou, tak rychlostí. Rukodělná práce byla tudíž omezena především na individuální vazby na zakázku. Tento úpadek všech odvětví řemesla stál za zrodem anglického obrodného hnutí Arts and Crafts (umění a řemesla) v 60. letech 19. století, jehož působení mělo velký vliv i na znovuzkříšení rukodělné knižní vazby. V oblasti knižní vazby formuloval myšlenky hnutí zejména Thomas James Cobden-Sanderson (1840–1922). Na našem území se o rozvoj těchto myšlenek v oblasti knižní vazby zasloužil Leopold Weigner, autor mnoha pojednání o knižní vazbě a organizátor knihařských kurzů.¹¹⁶ Jak uvádí Mirjam Bohatcová, „*Nová koncepce vycházela i z romantických snah o obnovu řemeslné poctivé a solidní práce, kdy každé dílo je výrobkem individuálním a rukodělným.*“¹¹⁷ Od 70. let 19. století se začala postupně zlepšovat situace české knižní vazby a rostl zájem i o tradiční historické výzdobné techniky.

Výzdoba knižních vazeb na počátku 19. století v českých zemích byla tvořena v duchu klasicismu a empíru, bohaté krajkové vzory barokní a rokokové výzdoby postupně ustupovaly jednoduchým kompozicím a dekorům. Knihaři na našem území se na počátku nově příchozího století inspirovali především knižními vazbami francouzskými a německými. Stejně, jako v ostatních uměleckých řemeslech, architektuře a výtvarném umění, ovládly i výzdobu knižní vazby historizující slohy od novogotiky až po novobaroko

---

¹¹⁴ BĚLINA, Pavel. *Dějiny zemí Koruny české*. 6. vyd. Praha: Paseka, 1993, s. 74.

¹¹⁵ STAŇKOVÁ, Libuše, Lenka JANSKÁ a Jiří ČISLER. *Dějiny knižní kultury a grafického designu*. Praha: Nakladatelství grafické školy, 2012, s. 7.

¹¹⁶ *Ibidem*, s. 51–53.

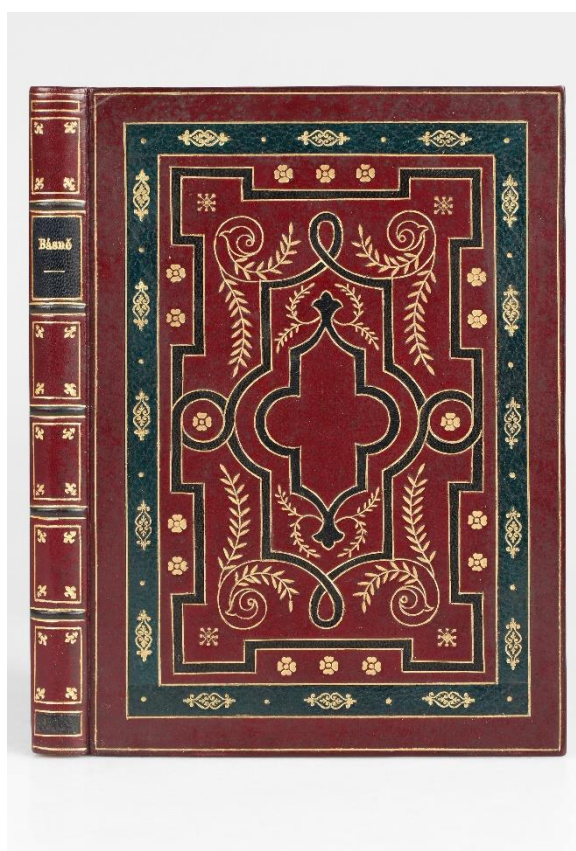
¹¹⁷ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990, s. 394.

nacházející uplatnění jak u knižních vazeb nakladatelských, tak rukodělných. Romantismus se do knižní vazby promítl především v podobě záliby v gotizujících architektonických prvcích – tzv. styl *à la cathédrale*, česky zvaný katedrálový, který byl poměrně častý v období první poloviny 19. století. Základem takto zdobené knižní vazby bývá plotna zobrazující motivy gotické sakrální architektury. V českém prostředí byl tento styl výzdoby uplatňován především na modlitebních knihách.¹¹⁸ Rukodělná knižní vazba 19. století je dosud nedostatečně probádaným tématem. Většinou je toto období označováno nálepkou „úpadku knižní kultury“, i přesto jsou však známá mistrovská díla (viz *obr. 149; obr. 150*) pocházející z knihařských dílen daného období.

Deska na adresu, vázaná v modré teletince.
Z výstavy *J. Pfeifera*. Ruční zlatění provedeno dle nákresu *E. Ludviga*.

Obr. 149 Reprodukce knižní vazby z výstavy *J. Pfeifera*,
ruční zlatění provedeno dle nákresu *E. Ludviga*¹¹⁹
(autor reprodukce *Ondřej Zíkl*)

Obr. 150 *J. V. Spott* (osobní archiv *Ondřeje Zíkla*,
autor fotografie *Onřej Zíkl*)

S přelomem 19. a 20. století se začala formovat moderní rukodělná umělecká knižní vazba, dbající na estetiku výzdoby vycházející z obsahu knihy, řemeslné zpracování a volbu kvalitních materiálů. Velmi častou byla spolupráce knihařů s výtvarníky pro dosažení co

¹¹⁸ HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce 19. století*. Praha: Orbis, 1959. Lidová umělecká výroba a řemeslo, s. 161.

¹¹⁹ *Sto let práce: zpráva o všeobecné zemské výstavě v Praze 1891: na oslavu jubilea 1. průmyslové výstavy roku 1791*. Díl III. Praha: Nákladem výkonného výboru všeob. zemské jubilejní výstavy, 1895. s. 716.

možná nejlepšího estetického účinku knižní vazby. Vůdčí postavení zaujímala v knižní vazbě 20. století Francie, jejíž knihaři vynikali řemeslným zpracováním a stali se vzorem dokonalé knihařské práce i pro nadcházející generace. K dokonalému provedení jednotlivých knihařských úkonů jim dopomohla specializace na jednotlivé dílčí kroky – zlacení, ořízka, šití... K těmto mistrům řemesla se jezdili učit i čeští knihaři, přivážející si odtud cenné zkušenosti pro svou následnou práci v Čechách. Moderní knižní vazba se stala ve 20. století respektovaným pojmem, sklizejícím uznání od široké veřejnosti. Jak uvádí Pavlína Hamanová ve své knize *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce 19. století*, od moderní knižní vazby se již nevyžadovala pouhá imitace historických slohů, nýbrž individuální pojetí s ohledem na obsah vázané knihy. Samozřejmostí pak bylo použití kvalitních materiálů a jeho dokonalé řemeslné zpracování. Za zakladatele české moderní umělecké knižní vazby je považován Ludvík Bradáč (1885–1947), popisován jako dokonalý mistr svého řemesla, znalec historických knižních vazeb, pedagog a autor publikací sloužících dodnes knihařům i badatelům jako užitečná příručka o knižní vazbě. Česká umělecká knižní vazba byla ve 20. století na velmi vysoké úrovni, uznávaná i v zahraničí. Čest knihařskému řemeslu dělal např. Antonín Tvrď (1888–1961), Jenda Rajman (1892–1965), Josef Vyskočil (1899–1980), Otto Blažek (1906–1967), manželé Jiroutovi (---), Jindřich Svoboda (1909–2001), Ladislav Hodný (1909–2000), Jiří Faltus (1911–1993), Jan Sobota (1939–2012) a další.¹²⁰

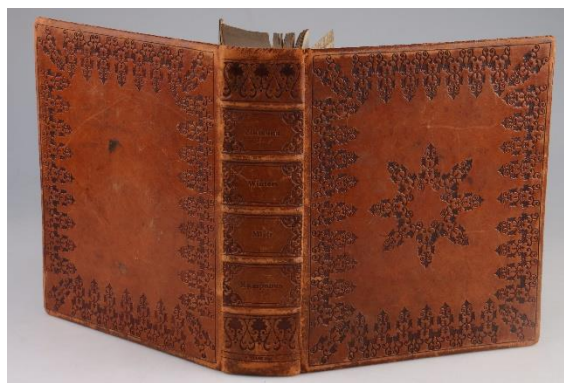
Výzdoba moderních uměleckých knižních vazeb 20. století je velice individuální a často bývá knihařovým „rukopisem“. Ačkoliv je knižní vazba tohoto období nazývána jako moderní, neznamenalo to zapomenutí historického zpracování a tradičních výzdobných technik, jakými je i slepotisk a zlacení plátkovým zlatem. Tyto techniky se snažili spíše modifikovat a volbou ornamentu a originální kompozice dosahovali estetického účinku, který byl absolutně v souladu se soudobým vkusem. Techniku slepotisku a ručního zlacení uplatňovali jak pro bohatě zdobené knižní vazby (viz *obr. 151 – obr. 156*), tak i jako „doplňk“ jednoduchých vazeb polousňových (viz *obr. 157 – obr. 162*).

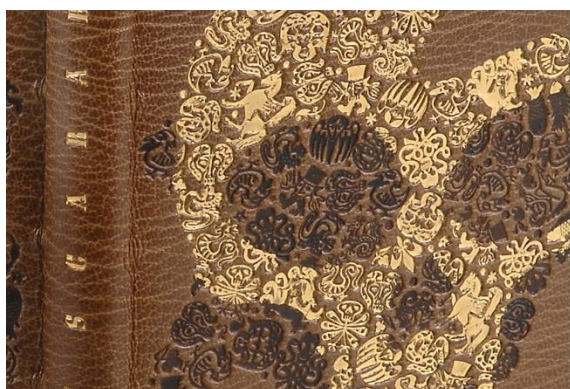
¹²⁰ STAŇKOVÁ, Libuše, Lenka JANSKÁ a Jiří CÍSLER. *Dějiny knižní kultury a grafického designu*. Praha: Nakladatelství grafické školy, 2012, s. 108–110.

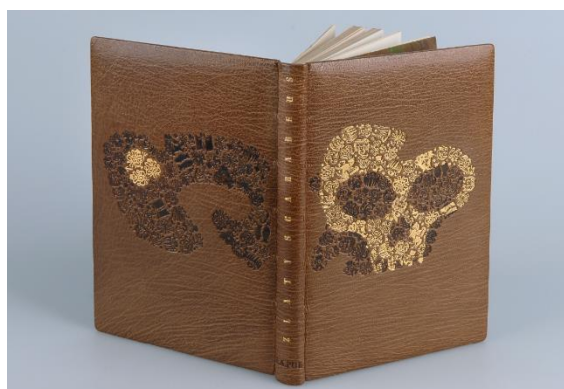
Obr. 151 Detail slepotiskové výzdoby – Ludvík Bradáč

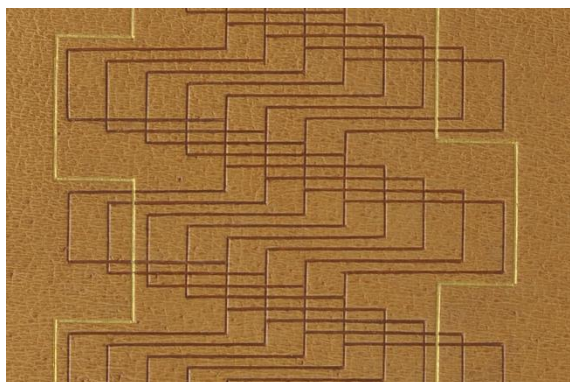
Obr. 152 Ludvík Bradáč

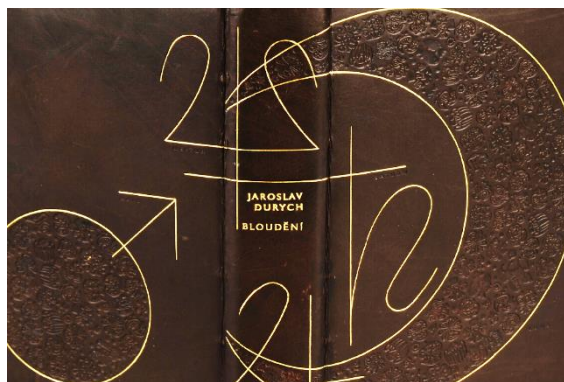
Obr. 153 Detail slepotiskové výzdoby – Jindřich Svoboda
(Moravská galerie v Brně)¹²¹

Obr. 154 Jindřich Svoboda
(Moravská galerie v Brně)¹²²

Obr. 155 Jindřich Svoboda
(Moravská galerie v Brně)¹²³

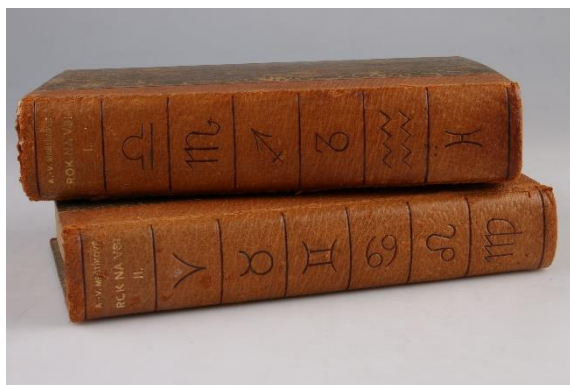
Obr. 156 Detail slepotisku a zlacení – Jindřich Svoboda
(Moravská galerie v Brně)¹²⁴

¹²¹ SVOBODA, Jindřich. Zlatý skarabeus. In: *Moravská galerie: sbírky on-line* [online]. [cit. 2019-08-10]. Dostupné z: http://sbirky.moravska-galerie.cz/dielo/CZE:MG.BF_1019

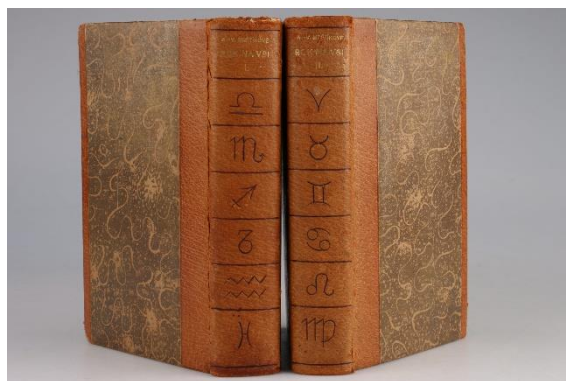
¹²² Ibidem

¹²³ SVOBODA, Jindřich. Z Homérovoy Odysseie. In: *Moravská galerie: sbírky on-line* [online]. [cit. 2019-08-10]. Dostupné z: http://sbirky.moravska-galerie.cz/dielo/CZE:MG.BF_3378

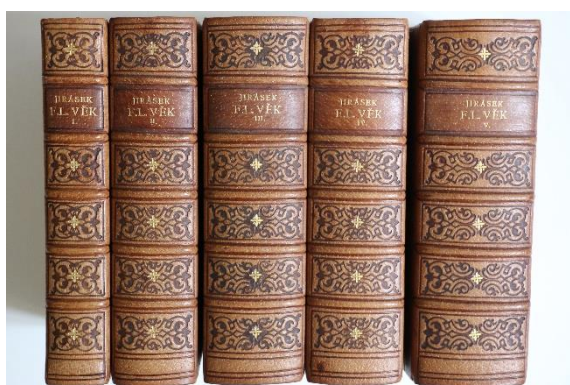
¹²⁴ SVOBODA, Jindřich. Bloudění. In: *Moravská galerie v Brně: sbírky on-line* [online]. [cit. 2019-08-16]. Dostupné z: http://sbirky.moravska-galerie.cz/dielo/CZE:MG.BF_1039

Obr. 157 manželé Jiroutovi

Obr. 158 manželé Jiroutovi

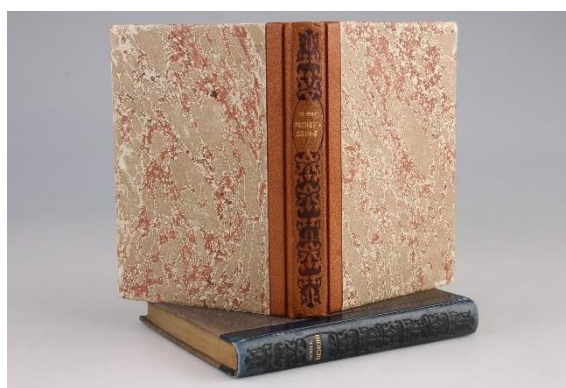
Obr. 159 Jenda Rajman (Muzeum klasického knihařství)

Obr. 160 Jenda Rajman (Muzeum klasického knihařství)

Obr. 161 Antonín Tvrdý

Obr. 162 Antonín Tvrdý

V současné době má umělecká knižní vazba z určitého pohledu nesnadnější pozici, než tomu bylo ve 20. století. V záplavě paperbacků a strojních vazeb, často sloužících pouze „na jedno přečtení“, značná část společnosti ztratila povědomí o řemeslně zdatnějším provedení a knihařství navštěvují zejména pro vazbu diplomových prací apod. I v této době, se však najdou milovníci poctivého řemesla, kvalitně odvedené práce, obdivovatelé knih a knižních vazeb, kteří umožňují svými zakázkami další rozkvět knihařského řemesla. Dostupnost veškerých materiálů, literatury a náradí, možnost snadného kontaktu s knihaři tuzemskými i zahraničními, šíření své práce po celém světě díky internetu, to vše napomáhá

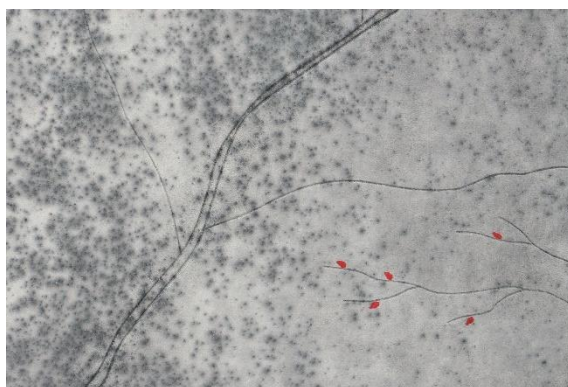
rozvoji tohoto tradičního řemesla. Slepotisk může být nástrojem pro realizaci návrhů současných knihařů stejně užitečným, jakým byl v dobách minulých.

Obr. 163 Jiří Fogl (autor fotografie Ondřej Zíkl)

Obr. 164 Detail slepotiskového výzdoby knižní vazby Jiřího Fogla (autor fotografie Ondřej Zíkl)

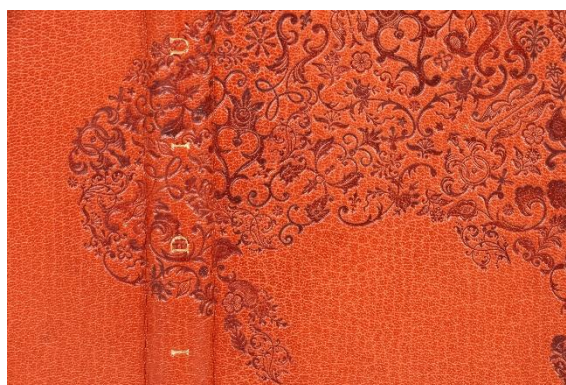
Obr. 165 Detail slepotiskové výzdoby knižní vazby Kateřiny Stašové (autor fotografie Ondřej Zíkl)

Obr. 166 Detail slepotiskové výzdoby knižní vazby Kateřiny Stašové (autor fotografie Ondřej Zíkl)

Obr. 167 Ivan Kopáček (autor fotografie Ondřej Zíkl)

Obr. 168 Detail slepotiskové výzdoby knižní vazby Ivana Kopáčka (autor fotografie Ondřej Zíkl)

4 Dokumentace slepotiskové výzdoby na knižních vazbách

Dokumentace slepotiskové výzdoby je základním kamenem pro podrobnější bádání o dané problematice. Vizuální zaznamenání co možná největšího množství knižních vazeb se slepotiskovou výzdobou může vést k bližšímu poznání vývoje slepotiskové výzdoby. Toto poznání by mohlo v mnohých případech pomoci např. při orientační dataci, ve výjimečných případech by pak mohlo badatele dovést až k samotnému autorovi knižní vazby. Základním bodem pro volbu konkrétní dokumentační metody je určení kritérií, která by měla daná metoda splňovat – jaké informace o slepotisku je potřebné získat? Stěžejním by mělo být detailní zdokumentování celkové kompozice výzdoby a jejích dílčích částí tvořených jednotlivými nástroji s uvedením měřítka určujícího reálnou velikost. Hloubka reliéfu bývá u slepotiskové výzdoby závislá na volbě materiálu pokryvu a knižních desek a zároveň na samotném provedení autora výzdoby. Díky hloubce reliéfu je možné rozlišit ruční otisk nástroje od otisku v knihařském lisu, nelze však říci, že by byl v určitém období či v určité knihařské dílně vytvářen hlubší či mělký reliéf slepotiskové výzdoby. Doplňující úlohu obrazové dokumentace by měl tvořit podrobný popis zaměřující se na materiály a nástroje použité pro výzdobu dané knižní vazby, ornamentiku, kompozici, samotné provedení a zajímavosti výzdoby.

Pro odborný popis slepotiskové výzdoby, který by byl dobře srozumitelný, je nutné ustálení terminologie. Bez toho může být popis značně nepřehledný, nejasný a mnohdy i zavádějící. Českou terminologií slepotiskové výzdoby se podrobněji zabýval Bohumil Nuska a vytvořil tak jakýsi „odrazový můstek“ pro další bádání. Dalším vodítkem k označení určitých ornamentů by mohla být německá terminologie, která je již zpracována podrobněji a vzhledem k tomu, že se jedná o kulturní prostředí naší zemi historicky blízké (viz kapitola *Vývoj slepotiskové výzdoby*), je možné nalézt řadu podobností i ve slepotiskové výzdobě. Předními německými badateli zabývajícími se technikou slepotisku byli např. Georg Paul Schwenke (1853–1921), Konrad Haebler (1857–1946), Ernst Kyriss (1881–1974), Ilse Schunke (1892–1979), Konrad von Rabenau (*1924) a další, kteří kromě publikací tvořili rovněž sbírky frotáží slepotiskové výzdoby, které jsou nekonečným zdrojem informací dodnes. Slepotisková výzdoba knižních vazeb na německém území je včetně terminologie ornamentů poměrně podrobně zpracovaná a snadno přístupná díky internetové databázi *Einbanddatenbank (EBDB)*¹²⁵, kterou vytváří ve spolupráci s dalšími

---

¹²⁵ <https://www.hist-einband.de/>

německými knihovnami berlínská Staatsbibliothek. Její zaměření je však „pouze“ na pozdně středověké a renesanční knižní vazby. Celkové působení a využití dané databáze výstižně shrnuje Kamil Boldan ve svém článku *Einbanddatenbank a její využití při studiu knižních vazeb*¹²⁶.

V minulosti byly nejčastěji využívanými metodami vizuálního záznamu slepotiskové výzdoby knižní vazby frotáže a analogové fotografie. V dnešní době je snahou využít pro tyto účely i moderní techniku, jako je např. 3D skener¹²⁷, 3D mikroskop, digitální fotografie apod. V rámci diplomové práce byla pro účely dokumentace slepotiskové výzdoby testována technika frotáže, digitální fotografie, 3D skenování, 3D mikroskopie a fotografování pod stereolupou. Snahou bylo docílit pomocí dané techniky co možná nejlepšího záznamu jednotlivých tvarů včetně detailů dané výzdoby s co možná nejmenšími nepřesnostmi pro účely následného bádání.

Nejstarší metoda záznamu – metoda frotáže umožňuje věrné zachycení všech rozměrů a tvarů dané slepotiskové výzdoby. Jedná se, zjednodušeně řečeno, o „sejmutí“ reálných tvarů a rozměrů, bez jakýchkoliv úprav. Nevýhodou může být nedostatečné zachycení detailů a to zejména v případě usní s výraznější strukturou (např. vepřovice) či rozsáhlého poškození (např. odření). Limity této techniky jsou do určité míry dané také způsobem a pečlivostí provedení. Dochované frotáže dokládají poměrně velké rozdíly výsledného záznamu mající rozdílnou vypovídací hodnotu. V rámci testování techniky frotáže byly zkoušeny různé druhy papíru a různé tvrdosti grafitových tužek. Jako nejvhodnější se jeví použití tzv. stříhového papíru, který díky své nízké gramáži a zároveň dostatečné pevnosti dokáže dokonale přilnout ke všem nerovnostem a reliéfu usňového pokryvu. Dokáže tak zachytit i poměrně drobné detaily slepotiskové výzdoby důležité pro další zkoumání. V případě grafitových tužek se nejvíce osvědčil postup od tužek větší tvrdosti (4H, 2H), které dokáží opakovanými tahy „vytáhnout“ detaily, až po tužky měkčí (H, 2B, 4B...), které umocňují kontrast mezi slepotiskovou výzdobou a okolními místy pokryvu knižní vazby bez výzdoby. Urychlení procesu provedení frotáže může být zajištěno volbou širší tuhy grafitové tužky (např. *Versatil*, *Graphite stick* Koh-I-Noor apod.).

---

¹²⁶ BOLDAN, Kamil. Einbanddatenbank a její využití při studiu knižních vazeb [online]. 2012, 1–4 [cit. 2019-07-17].

Dostupné z: <https://www.vkol.cz/data/soubory/import/konf21/Bibliotheca%20Antiqua%202012-Boldan.pdf>

¹²⁷ KMOŠEK, Jiří. Souhrnná zpráva z realizace projektu: Průzkum slepotiskové výzdoby knižních vazeb z Piaristické knihovny v Litomyšli pokročilými 3D technologiemi [online]. 2019, 1-7 [cit. 2019-08-18].

Dostupné z:

<https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/72016/Souhrnn%C3%A1%20zpr%C3%A1va%20z%20projektu.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

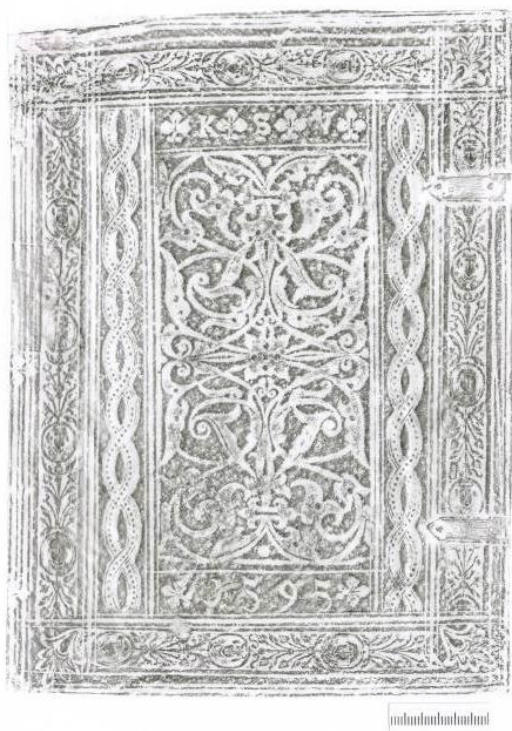
S dostatečnou pečlivostí a do jisté míry i trpělivostí je možné dosáhnout touto technikou výsledků s velkou vypovídací hodnotou. Významným pozitivem této techniky je nenáročnost a minimální finanční náklady na její provedení, což umožňuje její neomezené užití ať už pro jednotlivce či instituce vedoucí k vytvoření rozsáhlé sbírky dokumentace slepotiskové výzdoby tolik potřebné pro podrobnější studium techniky slepotisku.

Obr. 169 Tvorba frotáže

Obr. 170 Tvorba frotáže

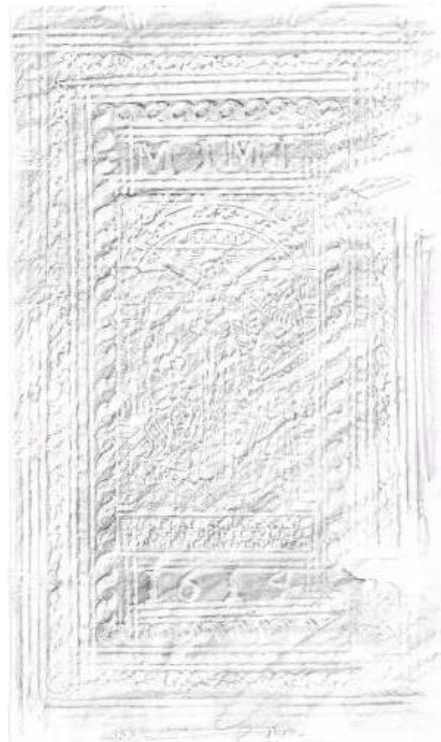
Obr. 171 Pečlivě provedená frotáž slepotiskové výzdoby (výraznější struktura usně – vepřovice)

Obr. 172 Pečlivě provedená frotáž slepotiskové výzdoby (méně výrazná struktura usně – teletina)

Obr. 173 Nekvalitně provedená frotáž slepotiskové výzdoby (výraznější struktura usně – vepřovice)

Obr. 174 Nekvalitně provedená frotáž slepotiskové výzdoby (méně výrazná struktura usně – teletina)

Další testovanou metodou dokumentace slepotiskové výzdoby byla digitální fotografie fotoaparátem Canon EOS 70D ve stálém osvětlení rozptýleným světlem pomocí fotografických zábleskových světel. Veškeré fotografické metody dokumentace slepotiskové výzdoby byly vyhotoveny pod úhlem 90° pomocí stativu. Pro dokumentaci detailů slepotiskové výzdoby (např. jednotlivé použité nástroje) je vhodné použít makro objektiv. Ačkoliv tato metoda umožňuje věrné zachycení rozměrů a tvarů slepotiskové výzdoby, reliéf v rozptýleném světle ve většině případů splývá a ztrácí se, tudíž nebývá příliš dobře čitelný. O něco lepšího výsledku bylo dosaženo pomocí bočního nasvícení v rozptýleném světle pomocí zábleskových světel. Ani v tomto případě se však nejednalo o uspokojivý výsledek vedoucí k detailnímu zachycení slepotiskové výzdoby.

Obr. 175 Fotografie v rozptýleném světle
(výraznější struktura usně – vepřovice)

Obr. 176 Fotografie v rozptýleném světle
(méně výrazná struktura usně – teletina)

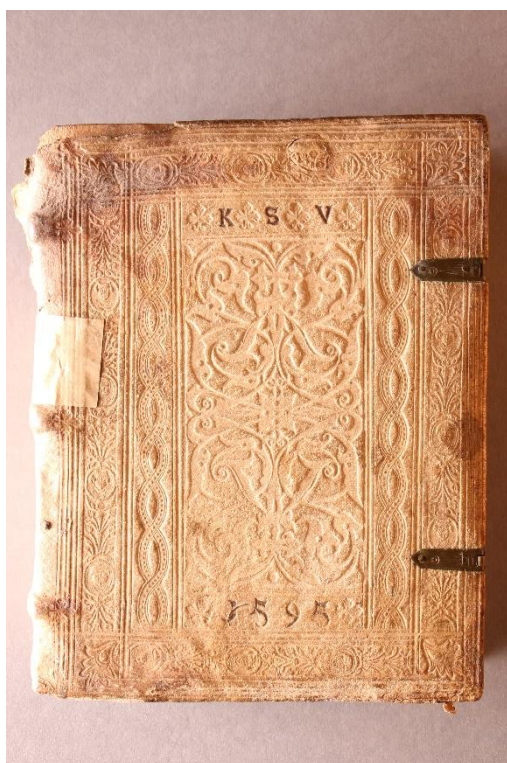

Obr. 177 Boční nasvícení v rozptýleném světle
(výraznější struktura usně – vepřovice)

Obr. 178 Boční nasvícení v rozptýleném světle
(méně výrazná struktura usně – teletina)

Poslední zkoušenou čistě fotografickou metodou byla metoda fotografie v razantním bočním nasvícení pomocí fotografických světel (FOMEI LED WIFI – 150D) s různou intenzitou (10 % a 60 %) a různou šířkou světelného toku (3 cm a 30 cm). Z důvodu eliminace výrazného zastínění strany, ze které světlo na knihu nedopadá, bylo použito rozptýlené světlo o nízké intenzitě. Jak je patrné z níže uvedených fotografií, nejlepších výsledků bylo dosaženo v případě světelného toku o šířce 3 cm a intenzitě světelného záření 60%. Reliéf je dobře čitelný a fotografie umožňuje studium i drobných detailů slepotiskové výzdoby. Daná metoda je vhodná jak pro dokumentaci celkové kompozice slepotiskové výzdoby, tak pro detailní záznam jednotlivých ornamentů včetně jejich drobných odchylek a nepřesností.

*Obr. 179 Fotografie v razantním bočním nasvícení
(30 cm, 10 % intenzita, 3700 K
výraznější struktura usně – vepřovice)*

*Obr. 180 Fotografie v razantním bočním nasvícení
(30 cm, 10 % intenzita, 3700 K
méně výrazná struktura usně – teletina)*

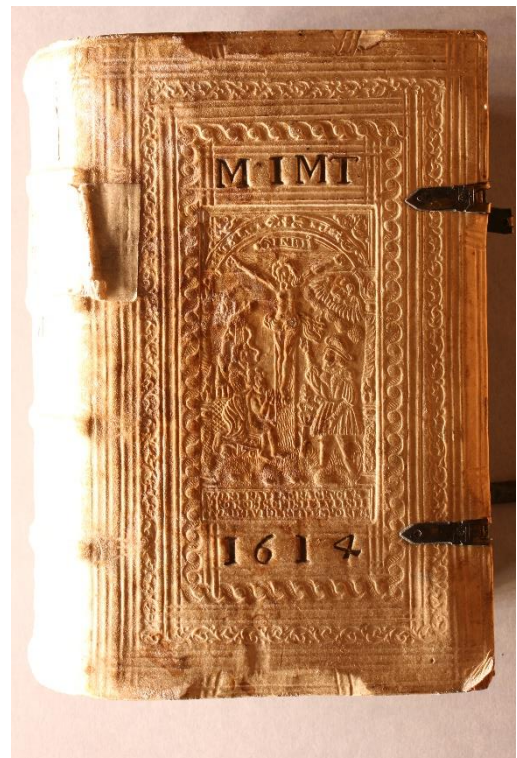
Obr. 181 Fotografie v razantním bočním nasvícení
(3 cm, 10 % intenzita, 3700 K
výraznější struktura usně – vepřovice)

Obr. 182 Fotografie v razantním bočním nasvícení
(3 cm, 10 % intenzita, 3700 K
méně výrazná struktura usně – teletina)

Obr. 183 Fotografie v razantním bočním nasvícení
(3 cm, 60 % intenzita, 3700 K
výraznější struktura usně – vepřovice)

Obr. 184 Fotografie v razantním bočním nasvícení
(3 cm, 60 % intenzita, 3700 K
méně výrazná struktura usně – teletina)

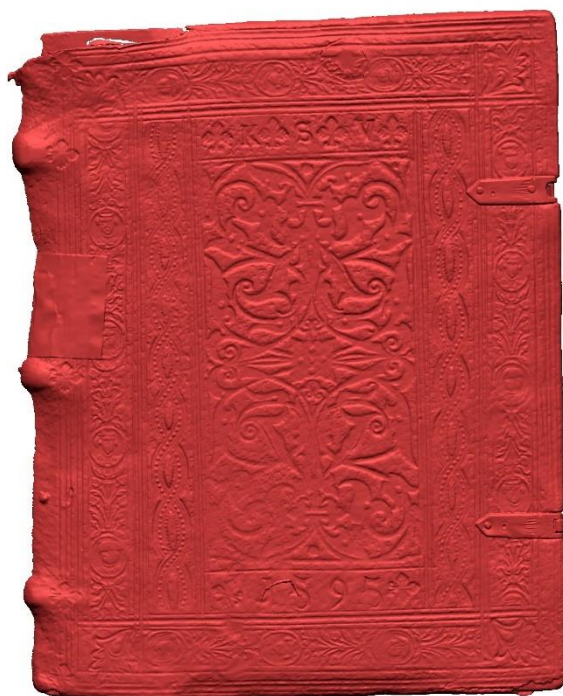
V současné době je snahou zapojit pro dokumentaci slepotiskové výzdoby i jednu z nejmodernějších metod, kterou je 3D technologie. V rámci projektu s názvem *Průzkum slepotiskové výzdoby knižních vazeb z Piaristické knihovny v Litomyšli pokročilými 3D technologiemi* byla Ing. Jiřím Kmoškem (hlavní řešitel projektu) testována pro potřeby dokumentace slepotiskové výzdoby metoda 3D skenování.¹²⁸ Pro potřeby dané studie bylo vybráno šest knižních vazeb z fondu piaristické knihovny v Litomyšli, které byly dokumentovány pomocí tří různých 3D skenerů. Podrobný popis průběhu skenování uvádí Jiří Kmošek v souhrnné zprávě z realizace projektu¹²⁹. Dle tohoto textu bylo nejlepšího výsledku docíleno při použití 3D skeneru ATOS Compact Scan, případně skeneru AICON SmartSCAN. Metoda 3D skenování umožňuje přesnou dokumentaci jak celkové kompozice, tak jednotlivých tvarů, rozměrů i výškových rozdílů slepotiskové výzdoby. Ačkoliv je touto metodou možné docílit poměrně uspokojivých výsledků, širší využití pro dokumentaci slepotiskové výzdoby není zcela vhodné. Jak píše Jiří Kmošek, samotný proces skenování trvá maximálně desítky minut, avšak následné zpracování dat pomocí speciálních 3D softwarů je časově velice náročné a vyžaduje značnou znalost práce s počítačem. Dalším důvodem je cena vybavení pro tuto techniku dokumentace, která je i pro instituce často příliš vysoká. Největší překážkou širšího rozšíření dané techniky je však fakt, že se výsledky získané touto metodou dokumentace zdaleka nevyrovnají těmto uvedeným nevýhodám a mnohdy je lepší výsledků docíleno pomocí techniky o poznání jednodušší a levnější.

---

¹²⁸ KMOŠEK, Jiří. Souhrnná zpráva z realizace projektu: Průzkum slepotiskové výzdoby knižních vazeb z Piaristické knihovny v Litomyšli pokročilými 3D technologiemi [online]. 2019, 1-7 [cit. 2019-08-18]. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/72016/Souhrnn%C3%A1%20zpr%C3%A1va%20z%20projektu.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

¹²⁹ Ibidem

Obr. 185 3D skener – ATOS Compact Scan
(useň s výraznější strukturou – vepřovice)
– autor obrazu Jiří Kmošek

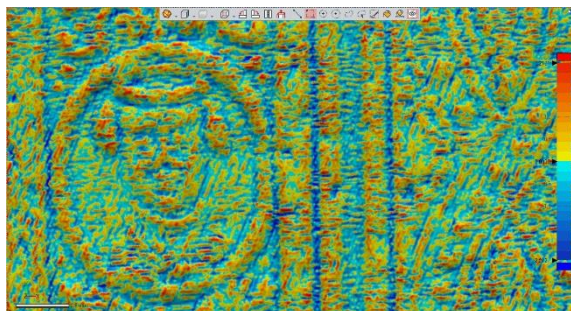
Obr. 186 3D skener – ATOS Compact Scan
(useň s méně výraznou strukturou – teletina)
– autor obrazu Jiří Kmošek

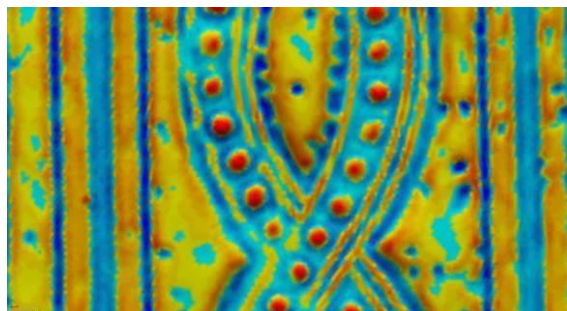
Obr. 187 Detail 3D skener – ATOS Compact Scan
(useň s výraznější strukturou – vepřovice)
– autor obrazu Jiří Kmošek

Obr. 188 Detail 3D skener – ATOS Compact Scan
(useň s méně výraznou strukturou – teletina)
– autor obrazu Jiří Kmošek

Obr. 189 Detail 3D skener – ATOS Compact Scan
– autor obrazu Jiří Kmošek

Obr. 190 Detail 3D skener – ATOS Compact Scan
– autor obrazu Jiří Kmošek

Další testovanou 3D technologií pro dokumentaci slepotiskové výzdoby je metoda 3D mikroskopie. V dnešní době je nabídka 3D mikroskopů velice pestrá, tudíž je možné využít typ vhodný přesně pro danou činnost. Touto metodou je možné dosáhnout velké hloubkové ostroty, přesné měření jednotlivých vzdáleností a rozměrů a dokonalé zachycení detailu. Možnost osvětlení z různých úhlů pak umožňuje detailní vykreslení reliéfu. Díky této velice propracované technologii je možné zaznamenat slepotiskovou výzdobu tak, že se stává jasně čitelnou a mohla by tak výrazně usnadnit studium dokumentovaných knižních vazeb se slepotiskovou výzdobou. Metoda 3D mikroskopie je vhodná spíše pro dokumentaci jednotlivých motivů slepotiskové výzdoby s velkým rozlišením. Ačkoliv se může zdát tato metoda jako dokonalé řešení dokumentace slepotiskové výzdoby, překážkou pro její širší využití je opět vysoká cena spojená s náklady na vybavení. Pro své široké spektrum využití je však i tak součástí některých institucí (např. pracoviště Národní knihovny). Je tedy možné, že tato technika v budoucnu najde využití i v oblasti dokumentace slepotiskové výzdoby. Možnosti této techniky byly v rámci diplomové práce z důvodu umístění 3D mikroskopu mimo budovu piaristické koleje v Litomyšli testovány pouze na vzorku usně. I z tohoto vzorku jsou však patrné výborné dokumentační schopnosti dané technologie a v budoucnu by bylo jistě přínosné rozvinout toto testování do podrobnější studie.

*Obr. 191 3D mikroskop
(pracoviště Národní knihovny, autorka obrazu
Magda Součková)*

*Obr. 192 3D mikroskop – reliéf
(pracoviště Národní knihovny, autorka obrazu
Magda Součková)*

Pro dokumentaci dílčích částí slepotiskové výzdoby na knižní vazbě byla testována stereolupa (Leica S6D) s možností bočního nasvícení. Pomocí této techniky je možné dosáhnout velice dobrých výsledků zaměřujících se na detail. Z důvodu velkého zvětšení není stereolupa vhodná pro dokumentaci celkové kompozice slepotiskové výzdoby, avšak pro dokumentaci jednotlivých nástrojů menších rozměrů použitých pro danou slepotiskovou

výzdobu se jeví jako velmi dobrá. Boční nasvícení zajišťuje kvalitní vykreslení reliéfu slepotiskové výzdoby.

Obr. 193 Fotografie pod stereolupou

Obr. 194 Fotografie pod stereolupou

Pro dokumentaci slepotiskové výzdoby knižních vazeb je nutné vybrat metodu umožňující kvalitní výsledek zobrazení. Z důvodu nutnosti dokumentace co možná největšího spektra knižních vazeb se slepotiskovou výzdobou pro účely bližšího poznání techniky slepotisku a jejího vývoje by se však mělo zároveň jednat o metodu běžně dostupnou široké veřejnosti. Ze všech testovaných metod dokumentace se tak jako nejvhodnější jeví kombinace pečlivě provedené frotáže s fotografií v razantním bočním nasvícení (šířka světelného toku 3 cm, intenzita světelného zdroje 60 %). Pro dokumentaci drobných otisků či detailů slepotiskové výzdoby se jeví jako ideální využití makro objektivu či stereolupy s bočním nasvícením. Obrazová příloha na následující straně čtenáři umožní objektivní srovnání jednotlivých metod dokumentace detailů slepotiskové výzdoby, které byly testovány v rámci této diplomové práce.

Obr. 195 Nekvalitně provedená frotáž

Obr. 196 Pečlivě provedená frotáž

Obr. 197 Fotografie v rozptýleném světle

Obr. 198 Fotografie v bočním nasvícení

Obr. 199 Fotografie v razantním bočním nasvícení
(3 cm, 60 % intenzita, 3700 K)

Obr. 200 3D skener

Obr. 201 Stereolupa

Obr. 202 3D mikroskop¹³⁰

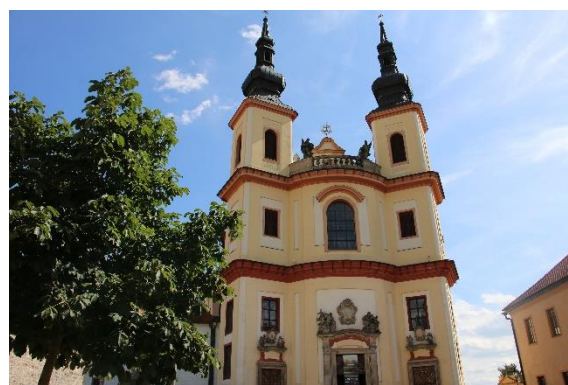
5 Dokumentace slepotiskové výzdoby gotických knižních vazeb z fondu Piaristické knihovny v Litomyšli

5.1 Piaristická knihovna v Litomyšli

Řád piaristů (*Ordo clericorum regularium pauperum Matris Dei scholarum piarum*) přišel do Litomyšle na pozvání Frebonie z Pernštejna (1596–1646), majitelky litomyšlského panství. Hlavním důvodem tohoto pozvání byla pravděpodobně rekatolizace Litomyšle, která byla, jak píše sama Frebonie z Pernštejna v zakládací listině z roku 1640, zaplavena „povodní kacírskou“.¹³¹ Posláním piaristického řádu bylo vyučovat chlapce základním znalostem z oblasti gramatiky a počítání, ale jak píše Milan Skřivánek¹³², především v nich utužovat katolickou víru a dobré mravy. Pro potřeby výuky byla v letech 1715–1719 postavena budova piaristického gymnázia sloužící původnímu účelu zhruba 200 let.¹³³ V současné době sídlí v budově původního gymnázia Regionální muzeum. V rámci vědecké, pedagogické a pastorační činnosti litomyšlských piaristů vznikala i řada tisků, vydávaných zpravidla ve zdejší tiskárně. Větším dílem pak bylo vydání Historie Starého a Nového zákona pro pedagogické účely z roku 1750.¹³⁴

Obr. 203
Severozápadní strana piaristické koleje v Litomyšli
(Fakulta restaurování Univerzity Pardubice)

Obr. 204
Piaristický chrám Nalezení svatého kříže v Litomyšli

¹³⁰ Z důvodu umístění 3D mikroskopu mimo budovu piaristické koleje v Litomyšli testovány byl 3D mikroskop testován pouze na vzorku usně, z toho důvodu zde není uvedena fotografie dokumentující stejnou slepotiskovou výzdobu jako u předchozích fotografií.

¹³¹ SCHLAICHERTOVÁ, Dana. *Piaristická kolej v Litomyšli (1640 – 1732): Analýza stavby s přihlédnutím k jejímu duchovnímu obsahu*, s. 2. (archiv FR, UPCE)

¹³² SKŘIVÁNEK, Milan. *Piaristické školy v Litomyšli do 2. poloviny 18. století*: rukopis, sig. R 140. Okresní archiv v Litomyšli, 1977, s. 5.

¹³³ PETR, Pavel. *Řád chudých řeholních kleriků Matky boží zbožných škol – Piaristů*, s. 1. (archiv FR UPCE)

¹³⁴ SKŘIVÁNEK, Milan. *Piaristické školy v Litomyšli do 2. poloviny 18. století*: rukopis, sig. R 140. Okresní archiv v Litomyšli, 1977, s. 32.

Piaristická knihovna tvoří pestrou sbírku jak po stránce obsahové, tak po stránce knižní vazby. Knižní sbírku piaristického gymnázia pravděpodobně tvořily dvě části – knihovna „profesorská“ a „studentská“. Jelikož byla knihovna určena pro potřeby studia a pedagogické činnosti, objevuje se zde zastoupení všech oborů, které byly na piaristických školách vyučovány – latina, řečtina, gramatika, poezie, rétorika, filosofie, teologie, právo, historie, medicína, matematika, fyzika, geologie, botanika, zoologie, zeměpis a další. Knihovna je dále dělena na tzv. základní knihovní fond, libri prohibiti, hudebniny, sbírku rukopisů a sbírku kartografickou. Součástí piaristické knihovny bývala údajně i sbírka několika glóbulů.¹³⁵ Roku 1688 byly v breve papeže Innocence XI. vzaty piaristické knihovny pod ochranu a byly jím stanoveny základní body výpůjčního řádu. Fungování knihovny však ovlivňovaly i řádové regule. Knihovník byl povinen vést knižní formu katalogu celé knihovny a výpůjček, dvakrát týdně knihovnu uklidit a „zbavit knihy prachu a červů“¹³⁶. Představený piaristické koleje měl věnovat ročně určitou část peněz na rozšíření knižního fondu knihovny, což zajišťovalo knihovně neustálý rozvoj. Dle ustanovení generální kapituly z roku 1724 byl rektor povinen na konci svého funkčního období předat svému nástupci seznam nově získaných knih. Z počátku bylo půjčování knih mimo knihovní sál zakázané, pokud by se nejednalo o výpůjčku v rámci studia. Toto pravidlo se však postupem času stávalo dle potřeby benevolentnějším.¹³⁷

V dnešní době jsou známy tři katalogy. První dochovaný katalog pochází již z roku 1741 - *Catalogus Secundus quo Nomina Auctorum preponuntur Inscriptioni Librorum*, který byl řazen tematicky, udával i formáty knih a postupně byly připisovány další knihy. V současné době je tento katalog uložen v litomyšlském archivu. V 50. letech 20. století knihovnu nově katalogizoval Karel Kadlický formou lístkového katalogu řazeného dle signatur, který byl v 80. letech 20. století přepsán do seznamu knih piaristické knihovny Regionálního muzea v Litomyšli.¹³⁸

Původní umístění knihovny v rámci piaristické koleje dosud není potvrzeno. Jiří Kaše¹³⁹ však píše o domněnce, že se knihovna nacházela v prvním patře na protilehlé straně od vchodu do budovy, tedy na nejlépe chráněném místě. Umístění piaristické knihovny se

---

¹³⁵ KAŠE, Jiří. *Revitalizace historické knihovny piaristické koleje v Litomyšli*. Litomyšl: Institut restaurování a konzervačních technik Litomyšl, 2005, s. 2–3. (archiv FR UPCE)

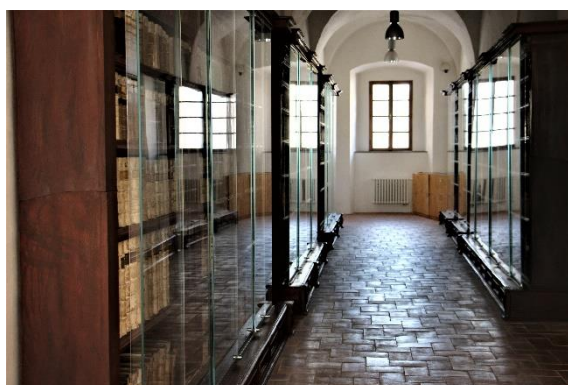
¹³⁶ SKŘIVÁNEK, Milan. *Piaristické školy v Litomyšli do 2. poloviny 18. století*: rukopis, sig. R 140. Okresní archiv v Litomyšli, 1977, s. 40.

¹³⁷ *Ibidem*, s. 40.

¹³⁸ KAŠE, Jiří. *Revitalizace historické knihovny piaristické koleje v Litomyšli*. Litomyšl: Institut restaurování a konzervačních technik Litomyšl, 2005, s. 3–4. (archiv FR UPCE)

¹³⁹ *Ibidem*, s. 3.

v průběhu historie několikrát měnilo. Roku 1851 byla pravděpodobně tzv. profesorská knihovna přestěhována do budovy gymnázia. Roku 1873 převzal gymnázium stát, tudíž se pod jeho správu dostala i piaristická knihovna. Později však byla piaristická knihovna předána městu Litomyšl. Fond tzv. studentské knihovny byl původně uložen v budově piaristické koleje, avšak počátkem 50. let byl přestěhován do litomyšlského zámku. Počátkem 80. let 20. století byla tato část knihovny přestěhována rovněž do budovy Městského muzea v Litomyšli, kde byla uložena v prostorách chodby ve druhém patře.¹⁴⁰ V současné době je fond piaristické knihovny umístěn v budově piaristické koleje, ve které sídlí Fakulta restaurování (Univerzita Pardubice), která byla městem Litomyšl pověřena jeho správou.¹⁴¹ Jak je uvedeno na listině vyhotovené pro událost slavnostního předání historického knižního fondu piaristické knihovny: „*Město Litomyšl předává historický knižní fond piaristické knihovny a související historický mobiliář do dlouhodobé péče Fakulty restaurování a dále bude spolupracovat s Fakultou restaurování při uchování a obnově knižního fondu a souvisejícího mobiliáře.*“

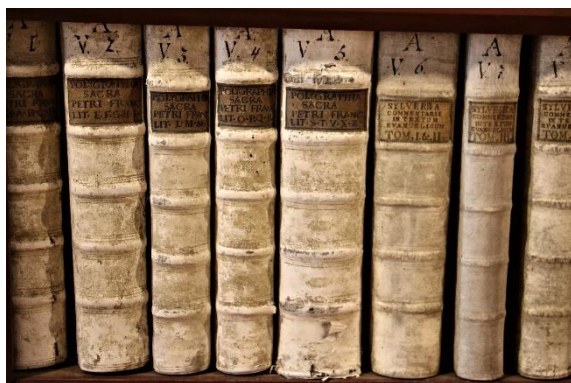
Obr. 205 Piaristická knihovna v Litomyšli

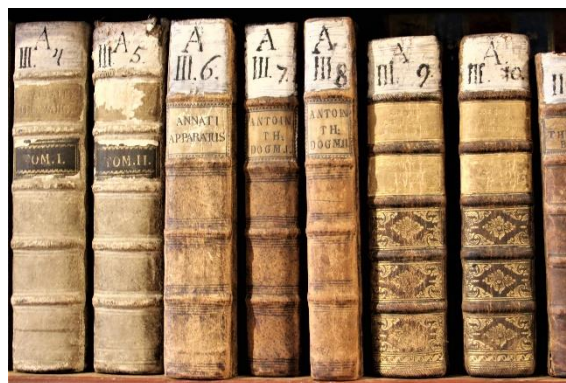
Obr. 206 Piaristická knihovna v Litomyšli

¹⁴⁰ KAŠE, Jiří. *Revitalizace historické knihovny piaristické koleje v Litomyšli*. Litomyšl: Institut restaurování a konzervačních technik Litomyšl, 2005. (archiv FR UPCE)

¹⁴¹ Listina je uložena v archivu Fakulty restaurování Univerzity Pardubice.

Obr. 207 Pohled do piaristické knihovny v Litomyšli

Obr. 208 Pohled do piaristické knihovny v Litomyšli

5.2 Dokumentace slepotiskové výzdoby

Výsledky testování jednotlivých dokumentačních metod byly aplikovány na gotické knižní vazby se slepotiskovou výzdobou z fondu Piaristické knihovny v Litomyšli. Pro dokumentaci těchto knižních vazeb byla využita metoda frotáže spolu s fotografií v razantním bočním nasvícení (šířka světelného toku 3 cm, intenzita světelného zdroje 60 %), tedy metoda v předchozí kapitole (4 *Dokumentace slepotiskové výzdoby na knižních vazbách*) označená za nejvhodnější.

Samotné dokumentaci slepotiskové výzdoby předcházela průzkum knižního fondu piaristické knihovny pro nalezení zde přítomných gotických knižních vazeb. Vodítkem usnadňujícím orientaci v dané knihovně byl katalog knižního fondu z roku 1987, který umožňoval „vytipování“ gotických knižních vazeb dle datace knižního bloku. Ačkoliv byl v Piaristické knihovně nalezen, dle očekávání, malý počet gotických knižních vazeb (7 svazků), lze pomocí těchto knih nastínit, jakým způsobem by bylo možné přistupovat k dokumentaci slepotiskové výzdoby i rozsáhlejších knižních sbírek. Tato kapitola by tedy měla být chápána jako příkladová studie pro další bádání nabízející určitý způsob dokumentace, nikoliv však jako ucelený průzkum slepotiskové výzdoby daného knižního fondu či slohového období umožňující podrobné studium slepotiskové výzdoby. Dle průzkumu fondu piaristické knihovny byl vyhotoven základní formulář vytyčující body důležité k podrobnému zaznamenání všech informací souvisejících se slepotiskovou výzdobou dané knihy – základní identifikace knihy (signatura, titul, datace knižního bloku, autor, místo tisku, nakladatel), typologické znaky knižní vazby (slohové zařazení, formát, materiál použitý pro výrobu knižních desek a pokryvu knihy, typ usně), výzdoba knižní vazby (technika, typ kompozice, motivy, použité nástroje a jejich dobové zařazení) a poškození pokryvu knižní vazby.

Informace získané studiem vybraných knih jsou v diplomové práci prezentovány formou kapitoly *12 Katalog slepotiskové výzdoby gotických knižních vazeb z fondu Piaristické knihovny v Litomyšli.*

6 Poškození slepotiskové výzdoby na knižních vazbách

Poškození slepotiskové výzdoby na knižních vazbách jde samozřejmě ruku v ruce s fyzickým stavem usňového materiálu jako takového použitého na pokryv dané knihy. Tím pádem jsou i základní typy poškození prakticky totožné s obecným poškozením usňového materiálu. Vzniklé poškození nejčastěji souvisí s nevhodným uložením objektu a manipulací s ním. Majitel či správce knižního fondu by tak měl dodržovat podmínky uložení a manipulace doporučené odborníkem, aby předešel vážnějšímu, mnohdy nevratnému poškození objektů daného fondu. Fyzický stav usňového materiálu je určován tzv. vnitřními a vnějšími faktory. Vnitřní faktory jsou dány kvalitou samotného usňového materiálu a jeho způsobem výroby (druh a stáří zvířete, způsob činění, povrchová úprava apod.). Vnější faktory ovlivňující fyzický stav kolagenového materiálu zahrnují vlivy působící na daný objekt v průběhu jeho existence. Jedná se především o podmínky uložení (teplota, relativní vlhkost vzduchu, světlo, znečištění ovzduší, biologické či mikrobiologické napadení apod.) a manipulaci s objektem.

Nejčastějším poškozením usňového materiálu bývá mechanické poškození v podobě odření, poškrábání, odlepení pokryvu od knižních desek (nejčastěji v místě rohů) a v krajním případě i ztráty materiálu. V případě slepotiskové výzdoby dochází nejčastěji k odření vystupujících částí reliéfu, což může vést až k úplné nečitelnosti dané výzdoby. Mechanické poškození zpravidla vzniká nevhodnou manipulací či uložením. Tato poškozená místa jsou následně více náchylná k dalšímu poškozování. Mechanické poškození bývá ve většině případů nevratné, tudíž by mělo být snahou předejít jakémukoliv riziku – volba vhodného místa v rámci depozitáře, použití podkladu či klínů při manipulaci apod.

Obr. 209 Mechanické poškození (odření)

Obr. 210 Mechanické poškození (poškrábání)

Obr. 211 Mechanické poškození (odlepení části pokryvu)

Obr. 212 Mechanické poškození (ztráta materiálu)

Vlivem stárnutí a nevhodného uložení usňového materiálu často dochází k fyzikálně-chemické degradaci způsobující zhoršení mechanických vlastností materiálu, jeho pevnost a odolnost. V případě kolagenových materiálů se jedná především o hydrolytický či oxidační mechanismus poškození. Jak uvádí ve své disertační práci Martina Ohlídálová: „V reálném prostředí oba tyto mechanismy působí často současně a navzájem se podporují.“¹⁴² Dále zde popisuje i vliv těchto mechanismů na tríslovinu obsaženou v trísločiněných usních, jejichž konečné produkty mohou dále podporovat oxidaci a hydrolyzu usňového materiálu. Kyselá hydrolyza kolagenového materiálu probíhá především v případě vyšší relativní vlhkosti vzduchu a nižší hodnotě pH. Kyselou hydrolyzu podporuje vznik kyseliny sírové vznikající chemickou reakcí oxidu siřičitého z ovzduší. Jak je uváděno v publikaci *Restaurování a konzervování archiválií a knih*¹⁴³: „Při relativní vlhkosti nižší než 60 % je reakce velmi pomalá. Poškození rychle vzrůstá při relativní vlhkosti nad 70 % a pH nižším než 3.“ V důsledku kyselé hydrolyzy dochází ke štěpení peptidických vazeb kolagenového materiálu. Oxidace kolagenového materiálu probíhá intenzivněji při snížené vlhkosti a vyšší teplotě za přítomnosti oxidačních činidel (např. ozon) či volných radikálů. Tento proces degradace je katalyzován přítomností iontů přechodných kovů. Oxidace kolagenového materiálu může být zapříčiněna i světelným zářením. V takovém případě se jedná o tzv. fotooxidaci způsobující rovněž změny ve struktuře materiálu vedoucí k zhoršení mechanických vlastností materiálu, k jeho křehnutí, praskání, změně barevnosti apod. Z důvodu výše uvedených fyzikálně-chemických mechanismů poškození je nutné zajistit

¹⁴² OHLÍDALOVÁ, Martina. *Vliv kationů kovů na degradaci kolagenních materiálů*. Praha, 2011. Disertační práce. Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, Fakulta chemické technologie, s. 19.

¹⁴³ ĎUROVIČ, Michal a kolektiv. *Restaurování a konzervování archiválií a knih*. V Praze: Paseka, 2002, s. 67.

pro uložení usňových vazeb se slepotiskovou výzdobou vhodné stabilní podmínky. V literatuře jsou nejčastěji uváděné následující hodnoty určující vhodné podmínky uložení.

	Teplota [°C]			Relativní vlhkost [%]		
	min.	max.	akcept. změna	min.	max.	akcept. změna
Papír, optimální	2	18	±1	30	50	±5
Papír, uživatelské	14	18	±1	30	50	±5
Useň, pergamen	2	18	1/h	50	60	3/h

Z důvodu různorodosti materiálů použitých na knihu je nutné dojít k jakémusi kompromisu tak, aby ani jeden z materiálů nebyl vystaven riziku vzniku poškození. Nejdůležitější ze všech aspektů uložení je však dodržení stabilních podmínek bez větších výkyvů. Především teplota a vlhkost by měla být v místě uložení konstantní. V případě osvětlení se doporučuje co možná nejvíce eliminovat zdroj UV záření a nevystavovat objekty přímému slunečnímu světlu. Prostředí a ovzduší depozitáře by mělo být čisté, ideálně s minimálním obsahem látek škodlivých pro uložené objekty (oxid siřičitý, oxidy dusíku...¹⁴⁵).

Pro usňový materiál může být rizikem i biologické napadení v podobě živočišných škůdců (hmyz, hlodavci) či mikroorganismů (plísně). V případě napadení hmyzem se jedná především o červotoče a rybenku, případně kožojeda, kteří se živí organickým materiálem. Riziko napadení mikroorganismy roste se zvyšováním relativní vlhkosti vzduchu. Ideální podmínky pro růst plísní jsou v prostředí s dlouhodobou hodnotou relativní vlhkosti vyšší než 65 % a teplotě kolem 20°C.¹⁴⁶ Aby bylo možné předejít biologickému a mikrobiologickému napadení objektů dané sbírky, je nutné provádět pravidelné prohlídky celého fondu. V případě odhalení sebemenších náznaků napadení je nutné neodkladně přistoupit k opatřením, vedoucím k zabránění jeho šíření a likvidaci již vzniklého napadení.

Poškozením usňového pokryvu knižní vazby mohou být i nejrůznější skvrny a zatekliny způsobené nejčastěji lidským faktorem. Toto poškození způsobuje především snížení čitelnosti slepotiskové výzdoby.

¹⁴⁴ Doporučená relativní vlhkost a teplota pro uložení archivních a knihovních materiálů (Návrh dle ISO/DIS 11799)

¹⁴⁵ VYSKOČILOVÁ, Gabriela, Alois ORLITA, Magda SOUČKOVÁ a Richard ŠEVČÍK. Kůže, useň, pergamen: Studijní materiály. Brno: Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, 2016, s. 56.

¹⁴⁶ Ibidem, s. 56.

Obr. 213 Znečištění – skvrna
(restaurátorský archiv autorky práce)

Obr. 214 Znečištění – skvrna
(restaurátorský archiv autorky práce)

Jak již bylo zmíněno, v případě zlacení dochází k degradaci pouze při použití levnějšího plátkového kovu, nejčastěji s příměsí stříbra a mědi. Tyto příměsi pak způsobují změny barevnosti (zelenání, černání). Kvalitní plátkové zlato si dokáže udržet své vlastnosti prakticky beze změny.¹⁴⁷

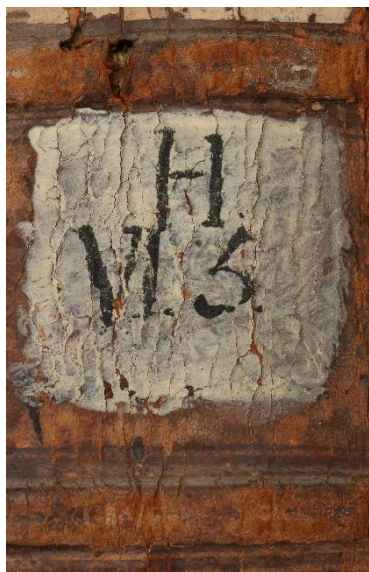
Obr. 215 Degradace zlacení
(piaristická knihovna)

Obr. 216 Degradace zlacení
(piaristická knihovna)

¹⁴⁷ BÁRTOVÁ, Kateřina. Renesanční knižní vazba. Její vývoj na příkladech z fondu benediktinské knihovny v Broumově. [online]. Litomyšl, 2017. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. [cit. 2019-04-12]. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/69657>, s. 104.

Do jisté míry může být chápáno jako poškození slepotiskové výzdoby i dobové přetírání či přelepování hřbetů pro docílení jednotného vzhledu knižních vazeb daného knižního fondu (viz kapitola 3.4 *Období baroka*)¹⁴⁸ či jednoduché označování knižních vazeb signaturou pomocí barvy přímo na hřbet knihy, případně pomocí dobového papírového štítku. Ačkoliv toto „poškození“ výrazně znemožňuje dokumentaci slepotiskové výzdoby knižního hřbetu, jedná se o součást historie dané knihy, tudíž je nemyslitelné jakkoliv odstraňovat tyto nánosy barvy či usňové přelepy za cílem lepší čitelnosti slepotisku.

Obr. 217 Přetřený hřbet knihy (piaristická knihovna sig. H VI 5)

Obr. 218 Ukázka přetřeného hřbetu knižní vazby (foto Pavla Bártová¹⁴⁹)

¹⁴⁸ BÁRTOVÁ, Pavla. *Knižní vazba na českých tiscích ze 17. a 18. století* [online]. Litomyšl, 2014, Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. [cit. 2019-04-30]. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/58552>, s. 38.

¹⁴⁹ BÁRTOVÁ, Pavla. *Knižní vazba na českých tiscích ze 17. a 18. století* [online]. Litomyšl, 2014, Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. [cit. 2019-08-15]. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/58552>, s. 39.

7 Restaurování pokryvů knižních vazeb se slepotiskovou výzdobou

Před samotným restaurováním je nutné provést důkladný průzkum zaměřující se na charakter a fyzický stav usňového materiálu. Základními body poznání by mělo být určení druhu usně (kozina, teletina, skopovice, vepřovice...), způsob jejího činění (třísločinění, činění kamencem, chromočinění...), povrchové úpravy (mramorování, moření...) ¹⁵⁰ apod. Dále by mělo následovat podrobnější zhodnocení fyzického stavu usňového materiálu. Pouhým okem je možné zhodnotit mechanické poškození v podobě odření, skvrn, poškrábání..., případně pak mechanické vlastnosti materiálu jako je křehkost, ztvrdnutí apod. Pro podrobnější zjištění fyzického stavu usňového materiálu je nutné přistoupit k odborným chemicko-technologickým analýzám. Nejčastěji bývá pro účely zjištění stupně degradace usňového materiálu prováděna analýza tzv. teploty smrštění a koherence kolagenových vláken. Pro provedení těchto analýz je nutný odběr vzorku z usňového objektu z rubové strany pomocí tupé strany skalpelu. Podrobný průzkum stavu objektu je nezbytný pro rozhodnutí o způsobu následného restaurování.

Restaurátorský zásah na usňovém pokryvu knihy zahrnuje kroky jako je čištění, dolepení oddělených částí pokryvu, v případě mikrobiologického napadení proces desinfekce, fixace křehkých či zpraškovatělých částí pokryvu apod.. Pro restaurování knižních vazeb se slepotiskovou výzdobou bývá největším rizikem částečné či celkové snímání usňového pokryvu z důvodu nutnosti provedení dílčího kroku restaurátorského zásahu (např. doplnění ztrát knižních desek, ošetření hřbetu knihy apod.) a jeho opětovná aplikace na původní místo. Toto riziko existuje především v případě lepenkových knižních desek, na kterých bývá často reliéf slepotisku patrný a přispívá tak k jeho výsledné hloubce. Na dřevěných knižních deskách bývá většinou patrný pouze otisk plotny, při jejíž aplikaci dochází k vysokému tlaku v knihařském lisu. Snímání usňového pokryvu probíhá vždy za sucha pomocí špachtlí, knihařské kostky apod. Sejmутý usňový pokryv je nutné dosadit přesně do míst reliéfu, aby nedošlo ke zmenšení jeho hloubky a tím pádem i ke snížení čitelnosti celkové slepotiskové výzdoby. Proto by mělo být rovněž snahou minimalizovat provlhlení usňového materiálu během jeho opětovné aplikace na knižní desky z důvodu eliminace jeho rozměrových změn. To může být zajištěno například vhodnou volbou adheziva a jeho nanesení na knižní desky, nikoliv na usňový pokryv. V případě dolepování

---

¹⁵⁰ mramorování – většinou pomocí roztoku slabé zásady či kyseliny; moření – v historii většinou pomocí pigmentů

drobných odštěpených částí usňového pokryvu je vhodné aplikovat adhezivum na svrchní část z důvodu eliminace rizika vzniku nepřesností.

Nejčastěji řešenou otázkou restaurování a konzervace knižních vazeb se slepotiskovou výzdobou bývá čištění usňového pokryvu. Do jaké míry je vhodné usňový povrch čistit? Jakým způsobem? Je čištění daného usňového povrchu vůbec nutné? V případě slepotiskové výzdoby bývá snahou dosáhnout jeho co možná nejlepší čitelnosti. To však často nebývá zajištěno vyčištěním usňového povrchu, ale naopak nečistotami usazenými v hloubce reliéfu. Čištění povrchů knižních vazeb se slepotiskovou výzdobou by tudíž mělo být důkladně promyšleno a zváženo, zda je opravdu čištěním možné docílit zlepšení čitelnosti či může dojít naopak k nechtěnému potlačení jeho vizuální hloubky a ostroty. V současné době bývá upřednostňován minimální možný zásah před zásahy radikálnějšími, který především zajistí, aby nedocházelo k dalšímu poškození díla. Zároveň by však tento zásah měl respektovat jedinečnost dochovaného díla, kterou je možné do jisté míry spatřovat i v určitém poškození či znečištění předávající pozorovateli množství informací o „životě“ daného objektu. To platí i pro slepotiskovou výzdobu – méně, je mnohdy více.¹⁵¹

7.1 Současné metody čištění

Metody čištění usňových povrchů knižních vazeb se slepotiskovou výzdobou lze rozdělit na dvě skupiny – suché a mokré čištění. Zvolenou metodu čištění je nutné nejprve vyzkoušet na malé, méně nápadné, ploše usňového povrchu (např. záložky, zadní strana apod.) a zhodnotit její úspěšnost. Suché mechanické čištění umožňuje odstranění hrubých nečistot a prachového depozitu z povrchu usňového materiálu. Nejčastěji jsou pro tyto účely používány jemné štětce či různé druhy pryží známé pod obchodním názvem jako např. *Cleanmaster* či *Wishab*. V případě pryže *Wishab* je pro čištění usňových povrchů používána její nejjemnější varianta. Pryže ve formě prášku nejsou pro knižní vazbu obecně příliš vhodné z důvodu rizika zanešení jemných částí do špatně přístupných míst. Během čištění by měl být zohledňován fyzický stav usňového materiálu a volit jemu přiměřenou razanci zásahu. Při suchém čištění většinou nedochází k výraznějším změnám barevnosti. Viditelná

---

¹⁵¹ MUÑOZ VIÑAS, Salvador. *Současná teorie konzervování*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2015, s. 140 – 144.

změna nastává pouze v případě silně znečištěných usňových povrchů povrchovými nečistotami.

Obr. 219 Mechanické čištění suchou cestou pomocí jemného vlasového štětce

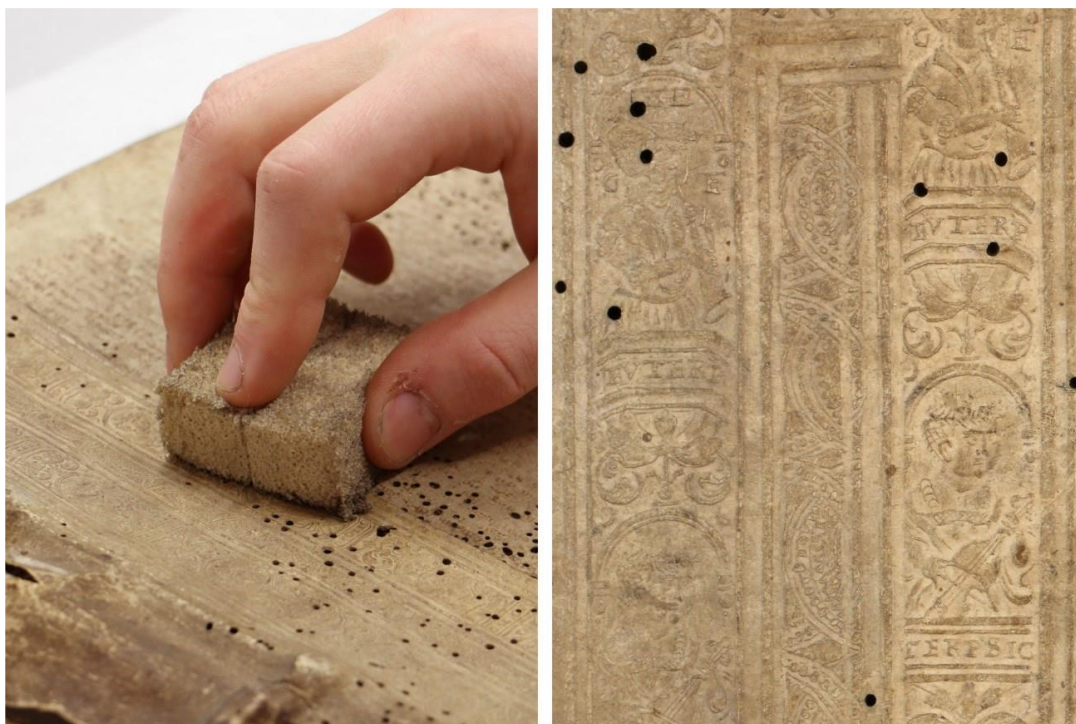
Obr. 220 Mechanické čištění suchou cestou pomocí pryže Wallmaster

Obr. 221 Mechanické čištění suchou cestou (pryž Wallmaster)

Obr. 222 Mechanické čištění suchou cestou (jemná pryž Wishab)

Obr. 223 Příklad suchého čištění s viditelným účinkem z Ateliéru restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů (autor fotografie Ondřej Zíkl)¹⁵²

Před přistoupením k mokrému čištění je nutné, jak již bylo zmíněno, provést analýzu teploty smrštění a koherence kolagenových vláken. V případě vysokého stupně degradace bývá doporučována eliminace veškerých vodných procesů, tím pádem není vhodná ani aplikace mokrého čištění. Dále by měl být zohledněn rozsah mechanického poškození daného povrchu knižní vazby, jelikož může docházet v místech tohoto poškození k tvorbě skvrn a zateklin z důvodu větší absorpce vlhkosti vlivem narušení vnější vrstvy usňového materiálu. Mokré čištění se rovněž nedoporučuje v případě povrchové úpravy usně mramorováním, jelikož zde existuje riziko vizuální změny a případné katalýzy degradace míst s narušeným povrchem. Mokřým čištěním může dojít k výraznějším změnám barevnosti usně (zesvětlení) z důvodu uvolnění nečistot.

V případě tříslučinných usní bývá nejčastěji používaným prostředkem pro mokré čištění pěna 1% Alvolu OMK¹⁵³ v demineralizované vodě. Tato pěna bývá nanášena vatovým smotkem, případně jemnou houbičkou krouživými pohyby či otěrem. Čištění probíhá po malých, snadno kontrolovatelných, částech. Po ukončení procesu čištění je nutné odstranit přebytečné množství pěny pomocí filtračního papíru nebo suchého vatového smotku a dočistit dané místo demineralizovanou vodou tak, aby byla odstraněna co možná

¹⁵² ZÍKL, Ondřej. *Restaurátorská dokumentace: Komplexní restaurování starého tisku z roku 1555 ze sbírek Muzejní a benediktinské knihovny Rajhrad*. Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2018, s. 70.

¹⁵³ vodný roztok kokosdimethylaminoxidu

nejvíce rezidua použitého tenzidu. Dočištěné místo je vhodné rovnoměrně zatížit mírnou zátěží z důvodu eliminace rizika deformace usňového pokryvu, případně i samotné knižní desky. Pro jirchy a tříslučiněné usně s vyšším stupněm degradace se doporučuje z důvodu větší citlivosti na vodu použití 80–90% isopropanolu v demineralizované vodě. Aplikace bývá prováděna rovněž vatovými smotky či jemnou houbičkou.¹⁵⁴ Obecně však bývá kolagenový materiál působením alkoholů „vysušován“, tudíž by aplikace isopropanolu neměla trvat příliš dlouho, aby nedošlo k nevratnému poškození. V případě dobrého fyzického stavu jirchy je možné přistoupit rovněž k mokrému čištění pomocí 1% Alvolu OMK. Přebytkovou vlhkost je nutné ihned odsát filtračním papírem či suchým vatovým smotkem. Dočištění usňového pokryvu lze následně provést 80% isopropanolem v demineralizované vodě. Tato metoda je již řadu let s dobrými výsledky používána na Fakultě restaurování v Ateliéru restaurování a konzervace papíru, knižní vazby a dokumentů¹⁵⁵.

Obr. 224 Detail slepotisku před mokrým čištěním (autorka fotografie Eliška Slezáková)¹⁵⁶

Obr. 225 Detail slepotisku po mokrém čištění 1% pěnou Alvolu OMK (autorka fotografie Eliška Slezáková)¹⁵⁷

V případě usňových pokryvů knižních vazeb se slepotiskovou výzdobou bývá obecně vhodnější čištění pouze vyvýšených částí reliéfu tak, aby nedošlo ke snížení čitelnosti, ale pouhému umocnění kontrastu. Přímo u detailů reliéfu může být toto zajištěno čištěním pomocí velmi malých vatových smotků.

Dříve docházelo po čištění usňových pokryvů knižních vazeb často k tzv. tukování, které mělo zajistit navrácení pružnosti usňovému materiálu. Od tohoto kroku se však dnes již upouští a to především z těchto důvodů – tukovací směsi mohou být živnou půdou pro

¹⁵⁴ VYSKOČILOVÁ, Gabriela, Alois ORLITA, Magda SOUČKOVÁ a Richard ŠEVČÍK. Kůže, useň, pergamen: Studijní materiály. Brno: Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, 2016, s. 107–111.

¹⁵⁵ SLEZÁKOVÁ, Eliška. *Restaurátorská dokumentace: Německá postila z roku 1605 v původní pozdně renesanční vazbě*. Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2018, s. 14.

¹⁵⁶ Ibidem, s. 63.

¹⁵⁷ Ibidem, s. 63.

růst mikroorganismů, po aplikaci dochází ke změně barevnosti (tmavnutí), povrch usně se stává „lepivějším“ a tím pádem dochází k rychlejšímu znečišťování atd.

7.2 Restaurování usňových pokryvů na příkladu knižních vazeb z fondu Piaristické knihovny v Litomyšli

Pro ucelenou představu o restaurování usňových pokryvů knižních vazeb byla většina výše zmiňovaných metod používaných v současné restaurátorské praxi aplikována na vybrané knihy z fondu Piaristické knihovny v Litomyšli. Tyto vybrané knihy reprezentují nejčastější fyzický stav knižních vazeb daného fondu – bílé usně (jirchy) bývají především ztmavlé a znečištěné prachovým depozitem, nejčastěji se opakujícím poškozením tříslučiněných usní bývá poškození mechanické – odření, poškrábání, v případě skopovice štěpení. Před započítím procesu restaurování byla provedena analýza teploty smrštění a koherence kolagenových vláken (pracoviště Národní knihovny – Ing. Magda Součková). Výsledky těchto analýz (viz Textová příloha) byly rozhodující pro stanovení restaurátorského záměru. Další fotografie zaznamenávající proces restaurování a stav objektu před a po restaurování jsou z důvodu lepší čitelnosti ve větší velikosti uvedené v kapitole *11 Doplnující obrazová příloha*.

7.1.1 Sig. R III 4

Obr. 226 Sig. R III 4 – přední deska

Obr. 227 Sig. R III 4 – zadní deska

Pro ukázkou restaurování bílých vazebních usní byla vybrána z fondu Piaristické knihovny v Litomyšli kniha se signaturou *R III 4*. Jedná se o původní celousňovou nasazovanou knižní vazbu s dřevěnými deskami, jejíž knižní blok pochází z roku 1539. Pokryv knihy tvoří jircha (vepřovice) bohatě zdobená slepotiskem s rámovou kompozicí. Největším poškozením usňového pokryvu bylo znečištění, drobné mechanické poškození,

odlepení a malé ztráty povrchu především v místě rohů knižních desek. Po podrobném průzkumu fyzického stavu usňového materiálu a fotodokumentaci stavu objektu za stabilních světelných podmínek bylo rozhodnuto o daném restaurátorském záměru:

- Mechanické suché čištění pomocí jemných vlasových štětců a gumy Cleanmaster
- Dolepení oddělených částí usňového povrchu pomocí kožního klišu
- Mokrý čistění 80% isopropylalkoholem¹⁵⁸ v demineralizované vodě

Při mechanickém čištění bylo přihlédnuto k drobnému mechanickému poškození usňového materiálu. Tato místa byla ošetřena pouze jemným vlasovým štětcem a opatrným tupováním čistící pryží Cleanmaster, která byla v daném případě zhodnocena jako šetrnější než pryž *Wishab*. Kniha jako celek byla očištěna od prachového depozitu a hrubých nečistot. Toto čištění nemělo výrazný viditelný vliv na celkový vzhled či barevnost usňového povrchu (viz následující fotografie).

Obr. 228 Mechanické čištění suchou cestou (Cleanmaster)

Obr. 229 Čistící pryž Cleanmaster po čištění

Obr. 230 Přední deska – stav před suchým čištěním

Obr. 231 Přední deska – stav po suchém čištění

Kliš (kolem 50°C) jako adhezivum byl použit z důvodu zachování co možná největší podobnosti adhezivu původnímu, kožní pak z důvodu dobré elasticity naneseného filmu.

¹⁵⁸ ((CH₃)₂CHOH)

Jelikož se jedná o jirchu, která je z podstaty výroby náchylnější na vodu, byl pro mokré čištění použit 80% izopropylalkohol v demineralizované vodě. Před přistoupením k čištění celé plochy usňového pokryvu byla provedena zkouška na části zadní strany pokryvu. Proces mokrého čištění byl průběžně kontrolován pod stereolupou. Pro aplikaci isopropanolu byly použity různé velikosti vatových smotků tak, aby docházelo k čištění pouze vyvýšených míst reliéfu slepotiskové výzdoby. Čištění probíhalo pouze do té doby, dokud docházelo k vizuálnímu zvýrazňování a zlepšování čitelnosti slepotiskové výzdoby, nikoliv dokud bylo patrné vymývání nečistot.

Obr. 232 Zkouška mokrého čištění

Obr. 233 Proces mokrého čištění (foto pod stereolupou)

*Obr. 234 Detail slepotiskové výzdoby
– stav před mokrým čištěním*

*Obr. 235 Detail slepotiskové výzdoby
– stav po mokrém čištění*

Po restaurátorském zásahu byla provedena opětovná fotodokumentace stavu objektu za stabilních světelných podmínek. Veškeré fotografie restaurování dané knihy jsou uvedeny v Doplňující obrazové příloze diplomové práce. Součástí restaurátorského zásahu je restaurátorská dokumentace, která je uložena v archivu Ateliéru restaurování a konzervace papíru, knižní vazby a dokumentů (Fakulta restaurování, Univerzita Pardubice).

7.1.2 Sig. H VI 5

Obr. 236 Sig H VI 5 – přední deska

Obr. 237 Sig. H VI 5 – zadní deska

Restaurování tříslučiněných celousňových knižních vazeb z fondu Piaristické knihovny v Litomyšli je demonstrováno na knižní vazbě se signaturou *H VI 5*. Jedná se o původní celousňovou (tříslučiněná skopovice) nasazovanou knižní vazbu s dřevěnými deskami opatřenou slepotiskovou výzdobou. Datací knižního bloku je rok 1518. Drobnou zajímavostí je opačné umístění mosazných spon na přední a zadní desku, než je obvyklé. Pokryv dané knižní vazby je mechanicky poškozen nevhodnou manipulací a uložením. Jedná se především o odření, poškrábání, odlepení částí usňového pokryvu od knižních desek a ztráty usňového materiálu větších rozměrů. Ve značné míře se rovněž objevuje, pro skopovici typické, štěpení. V místě hřbetu je useň mírně zkrěhlá, a to především z důvodu silného dobového nánosu barvy pro uvedení signatury knihy. Po podrobném průzkumu fyzického stavu usňového materiálu a fotodokumentaci stavu objektu za stabilních světelných podmínek bylo rozhodnuto o daném restaurátorském záměru:

- Mechanické suché čištění pomocí jemných vlasových štětců a gumy Cleanmaster
- Dolepení oddělených částí usňového pokryvu pomocí kožního klišu
- Ambulantní zásah – fixace dochovaného kapitálku
- Fixace křehkých částí v místě hřbetu pomocí japonského papíru (Kouzo 3,6 g/m²) a Klucelu G (hydroxypropylcelulóza) v ethanolu

Mechanické suché čištění bylo prováděno velice opatrně pomocí jemných vlasových štětců a tupováním gumou Cleanmaster, která byla opět zhodnocena po zkouškách jako šetrnější. Čištěním byly odstraněny povrchové nečistoty bez výraznějšího vlivu na celkový vzhled usňového pokryvu. Rozsáhlé mechanické poškození pokryvového materiálu neumožňovalo zařazení procesu mokrého čištění z důvodu rizika vzniku skvrn a zateklin.

Obr. 238 Mechanické čištění suchou cestou
(Cleanmaster)

Obr. 239 Mechanické čištění suchou cestou
(jemný vlasový štětec)

Pro dolepení oddělených částí usňového pokryvu byl použit, stejně jako u předchozí knihy, kožní klič. V případě dolepování velice jemné odštěpené usně bylo adhezivum nanášeno v minimálním množství polosuchým štětcem tak, aby nedošlo k jeho proniknutí na lícovou stranu.

Obr. 240 Dolepování částí pokryvu kožním kličem

Obr. 241 Dolepování částí pokryvu (přihlazování)

Součástí restaurování byl i ambulantní zásah v podobě fixace dochovaného kapitálku, u kterého existovalo velké riziko ztráty. Jeho bodová fixace byla provedena pomocí japonského papíru a 5% *Klucelu G* v ethanolu. Stejným materiálem a adhezivem byla zajištěna i zkřehlá místa na hřbetu knihy. *Klucel G* byl zde použit z důvodu eliminace vzniku zateklin způsobených vodným adhezivem.

Obr. 242 Zajišťování křehkých částí hřbetu knihy japonským papírem

Obr. 243 Zajišťování fragmentu kapitálku japonským papírem

Obr. 244 Pohled na přední desku – stav před restaurováním

Obr. 245 Pohled na přední desku – stav po restaurování

Po restaurátorském zásahu byla provedena opětovná fotodokumentace stavu objektu za stabilních světelných podmínek. Veškeré fotografie restaurování dané knihy jsou uvedeny v Doplňující obrazové příloze diplomové práce. Součástí restaurátorského zásahu je restaurátorská dokumentace, která je uložena v archivu Ateliéru restaurování a konzervace papíru, knižní vazby a dokumentů (Fakulta restaurování, Univerzita Pardubice).

8 Závěr

V českém prostředí chybí odborná publikace zabývající se komplexně problematikou slepotiskové výzdoby knižních vazeb. Podrobněji se tímto tématem zabýval pouze Bohumil Nuska, jehož práce byla významným zdrojem informací i pro tuto práci. Slepotisková výzdoba je neodmyslitelnou součástí knihy již po celá staletí a výrazně určuje charakter celé knižní vazby. Výzdoba může být místem autorovy tvůrčí práce, osobního či dobového vkusu a posléze i vodítkem pro bližší určení doby a okolností vzniku dané knižní vazby. Podrobnější poznání vývoje slepotiskové výzdoby na našem území by mohlo doplnit drobné mezery ve vývoji knižní kultury jako takové. Cílem práce bylo tudíž vytvoření uceleného pojednání o slepotiskové výzdobě usňových knižních vazeb jak z pohledu samotného provedení, vývoje ornamentiky, kompozic a možných metod vizuální dokumentace, tak z pohledu restaurátorského zaměřujícího se na nejčastější poškození a restaurování usňových knižních vazeb se slepotiskovou výzdobou. Pro potřeby bádání a obrazové přílohy textové části diplomové práce byl využit knižní fond piaristické knihovny v Litomyšli nabízející širokou škálu knižních vazeb z různých časových období. Tento knižní fond umožnil díky své otevřenosti a dobré orientaci pomocí katalogu vhodné prostředí pro studii daného tématu.

V jednotlivých kapitolách bylo snahou shrnout dosavadní poznání o slepotiskové výzdobě a tyto informace obohatit o vlastní zkušenosti a poznatky. Slepotisková výzdoba knižních vazeb je však tématem nesmírně rozsáhlým, tudíž nebylo možné v jedné jediné práci pojmut téma do všech možných podrobností, které by si jistě daná problematika zasloužila. Ačkoliv je zde prezentován jen nepatrný zlomek slepotiskové výzdoby knižních vazeb na našem území sloužící spíše jako příklad než jakési „pravidlo“, tvoří práce základní ucelenou studii daného tématu s možností navázání dalšími badateli. Na závěr této práce je nutné uvést fakt, že zpracování slepotiskové výzdoby na našem území je nesnadný „běh na dlouhou trať“ vyžadující si pozornost velkého množství odborníků a specialistů z různých odvětví (historikové, kunsthistorici, restaurátoři, archiváři, technologové...). Dnešní doba však nabízí velkou otevřenost v oblasti poznání a sdílení jednotlivých informací, což by mohlo práci na tak rozsáhlém tématu značně usnadnit.

Tvorba této práce mi byla velkým přínosem v mé restaurátorské praxi a zároveň mi umožnila hlubší poznání jednoho z aspektů knižní vazby, aspektu tvůrčího, individuálního a mnohdy rázovitého, vypovídajícího mnoho o době vzniku a samotném autorovi.

9 Seznam použité literatury

9.1 Seznam použité literatury

BĚLINA, Pavel. *Dějiny zemí Koruny české*. 6. vyd. Praha: Paseka, 1993.

BLÁHOVÁ, Marie, Jan FROLÍK, Nad'a PROFANTOVÁ, Pavel BĚLINA, Michael BOROVIČKA a Milan HLAVAČKA. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Praha: Paseka, 1999.

BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990.

BRADÁČ, Ludvík. *Ruční zlacení: slepotisk, vkládání, intarsie na kůži, plátno a podobné tovary pro knihaře, ozdobníky a jiná příbuzná řemesla*. Praha: Příloha časopisu Knihařský obzor, 1938.

COCKERELL, Douglas. *Bookbinding as a school subject: Lettering and Simple Tooling*. Hitchin, England: G. W. Russel, 1945.

COCKERELL, Douglas. *Bookbinding & the Care of Books*. 5. vydání. London: Sir Isaac Pitman, 1953.

ČORNEJ, Petr. *Dějiny zemí Koruny české*. 6. vyd. Praha: Paseka, 1993.

DOLEŽAL, Jaroslav. *Vazby Knih*. 2. přepracované vydání. Praha: Polytechnická knihnice, 1976.

ĎUROVIČ, Michal a kolektiv. *Restaurování a konzervování archiválií a knih*. V Praze: Paseka, 2002.

HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce 19. století*. Praha: Orbis, 1959. Lidová umělecká výroba a řemeslo.

HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Praha: Fortuna, 1995.

HARTHAN, John P. *Bookbindings: Victoria & Albert Museum*. London: Her Majesty's Stationery Office, 1961.

KALISTA, Zdeněk. *Stručné dějiny československé*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 1992. Historica (Vyšehrad).

- KITE, Marion a Roy THOMSON. *Conservation of leather and related materials*. Boston: Elsevier Butterworth-Heinemann, 2006. Butterworth-Heinemann series in conservation and museology.
- KUSCHAL, Antonín. *Zlacení ruční: jeho popis, základy a umelecké provedení*. Praha: České knihařské listy, 1909.
- LOUBIER, Hans. *Der Bucheinband*. Leipzig: Klinkhardt & Biermann, 1926.
- MACH, Bedřich. *Ornamentika: Přehled dějin, rozvoje a rázovitých forem umění okrasného všech dob: příruční kniha pro veškeru mládež studující...* Praha: I. L. Kober, 1900.
- MUÑOZ VIÑAS, Salvador. *Současná teorie konzervování*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2015.
- NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb – terminologie, datování materiálu. In: *Zborník severočeského muzea v Liberci*. 1964
- OHLÍDALOVÁ, Martina. Degradace kolagenových materiálů. In: *Sborník z konference konzervátorů a restaurátorů*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2005, s. 30-32.
- PEKAŘ, Josef. *Dějiny československé*. 2. vyd. Praha: Agentura Tip Š, 1991.
- PĚŠINA, Jaroslav. *Knižní vazba v minulosti*. Praha: Jan Štenc, 1939.
- RHEIN, Adolf. *Das Buchbinderbuch*. Halle: Veb Wilhelm Knapp Verlag, 1954.
- SKŘIVÁNEK, Milan. *K osvícenskému pojetí a výuce dějepisu ve světle rukopisů piaristické koleje v Litomyšli*. Pardubice: Fakulta restaurování, Univerzita Pardubice, 2008. Acta varia de Scholis Piis.
- STAŇKOVÁ, Libuše, Lenka JANSKÁ a Jiří CÍSLER. *Dějiny knižní kultury a grafického designu*. Praha: Nakladatelství grafické školy, 2012.
- VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2006. Bibliotheca Strahoviensis.

9.2 Seznam použitých zdrojů

- BÁRTOVÁ, Kateřina. *Renesanční knižní vazba. Její vývoj na příkladech z fondu benediktinské knihovny v Broumově*. [online]. Litomyšl, 2017 Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. [cit. 2019-04-08].
Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/69657>.
- BÁRTOVÁ, Pavla. *Knižní vazba na českých tiscích ze 17. a 18. století* [online]. Litomyšl, 2014 Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. [cit. 2019-04-30].
Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/58552>.
- BOLDAN, Kamil. *Einbanddatenbank a její využití při studiu knižních vazeb* [online]. 2012, 1–4 [cit. 2019-07-17]. Dostupné z:
<https://www.vkol.cz/data/soubory/import/konf21/Bibliotheca%20Antiqua%202012-Boldan.pdf>
- DE RÉCY, Georges a Maude NATHAN. *The decoration of leather* [online]. London: Archibald Constable & CO, 1905 [cit. 2019-06-26].
Dostupné z: <http://www.gutenberg.org/files/40286/40286-h/40286-h.htm>
- GLONEK, Jiří. *Knihvazačská dílna olomouckých kartuziánů* [online], 1–22 [cit. 2019-07-24]. Dostupné z: https://www.vkol.cz/data/soubory/import/konf22/jiri_glonek.pdf
- KAŠE, Jiří. *Revitalizace historické knihovny piaristické koleje v Litomyšli*. Litomyšl: Institut restaurování a konzervačních technik Litomyšl, 2005. (archiv FR)
- KMOŠEK, Jiří. *Souhrnná zpráva z realizace projektu: Průzkum slepotiskové výzdoby knižních vazeb z Piaristické knihovny v Litomyšli pokročilými 3D technologiemi* [online]. 28. 01. 2019, 1-7 [cit. 2019-08-18]. Dostupné z:
<https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/72016/Souhrnn%C3%A1%20zpr%C3%A1va%20z%20projektu.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- KOPÁČIK, Ivan. *Gotická knižní vazba ve sbírkách Vědecké knihovny v Olomouci* [online]. Litomyšl, 2014 práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. [cit. 2019-03-29].
Dostupné z: file:///C:/Users/ivko0849/Downloads/KopacikI_GotickaKnizni_RS_2014.pdf.
- ODVÁRKOVÁ, Jana, Magda SOUČKOVÁ, Alois ORLITA a Jaroslav VACULÍK. *Metodické pokyny ke konzervaci usňových nebo pergamenových knižních*

vazeb a ostatních sbírkových předmětů vyrobených z kůže a pergamenu. Praha: Národní knihovna České republiky, 1999.

OHLÍDALOVÁ, Martina. *Vliv kationů kovů na degradaci kolagenních materiálů*. Praha, 2011. Disertační práce. Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, Fakulta chemické technologie.

PETR, Pavel. *Řád chudých řeholních kleriků Matky boží zbožných škol – Piaristů*. (archiv FR)

SCHLAICHERTOVÁ, Dana. *Piaristická kolej v Litomyšli (1640 – 1732): Analýza stavby s přihlédnutím k jejímu duchovnímu obsahu*. (archiv FR)

SKŘIVÁNEK, Milan. *Piaristické školy v Litomyšli do 2. poloviny 18. století: rukopis, sig. R 140*. Okresní archiv v Litomyšli, 1977.

SLEZÁKOVÁ, Eliška. *Restaurátorská dokumentace: Německá postila z roku 1605 v původní pozdně renesanční vazbě*. Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2018.

VYSKOČILOVÁ, Gabriela, Alois ORLITA, Magda SOUČKOVÁ a Richard ŠEVČÍK. *Kůže, useň, pergamen: Studijní materiály* [online]. Brno: Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita, 2016 [cit. 2019-08-18]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1431/jaro2018/C5985/KUZE__USEN__PERGAMEN_-_SKRIPTA-2018.pdf

ZIKL, Ondřej. *Restaurátorská dokumentace: Komplexní restaurování starého tisku z roku 1555 ze sbírek Muzejní a benediktinské knihovny Rajhrad*. Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2018.

10 Textová příloha

10.1 Seznam textových příloh

SEM¹⁵⁹ analýza kolagenových vláken při tvorbě slepotisku

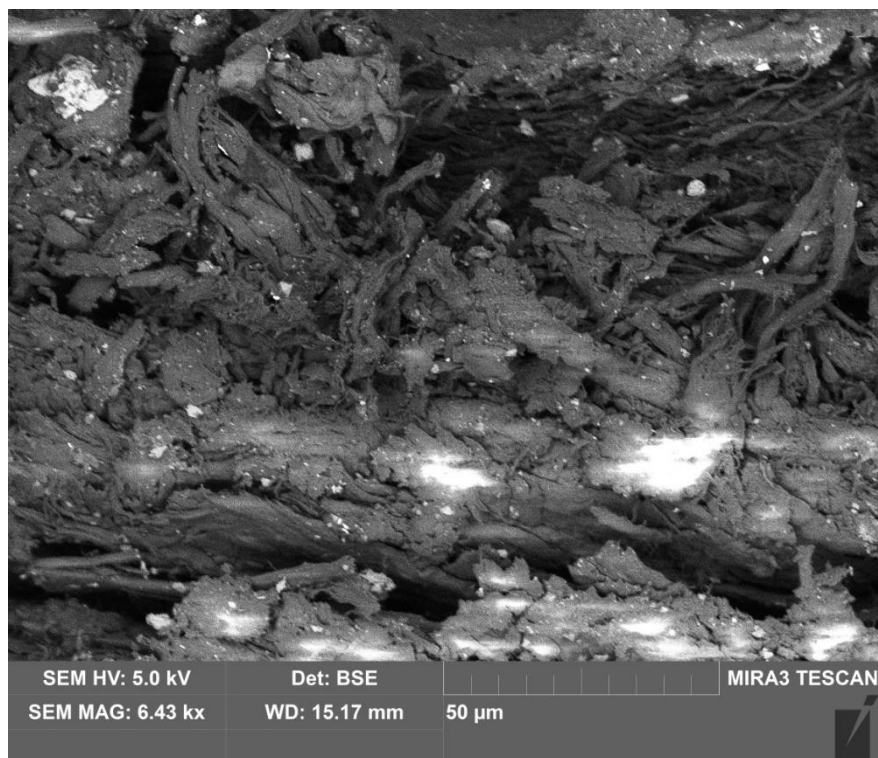
Parametry testovaných usní (viz *Tab. 1*)

Měření teploty smrštění restaurovaných usní

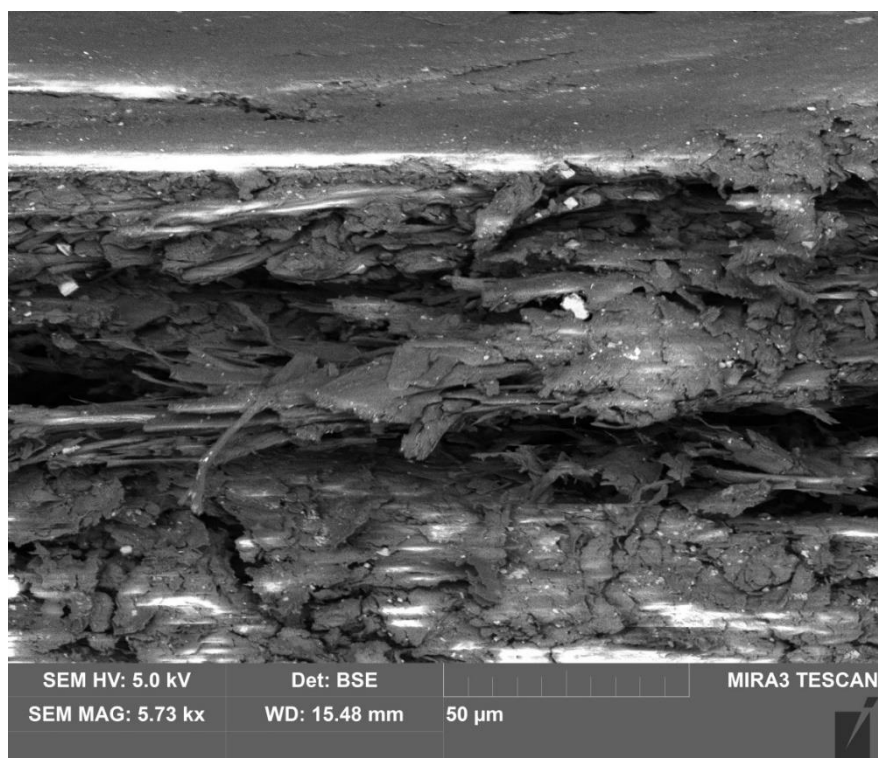
---

¹⁵⁹ Skenovací elektronový mikroskop

SEM analýza kolagenových vláken při tvorbě slepotisku – provedl Ing. Jiří Kmošek

Obr. 1 Detail lícové strany tříslučiněné usně před aplikací slepotiskové výzdoby (snímek z elektronového mikroskopu - zpětně odražené elektrony)

Obr. 2 Detail lícové strany tříslučiněné usně po aplikaci slepotiskové výzdoby (snímek z elektronového mikroskopu - zpětně odražené elektrony)

Na snímcích je zachycena lícová vrstva škáry před aplikací slepotisku (Obr. 1) a po aplikaci slepotisku (Obr. 2). Useň je v tomto případě tvořena kolagenovými vlákny o tloušťce přibližně 5-10 μm a místy jsou patrná i elementární kolagenová vlákna (kolagenové fibrily) o tloušťce přibližně 1 μm . Po aplikaci slepotiskové výzdoby je jasně patrné, že v důsledku působení tlaku, tepla a zvýšené vlhkosti dochází k intenzivnímu zploštění kolagenových vláken, jejich zkrácení a místy i jejich shlukování do objemnějších amorfních útvarů (Obr. 2). K tomuto jevu dochází pouze v tenké povrchové vrstvě, kde byla useň v kontaktu s nahřátým nástrojem, přičemž ve zbylém objemu si kolagenová vlákna zachovávají původní vláknitý charakter.

Tab. 4 Parametry vzorků usní

Druh usně	Dodavatel, specifikace
Jircha vepřovice	Hoffman – Feinleder (alum-tawed-pig leather) DE
Jircha teletina	Hoffman – Feinleder (alum-tawed-calf leather) DE
Třísločiněná teletina	Hoffman – Feinleder (combination vegetable-tanned for bookbinding and restoration) DE
Třísločiněná skopovice	Dytec GmbH (Schalfl ether) CZ
Třísločiněná kozina I	staré zásoby knihaře, blíže neurčeno
Třísločiněná kozina II	staré zásoby knihaře, blíže neurčeno
Chromočiněná kozina I	Josef Strnad, Solnice, CZ
Chromočiněná kozina II	Josef Strnad, Solnice, CZ
Oázní kozina hnědá	Hoffman – Feinleder, CZ
Oázní kozina modrá	Hoffman – Feinleder, CZ

Národní knihovna
České republiky
National Library
of the Czech Republic

Oddělení vývoje a výzkumných laboratoří

Měření teploty smršťení usní

Měření teploty smršťení je prováděno mikroskopicky s použitím měřicí cely FP82 a termosystému FP900 (Mettler) a mikroskopu Olympus BX 60. Vzorek usně je namočen do destilované vody a rozvlákněn tupou hranou skalpelu. Rozvlákněný vzorek je v destilované vodě zahříván na vyhřívaném stolku rychlostí 2 °C / min a smršťení vláken je pozorováno v mikroskopu při zvětšení 40x.

Vzorek č. 1 – jircha 1

Koherence vláken:

Rozvláknování probíhalo středně obtížně, vznikla směs středních a krátkých vláken a prachových částic. U vláken bylo pozorováno třepení.

Teplota smršťení:

Smršťování vláken probíhalo v intervalu 41 °C – 58 °C.

Zjištěná teplota smršťení je 51 °C.

Jedná se o středně degradovanou useň.

Vzorek č. 3 – tříslučiněná useň 1

Koherence vláken:

Rozvláknování probíhalo středně obtížně, vznikla směs středně dlouhých a krátkých vláken a prachových částic. U vláken bylo pozorováno počínající podélné štěpení, třepení a drsný povrch.

Teplota smršťení:

Smršťování vláken probíhalo v intervalu 41 °C – 56 °C.

Zjištěná teplota smršťení je 46,3 °C.

Jedná se o středně degradovanou useň.

15. 8. 2019

Ing. Magda Součková
OVVL NK ČR

11 Doplnující obrazová příloha

11.1 Seznam doplňující obrazové přílohy

- Obr. 1 Jircha (vepřovice), lepenková deska
- Obr. 2 Jircha (vepřovice), dřevěná deska
- Obr. 3 Třísločiněná teletina, lepenková deska
- Obr. 4 Třísločiněná teletina, dřevěná deska
- Obr. 5 Třísločiněná kozina, lepenková deska
- Obr. 6 Třísločiněná kozina, dřevěná deska
- Obr. 7 Třísločiněná skopovice, lepenková deska
- Obr. 8 Třísločiněná skopovice, dřevěná deska
- Obr. 9 Jircha (teletina), lepenková deska
- Obr. 10 Jircha (teletina), dřevěná deska
- Obr. 11 Oázní kozina, lepenková deska
- Obr. 12 Chromočiněná kozina, lepenková deska
- Obr. 13 Glutaraldehyd, lepenková deska
- Obr. 14 Sig. R III 4 – Přední deska – stav před restaurováním
- Obr. 15 Sig. R III 4 – Přední deska – stav po restaurování
- Obr. 16 Sig. R III 4 – Zadní deska – stav před restaurováním
- Obr. 17 Sig. R III 4 – Zadní deska – stav po restaurování
- Obr. 18 Sig. R III 4 – Knižní hřbet – stav před restaurováním
- Obr. 19 Sig. R III 4 – Knižní hřbet – stav po restaurování
- Obr. 20 Sig. R III 4 – Detail poškození – stav před restaurováním
- Obr. 21 Sig. Detail poškození – stav po restaurování
- Obr. 22 Sig. R III 4 – Detail poškození (odřetí) – stav před restaurováním
- Obr. 23 Sig. R III 4 – Suché (mechanické) čištění jemným štětcem
- Obr. 24 Sig. R III 4 – Mechanické (suché) čištění gumou Cleanmaster
- Obr. 25 Sig. R III 4 – Detail slepotiskové výzdoby – zkouška mokrého čištění
- Obr. 26 Sig. R III 4 – Detail slepotisku – stav před mokrým čištěním
- Obr. 27 Sig. R III 4 – Detail slepotisku – stav po mokrému čištění
- Obr. 28 Sig. H VI 5 – Přední deska – stav před restaurováním
- Obr. 29 Sig. H VI 5 – Přední deska – stav po restaurování
- Obr. 30 Sig. H VI 5 – Zadní deska – stav před restaurováním
- Obr. 31 Sig. H VI 5 – Zadní deska – stav po restaurování

- Obr. 32 Sig. H VI 5 – Knižní hřbet – stav před restaurováním
- Obr. 33 Sig. H VI 5 – Knižní hřbet – stav po restaurování
- Obr. 34 Sig. H VI 5 – Mechanické (suché čištění) jemným štětcem
- Obr. 35 Sig. H VI 5 – Mechanické (suché) čištění gumou Cleanmaster
- Obr. 36 Sig. H VI 5 – Dolepování usňového pokryvu
- Obr. 37 Sig. H VI 5 – Dolepování usňového pokryvu
- Obr. 38 Sig. H VI 5 – Zajišťování křehkých míst japonským papírem
- Obr. 39 Sig. H VI 5 – Zajišťování fragmentu kapitálku japonským papírem

Faktory ovlivňující výsledný vzhled slepotiskové výzdoby knižní vazby

ostře rytý kolek			
slepotisk	přepálený slepotisk	bez provlhčení	pouze otisk
mělece rytý kolek			
slepotisk	přepálený slepotisk	bez provlhčení	pouze otisk

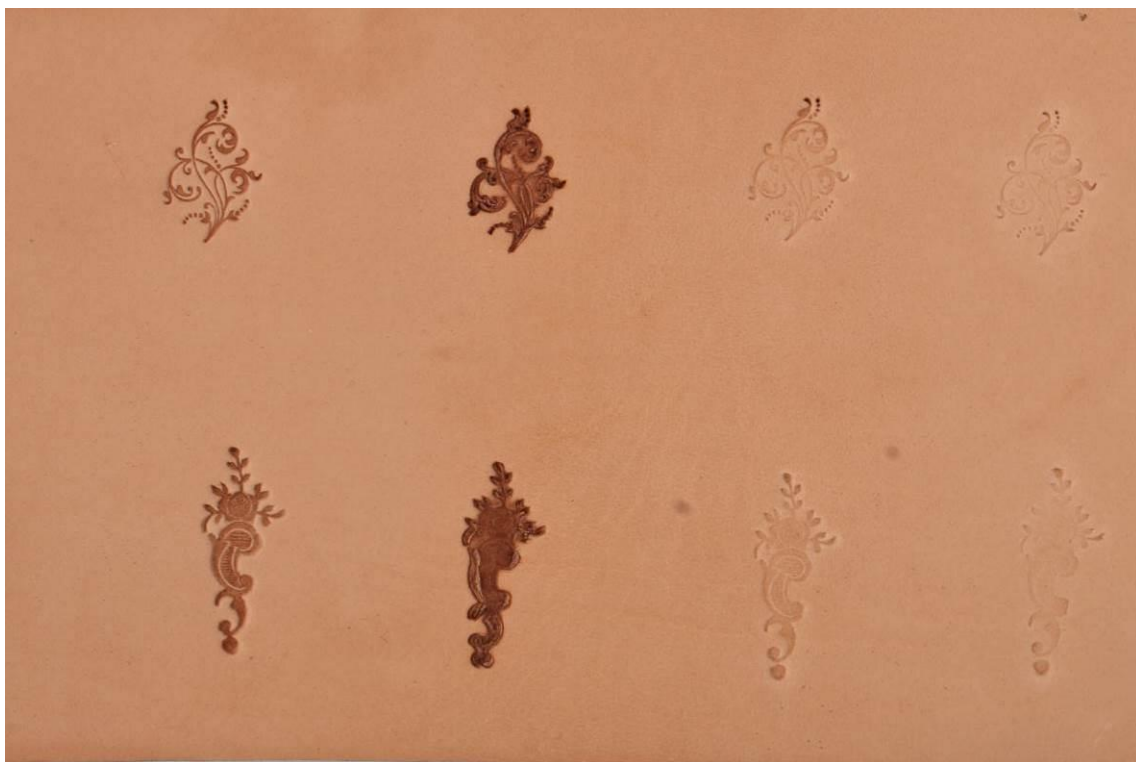
Tab. 5 Vysvětlivka pro orientaci v následujících fotografiích

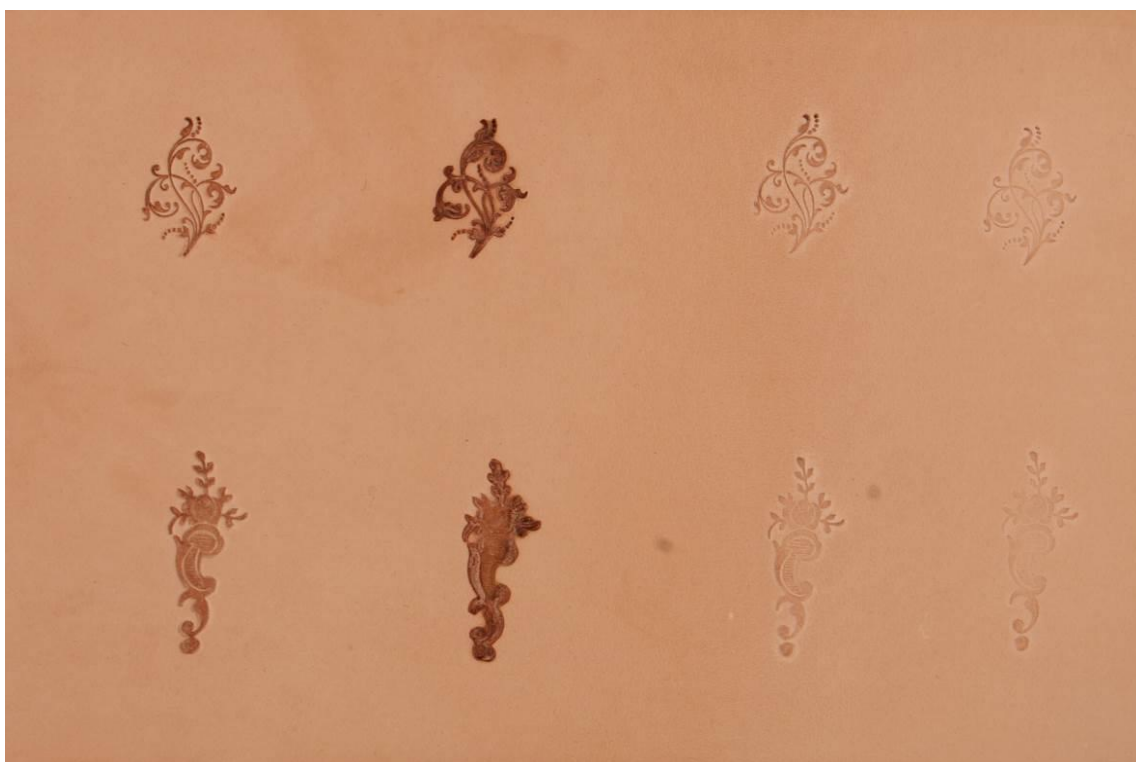
Obr. 1 Jircha (vepřovice), lepenková deska

Obr. 2 Jircha (vepřovice), dřevěná deska

Obr. 3 Třísločiněná teletina, lepenková deska

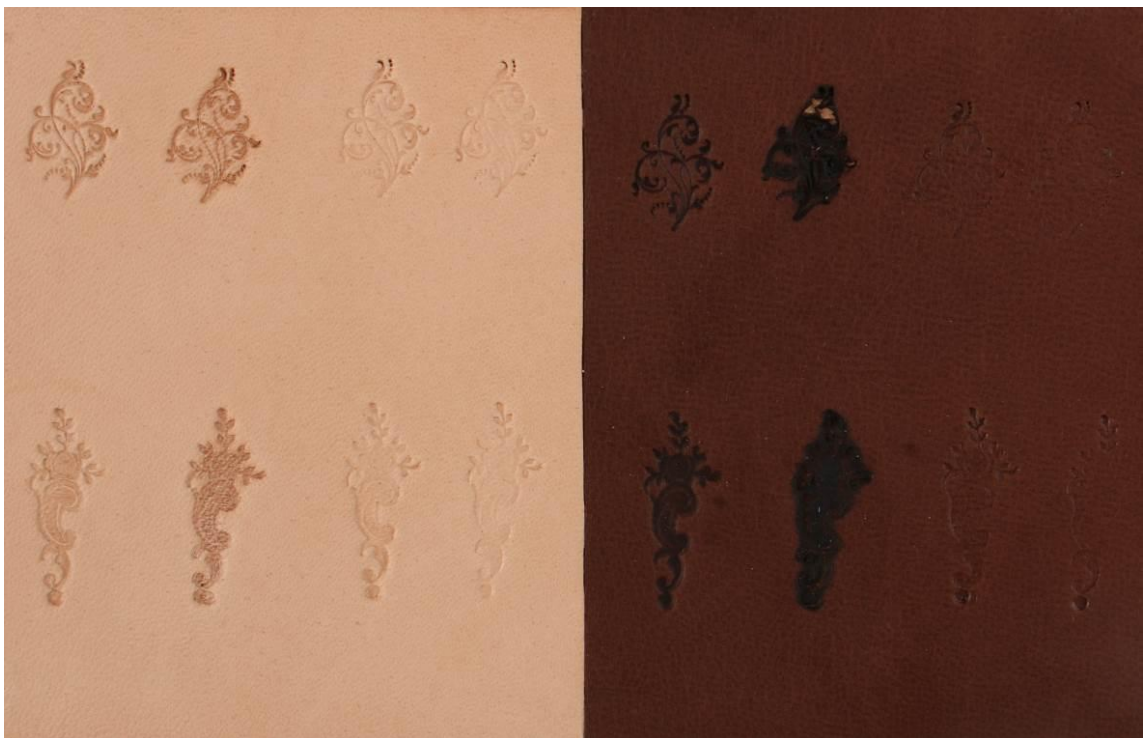

Obr. 4 Třísločiněná teletina, dřevěná deska

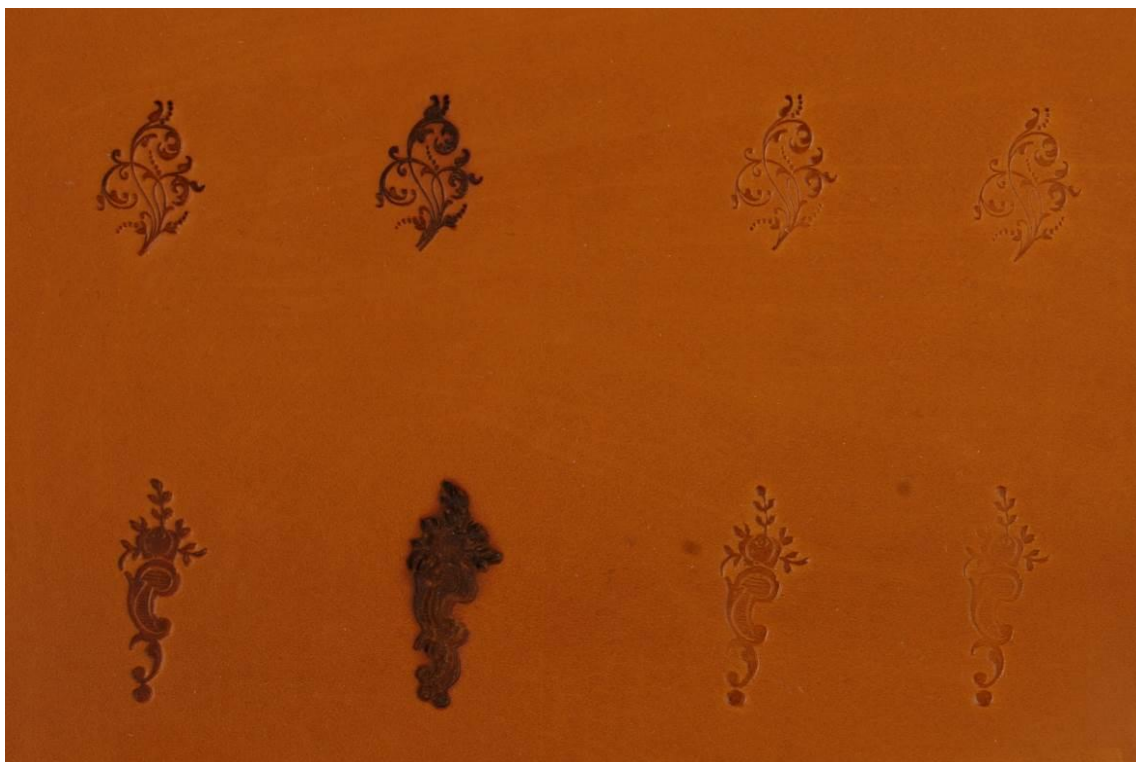

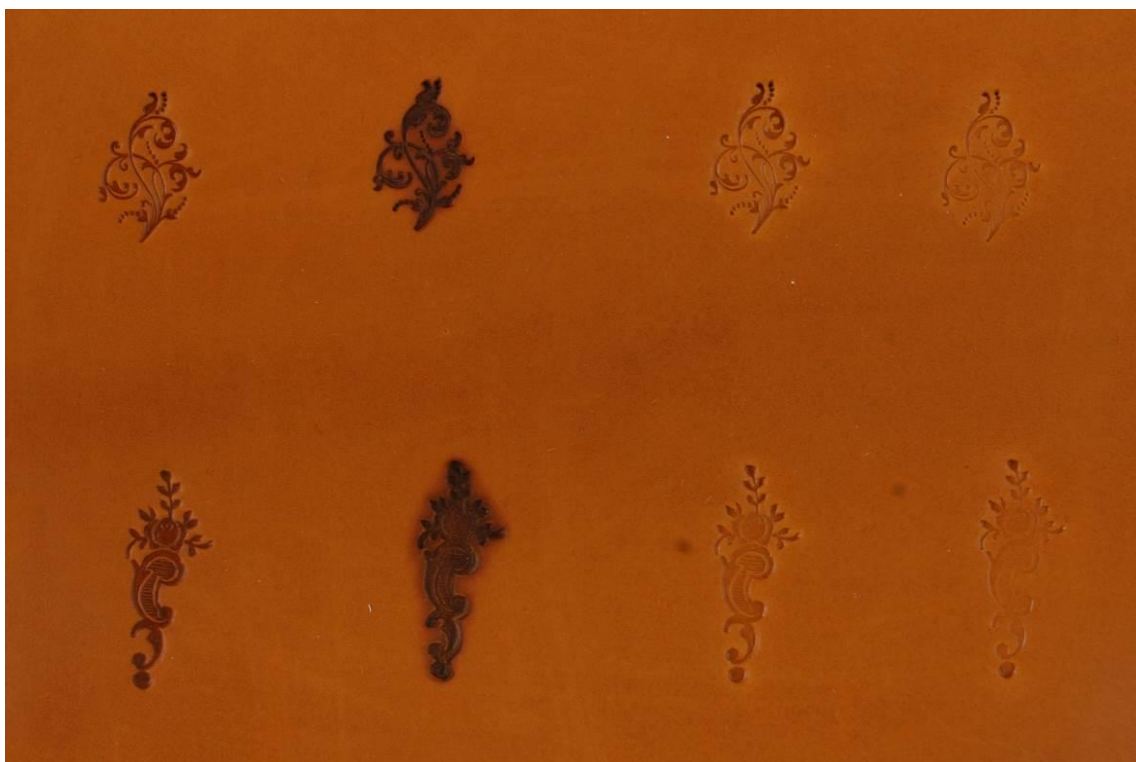
Obr. 5 Třísločiněná kozina, lepenková deska

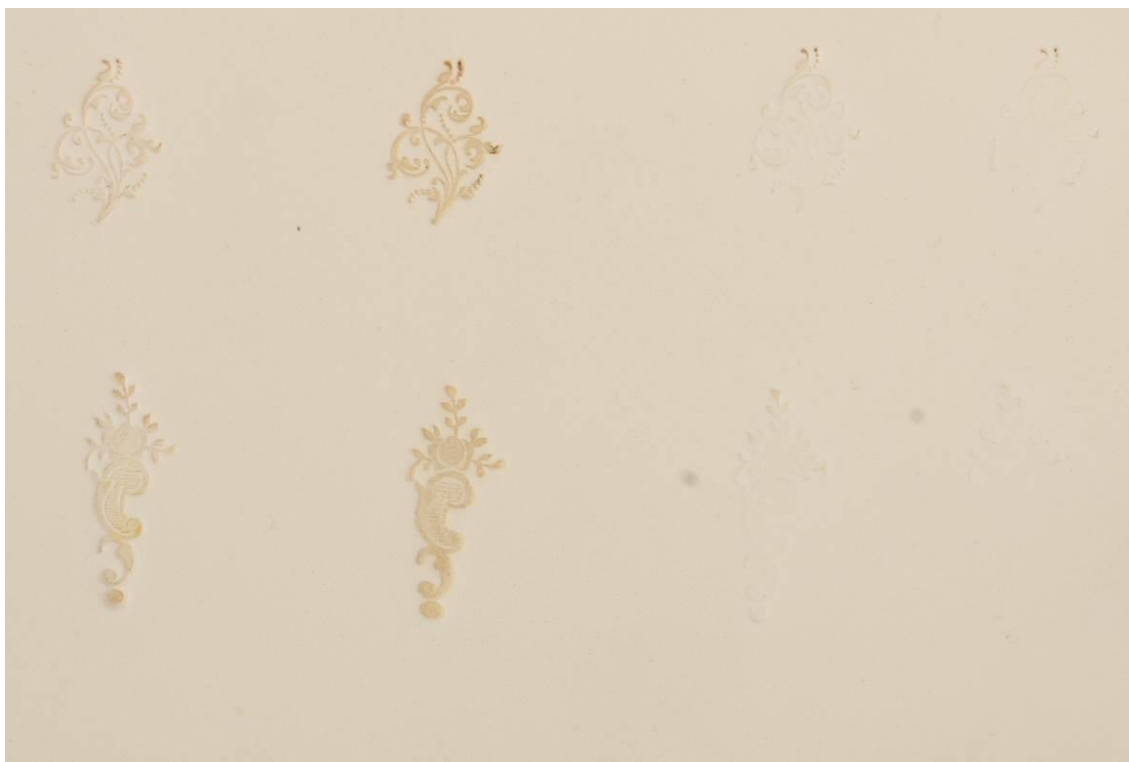
Obr. 6 Třísločiněná kozina, dřevěná deska

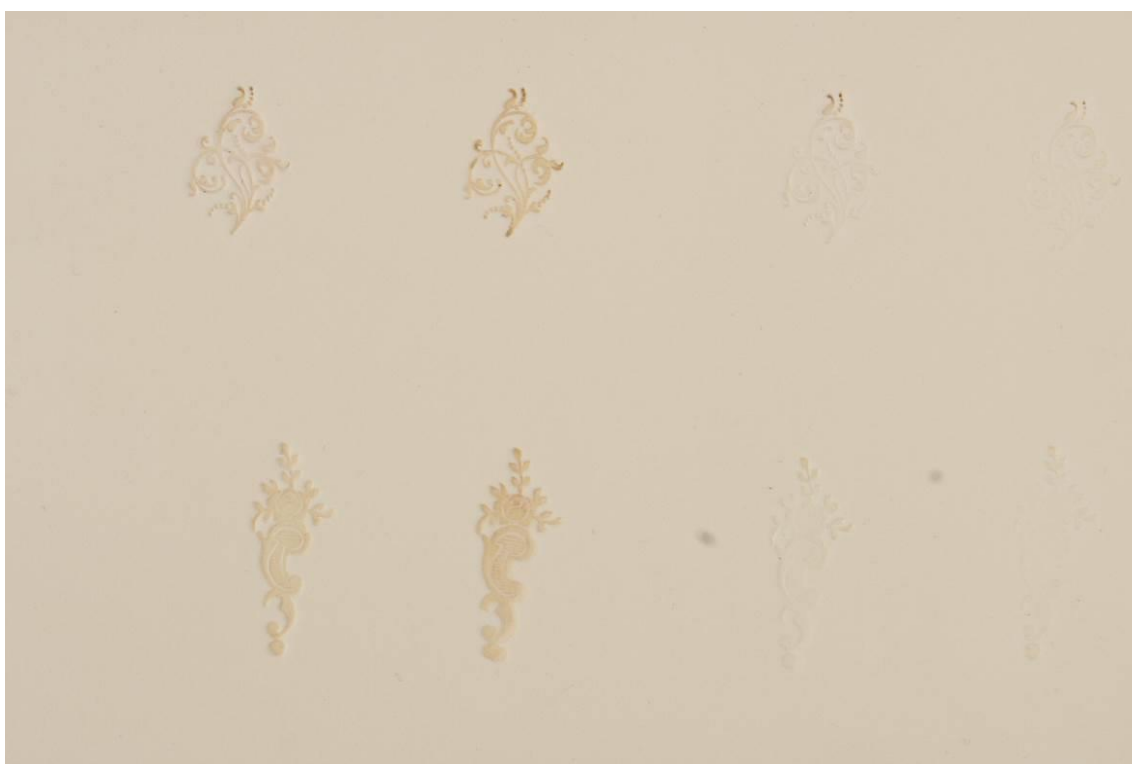
Obr. 7 Třísločiněná skopovice, lepenková deska

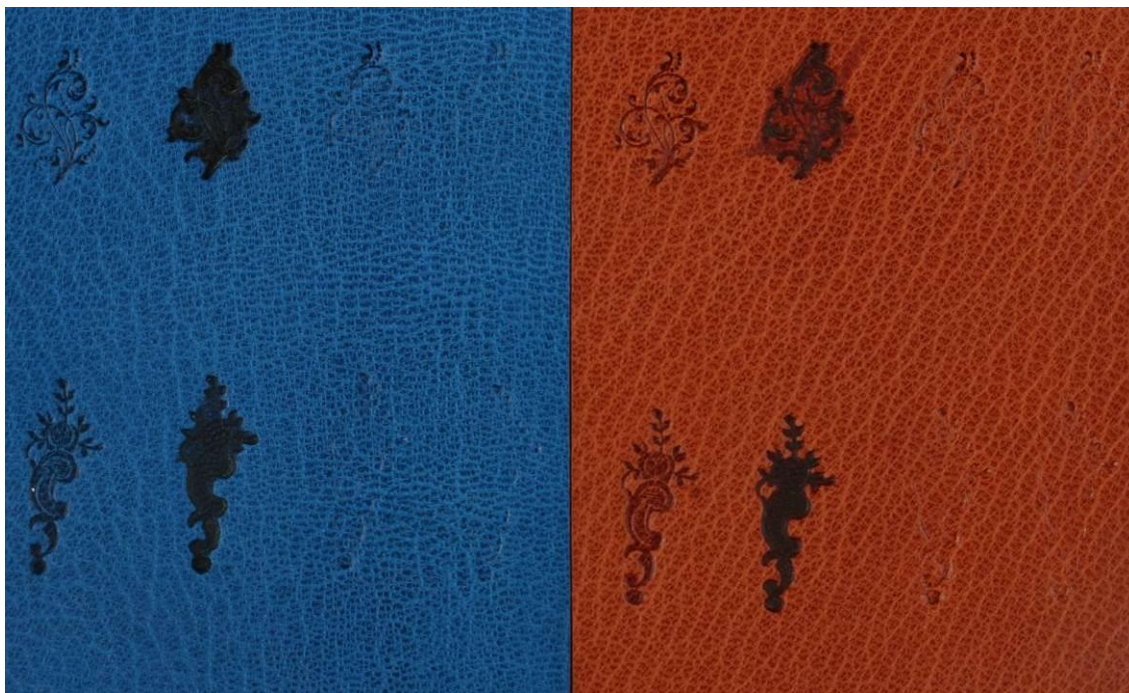
Obr. 8 Třísločiněná skopovice, dřevěná deska

Obr. 9 Jircha (teletina), lepenková deska

Obr. 10 Jircha (teletina), dřevěná deska

Obr. 11 Oázní kozina, lepenková deska¹⁶⁰

Obr. 12 Chromočiněná kozina, lepenková deska¹⁶¹

---

¹⁶⁰ na dřevěných knižních deskách se většinou nevyskytuje

¹⁶¹ stejné jako předchozí

Restaurování Sig. R III 4

Obr. 13 Sig. R III 4 – Přední deska – stav před restaurováním

Obr. 14 Sig. R III 4 – Přední deska – stav po restaurování

Obr. 15 Sig. R III 4 – Zadní deska – stav před restaurováním

Obr. 16 Sig. R III 4 – Zadní deska – stav po restaurování

Obr. 17 Sig. R III 4 – Knižní hřbet – stav před restaurováním

Obr. 18 Sig. R III 4 – Knižní hřbet – stav po restaurování

Obr. 19 Sig. R III 4 – Detail poškození – stav před restaurováním

Obr. 20 Sig. R III 4 – Detail poškození – stav po restaurování

Obr. 21 Sig. R III 4 – Detail poškození (odření) – stav před restaurováním

Obr. 22 Sig. R III 4 – Suché (mechanické) čištění jemným štětcem

Obr. 23 Sig. R III 4 – Mechanické (suché) čištění gumou Cleanmaster

Obr. 24 Sig. R III 4 – Detail slepotiskové výzdoby – zkouška mokrého čištění

Obr. 25 Sig. R III 4 – Detail slepotisku – stav před mokrým čištěním

Obr. 26 Sig. R III 4 – Detail slepotisku – stav po mokrém čištění

Restaurování sig. H VI 5

Obr. 27 Sig. H VI 5 – Přední deska – stav před restaurováním

Obr. 28 Sig. H VI 5 – Přední deska – stav po restaurování

Obr. 29 Sig. H VI 5 – Zadní deska – stav před restaurováním

Obr. 30 Sig. H VI 5 – Zadní deska – stav po restaurování

Obr. 31 Sig. H VI 5 – Knižní hřbet – stav před restaurováním

Obr. 32 Sig. H VI 5 – Knižní hřbet – stav po restaurování

Obr. 33 Sig. H VI 5 – Mechanické (suché čištění) jemným štětcem

Obr. 34 Sig. H VI 5 – Mechanické (suché) čištění gumou Cleanmaster

Obr. 35 Sig. H VI 5 – Dolepování usňového pokryvu

Obr. 36 Sig. H VI 5 – Dolepování usňového pokryvu

Obr. 37 Sig. H VI 5 – Zajišťování křehkých míst japonským papírem

Obr. 38 Sig. H VI 5 – Zajišťování fragmentu kapitálku japonským papírem

12 Katalog slepotiskové výzdoby gotických knižních vazeb z fondu Piaristické knihovny v Litomyšli

12.1 Obsah katalogu

Sig. A VI 17

Sig. A VI 18

Sig. D I 6

Sig. E V 6

Sig. E V 9

Sig. H VI 5

Sig. R VI 6

Sig. A VI 17

Titul: *Postilla super Biblia. Tam. Vet. quam Nov. Testamentum*

Jazyk: latina

Datace: 1481

Autor: P. Nicolaus de Lyra OFM

Technika: tisk, nasazovaná celousňová knižní vazba

Místo tisku: Nurbbergii

Slohové zařazení knižní vazby: gotika

Rozměry knižní vazby: 420 x 290 x 125 mm (v x š x s)

Knižní desky: dřevěné (buk)

Pokryv knižní vazby: celousňový (jircha – vepřovice)

Výzdoba: slepotisk

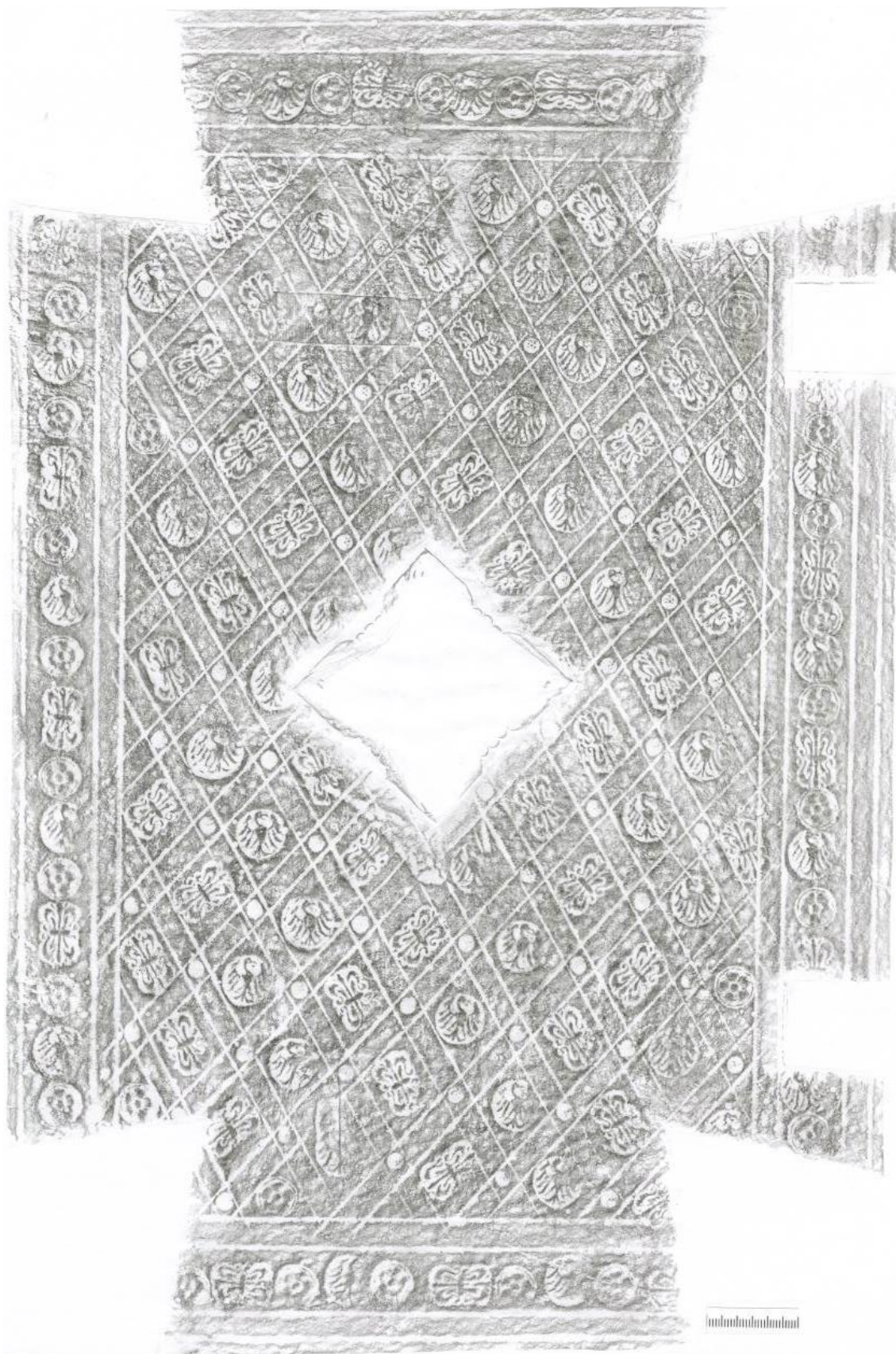
Kompozice slepotiskové výzdoby je tvořena rámem z jednoduchých linek (fileta) doplněných pásem jednotlivých otisků kolků (lilie, orel/orlice, květina). Zrcadlo rámu vyplňuje kosé mřížování s kolký (stejně – lilie, orel/orlice, květina) a jedním tlačítkem (jednoduchý kruhový tvar s drobnými tečkami) v mezípolích. Výzdoba přední i zadní desky se neliší ani kompozicí, ani použitými nástroji. Hřbet knihy je ponechán bez výzdoby, zvýraznění vazů bylo vytvořeno pouze jejich vyvázáním při pokrývání.

Poškození usňového pokryvu:

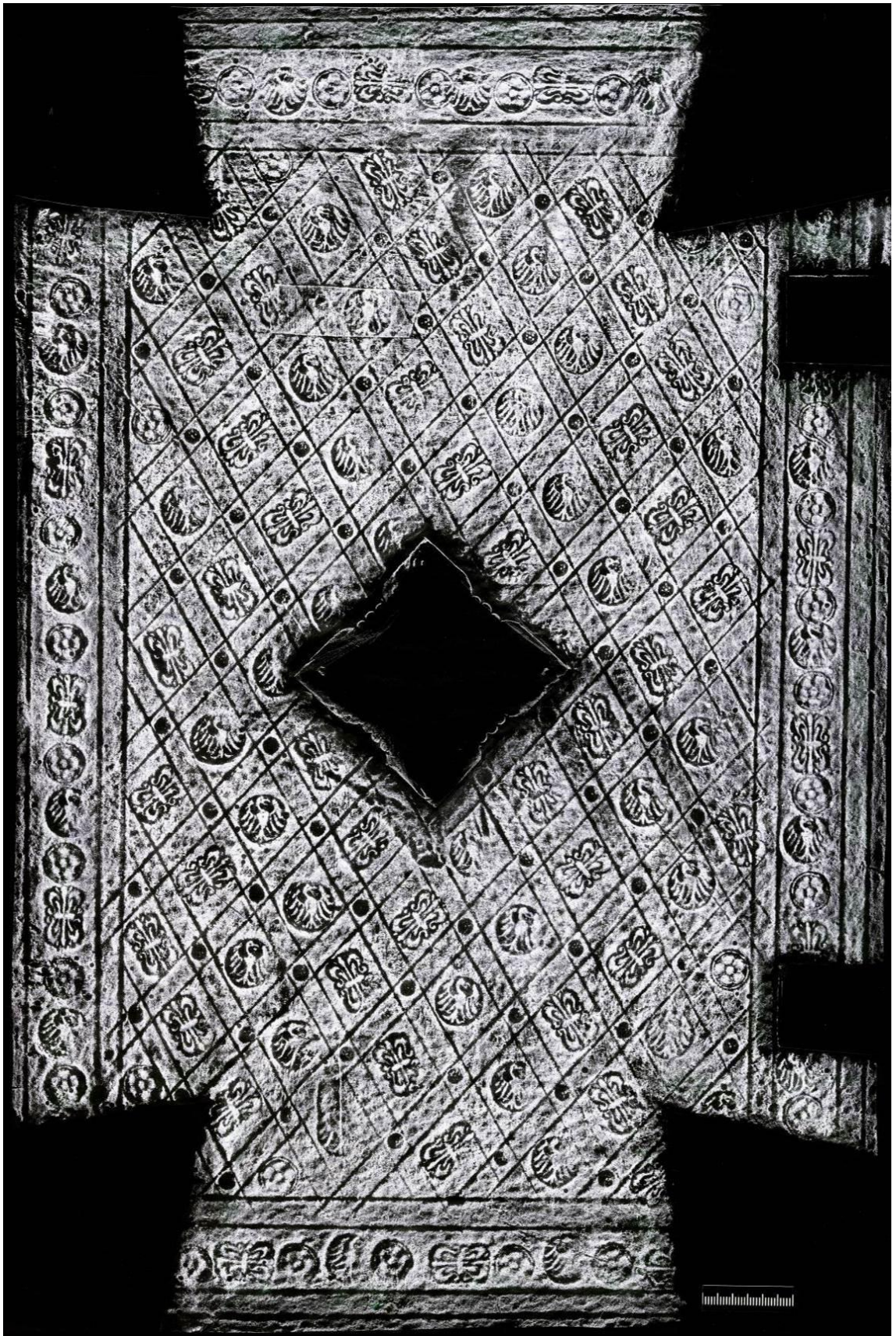
poškrábání, odření, potřísnění červenou barvou, poškození hmyzem (červotoč), deformace usňového pokryvu.

Sig. A VI 17 – přední deska

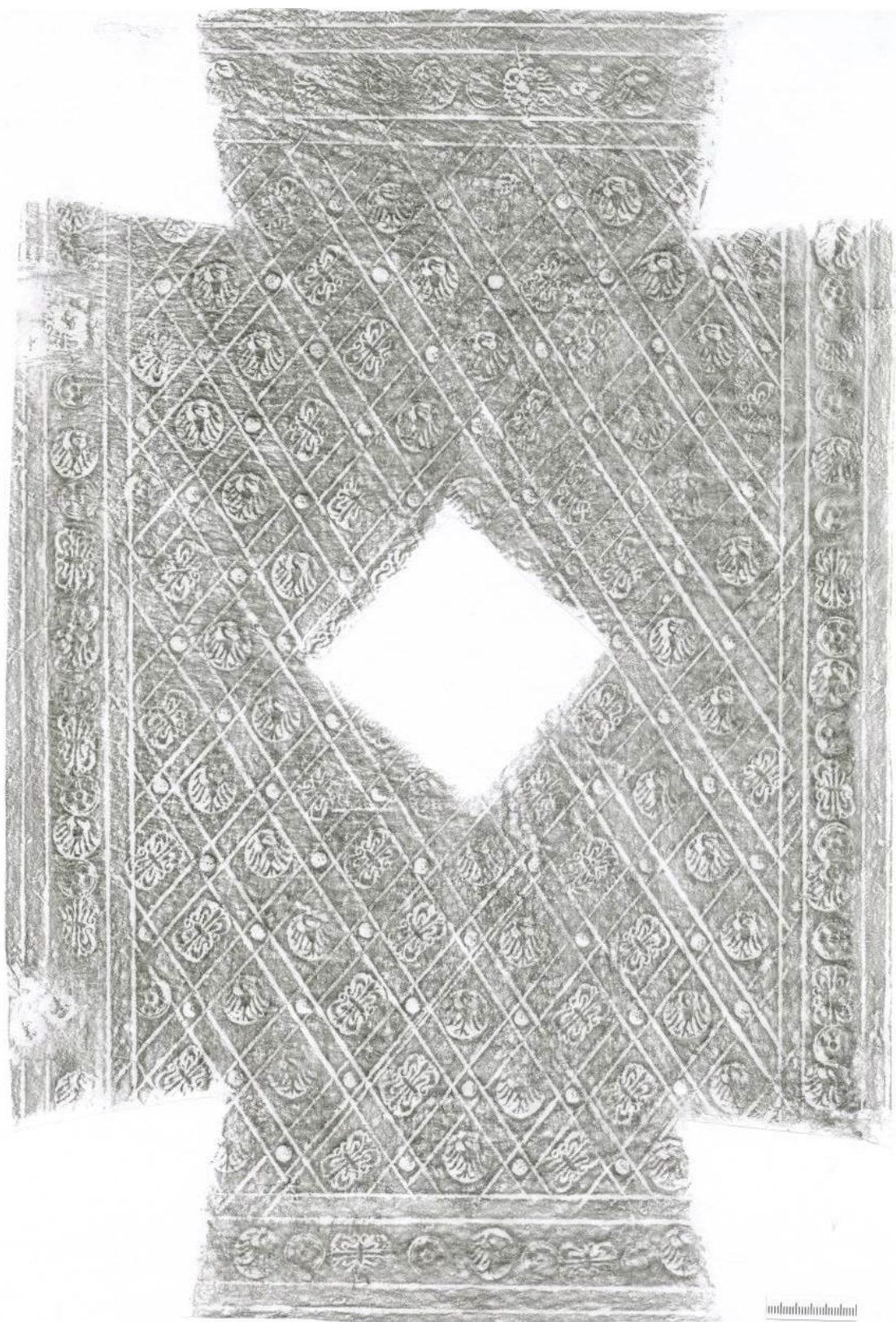
Sig. A VI 17 – přední deska - frotáž

Sig. A VI 17 – přední deska – frotáž (invertování barev v programu Adobe Photoshop)

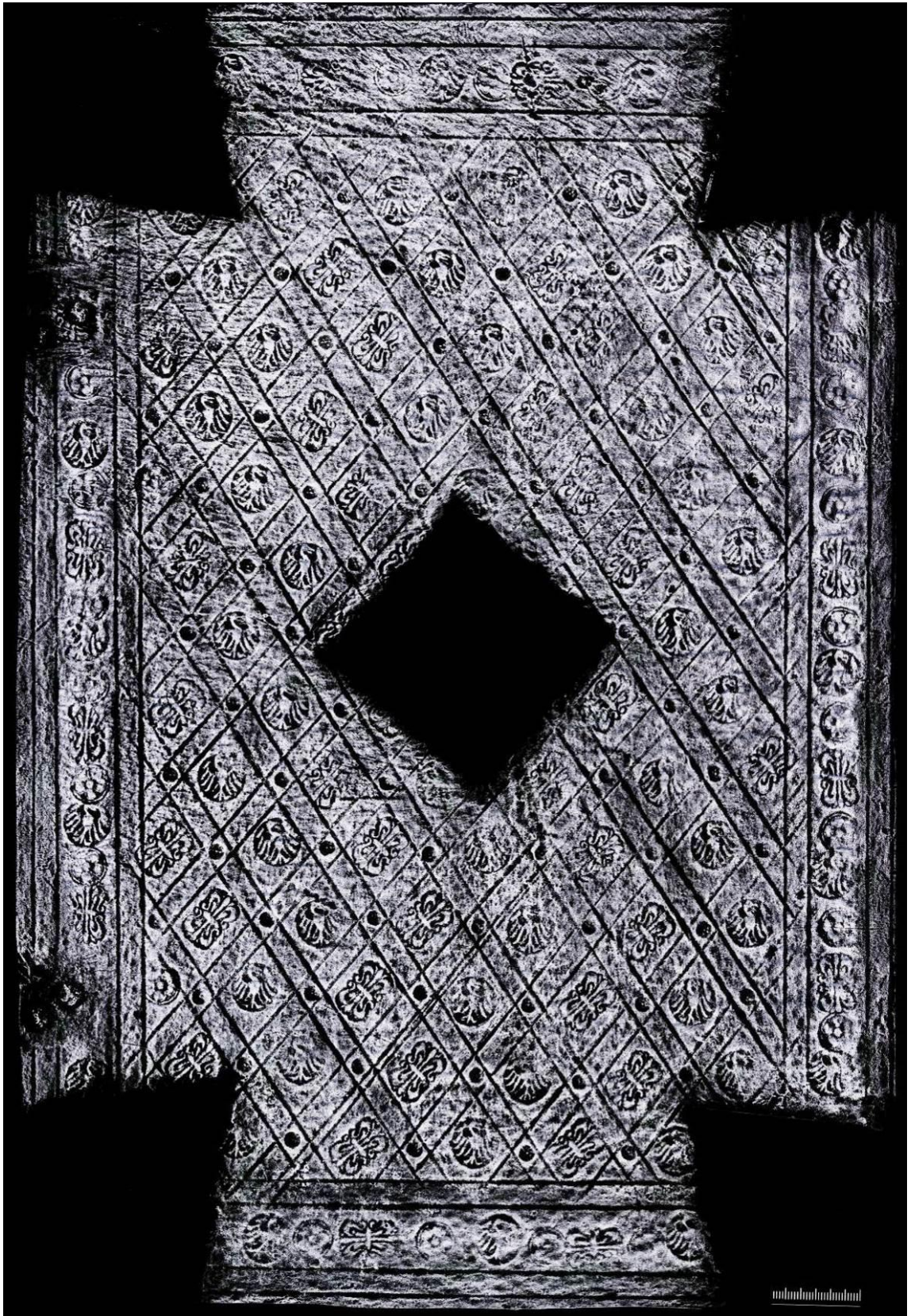

Sig. A VI 17 – zadni deska

Sig. A VI 17 – zadní deska - frotáž

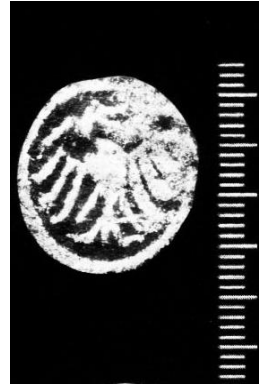

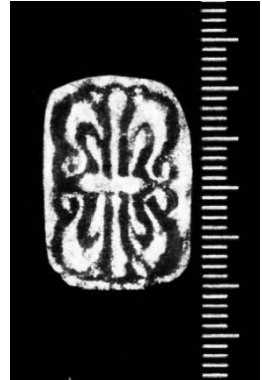
Sig. A VI 17 – zadní deska – frotáž (invertování barev v programu Adobe Photoshop)

orel/orlice

lilie

květ/květina

Sig. A VI 18

Titul: *Pomerium sermonum de santis* (další údaje o knize nejsou známe – chybí titulní list)

Jazyk: latina

Technika: tisk, nasazovaná celousňová knižní vazba

Slohové zařazení knižní vazby: gotika

Rozměry knižní vazby: 324 x 230 x 64 (v x š x s)

Knižní desky: dřevěné (buk)

Pokryv knižní vazby: celousňový (jircha, teletina)

Výzdoba: slepotisk

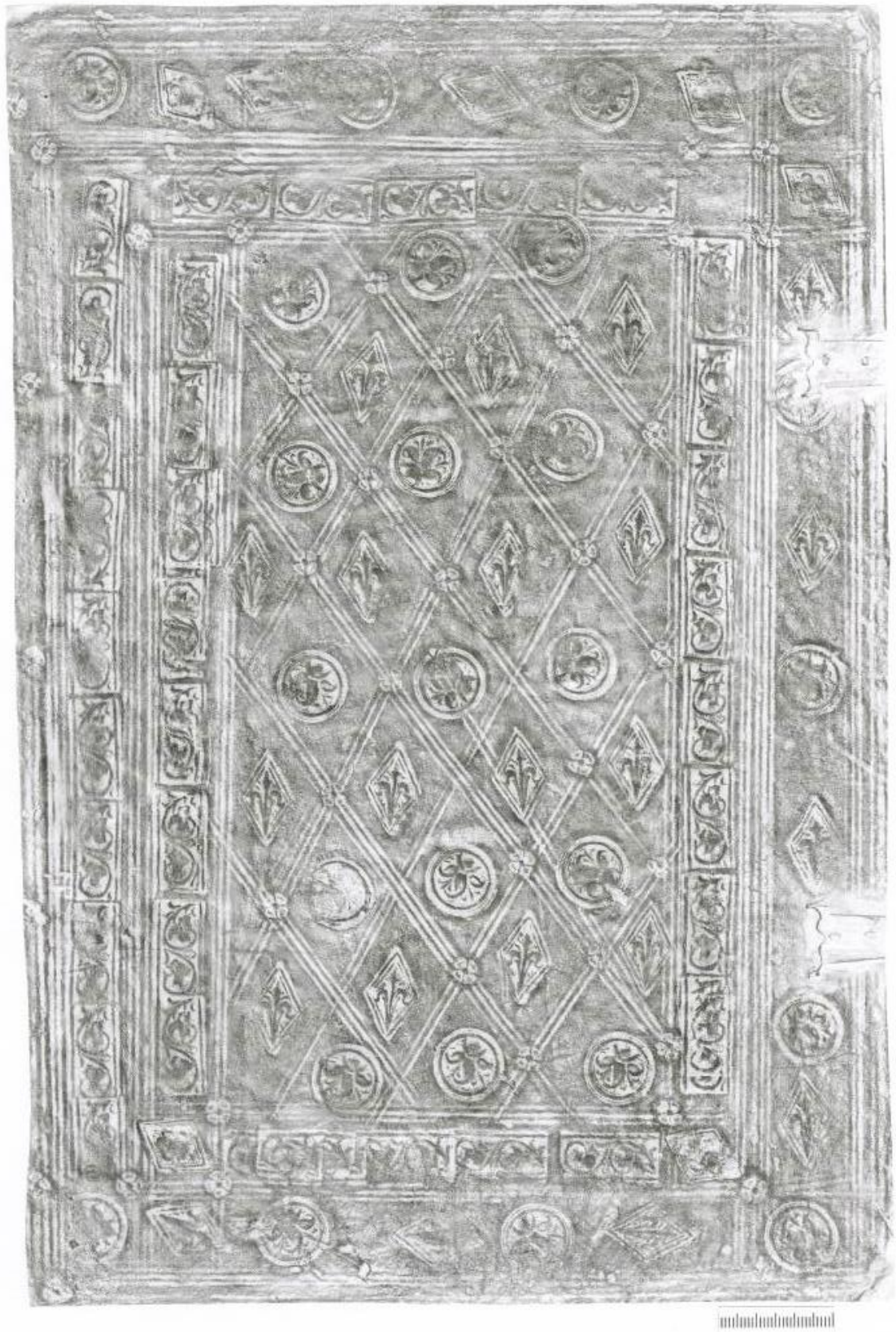
Jedná se o kompozici tvořenou rámovou bordurou s trojitými a několikanásobnými linkami. Volné plochy rámu jsou vyplněny pásy jednotlivých otisků kolků (florální motiv vinoucích se listů, květina v kruhu, květina v kosočtverci, lilie v kosočtverci). Zrcadlo slepotiskové výzdoby vyplňuje kosé mřížování s kolky v mezipólech (přední deska – lilie, květina v kruhu; zadní deska – květina v kruhu, květina v kosočtverci) a tlačítkem s motivem květiny v průsečících linek. Vazy jsou v místě přechodu na knižní desku zvýrazněny tlačítkem květiny. Výzdoba přední a zadní desky se liší volbou kolku kosočtvercového tvaru (přední deska – lilie v kosočtverci, zadní deska – květina v kosočtverci), přední deska obsahuje v levé části kompozice o jeden pás florálního kolku s vinoucími se listy více. Knižní hřbet je bez výzdoby, zvýraznění vazů je provedeno pouze jejich vyvázáním během aplikace usňového pokryvu. Celá výzdoba působí ledabylým dojmem, objevuje se zde velké množství přetiskovaných otisků a nepřesností. Několik otisků vykazuje znaky přepálení.

Poškození usňového pokryvu:

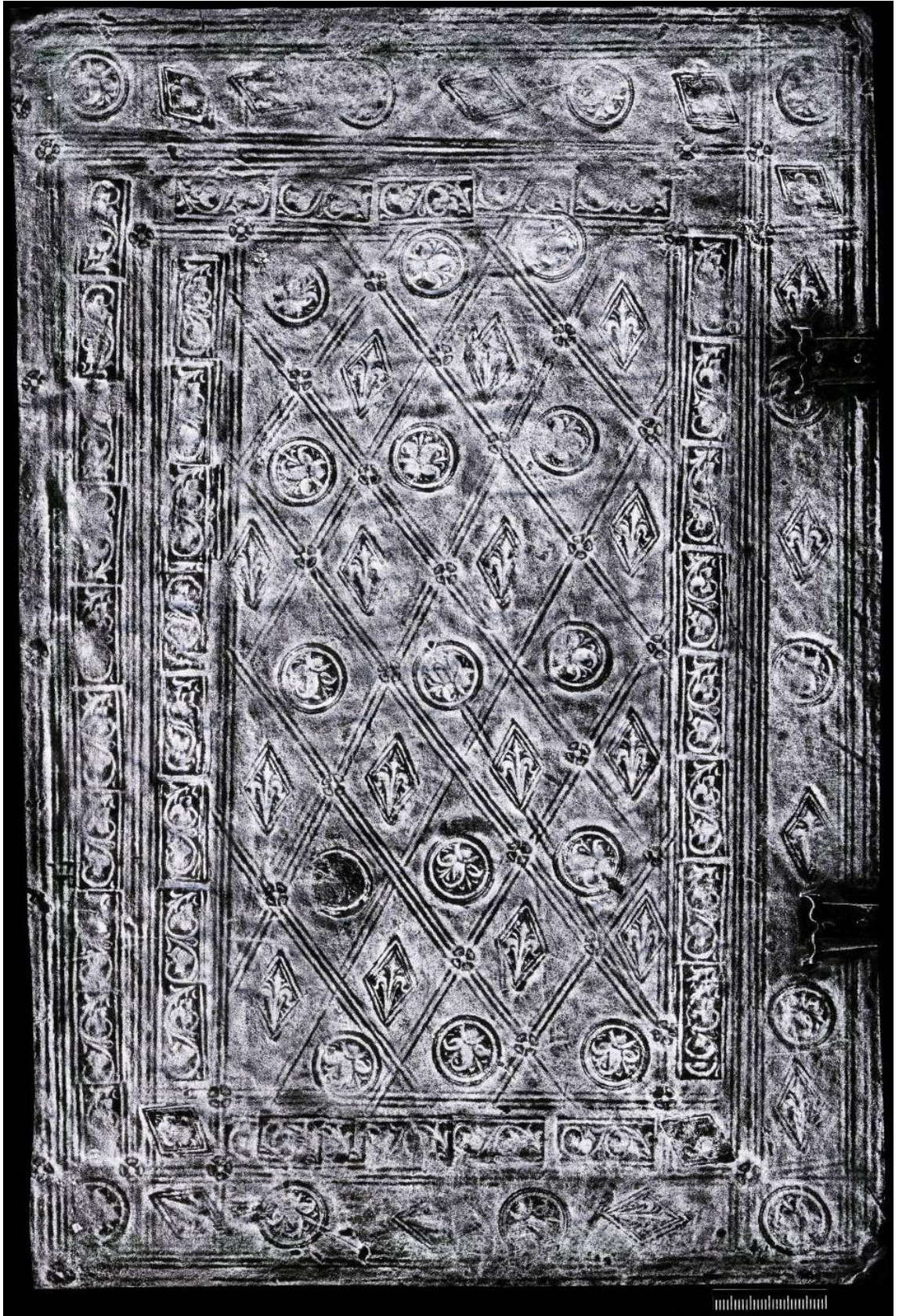
odření, poškrábání, mělké řezy, skvrny, drobné ztráty materiálu (především v místě rohů knižních desek), trhlina v místě horní hlavice

Sig. A VI 18 – přední deska

Sig. A VI 18 – přední deska - frotáž

Sig. A VI 18 – přední deska – frotáž (invertování barev v programu Adobe Photoshop)

Sig. A VI 18 – zadní deska

Sig. A VI 18 – zadní deska - frotáž

Sig. A VI 18 – zadní deska – frotáž (invertování barev v programu Adobe Photoshop)

lilie (kolek)

květ/ květina (kolek)

květ/květina (kolek)

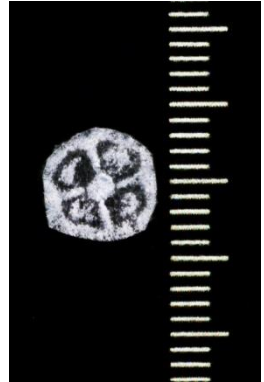

florální motiv – vinoucí se listy

květ/ květina

Sig. D I 6

Titul: *Biblia cum pleno app.*

Jazyk: latina

Technika: tisk, celousňová nasazovaná knižní vazba

Datace: 1506

Místo tisku: Venetiis

Slohové zařazení knižní vazby: gotika

Rozměry knižní vazby: 330 x 230 x 75 mm (v x š x s)

Knižní desky: dřevěné

Pokryv knižní vazby: celousňový (jircha, teletina)

Výzdoba: slepotisk

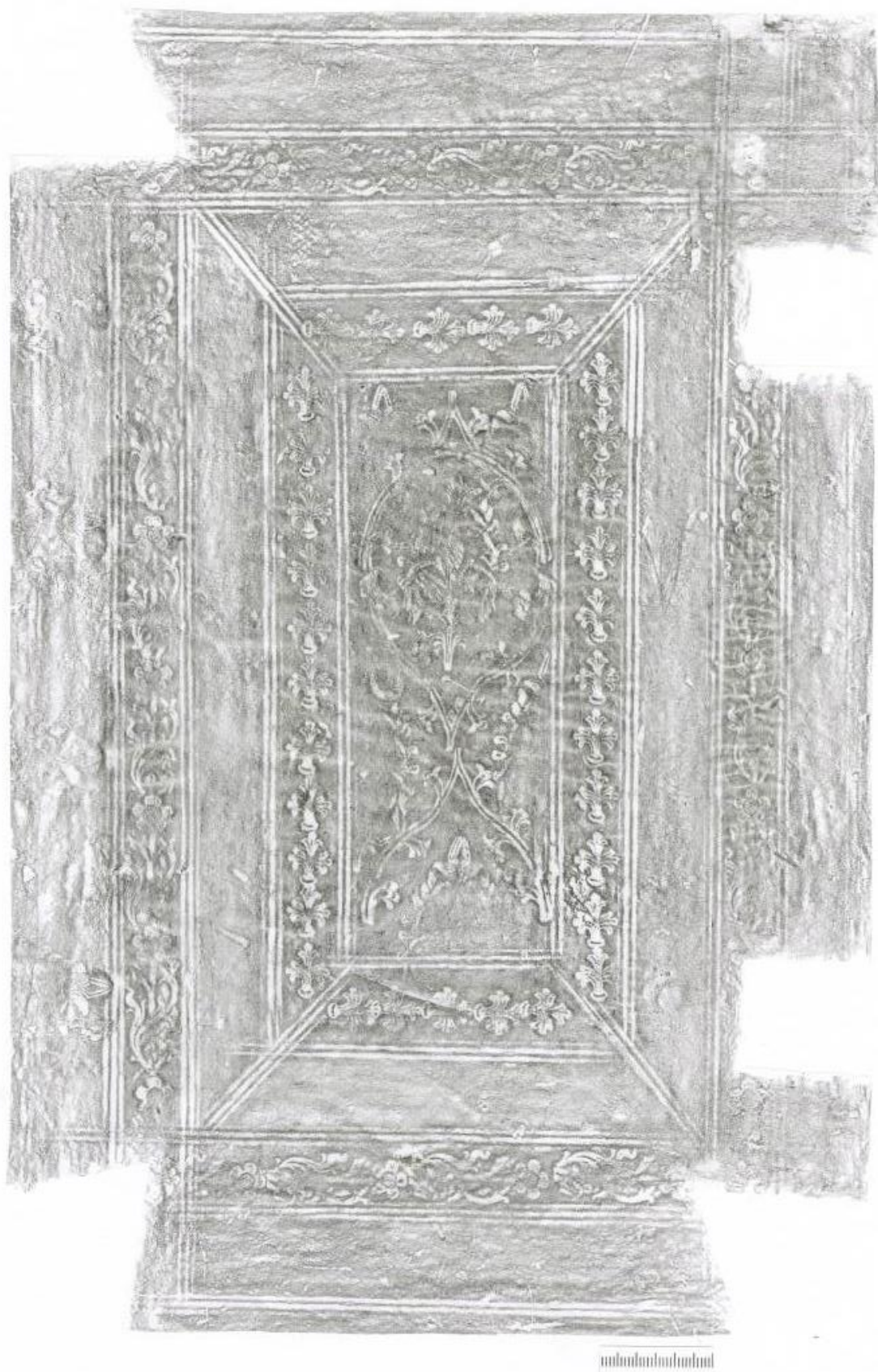
Slepotisková výzdoba dané knižní vazby je tvořena rámovou kompozicí z několikanásobných linek. Volné pole vnějšího rámu je vyplněno florální květinovou rolnou, vnitřní rám doplňují jednotlivé otisky florálního kolku (větvička/trojlist). Střední pole rámované vpadlým (perspektivním) polem je vyplněno dvěma otisky poupat orámovaných florálním motivem (olistěné větvičky do tvaru lomeného oblouku – kolek a poupě – kolek tvořící špičku) umístěných v lomeném oblouku. Přejít na knižní desku je zvýrazněn kolkem s motivem poupěte – špička florálního lomeného oblouku objevujícího se i ve středním poli. . Výzdoba přední a zadní desky se nijak zásadně neliší. Hřbet knihy je ponechán bez výzdoby, patrně je pouze vyvázání vazů při aplikaci pokryvu.

Poškození:

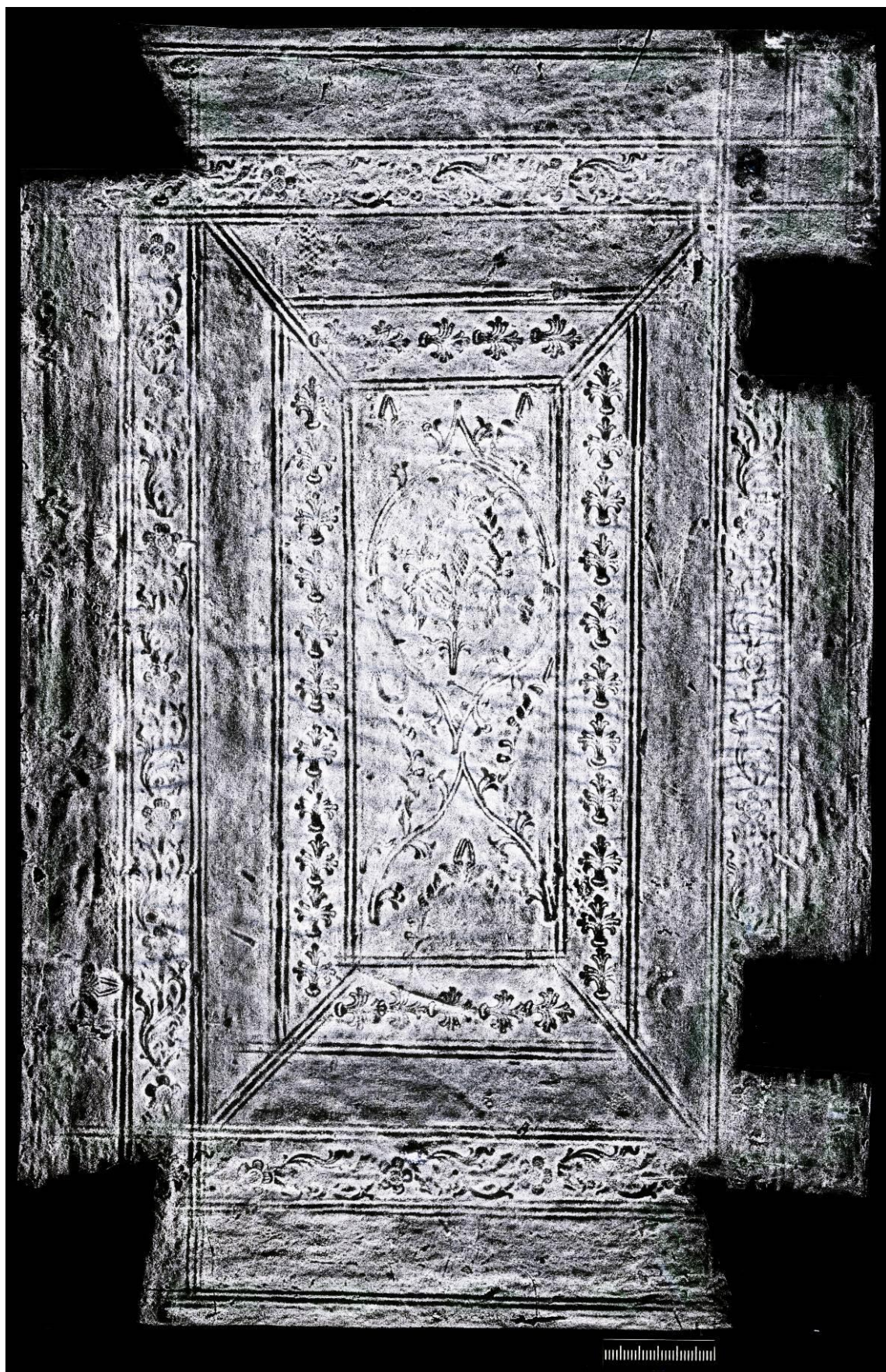
poškrábání, odření, skvrny, drobné ztráty materiálu, červená hmota nalepená na zadní desce

Sig. D 16 – přední deska

Sig. D16 – přední deska – frotáž

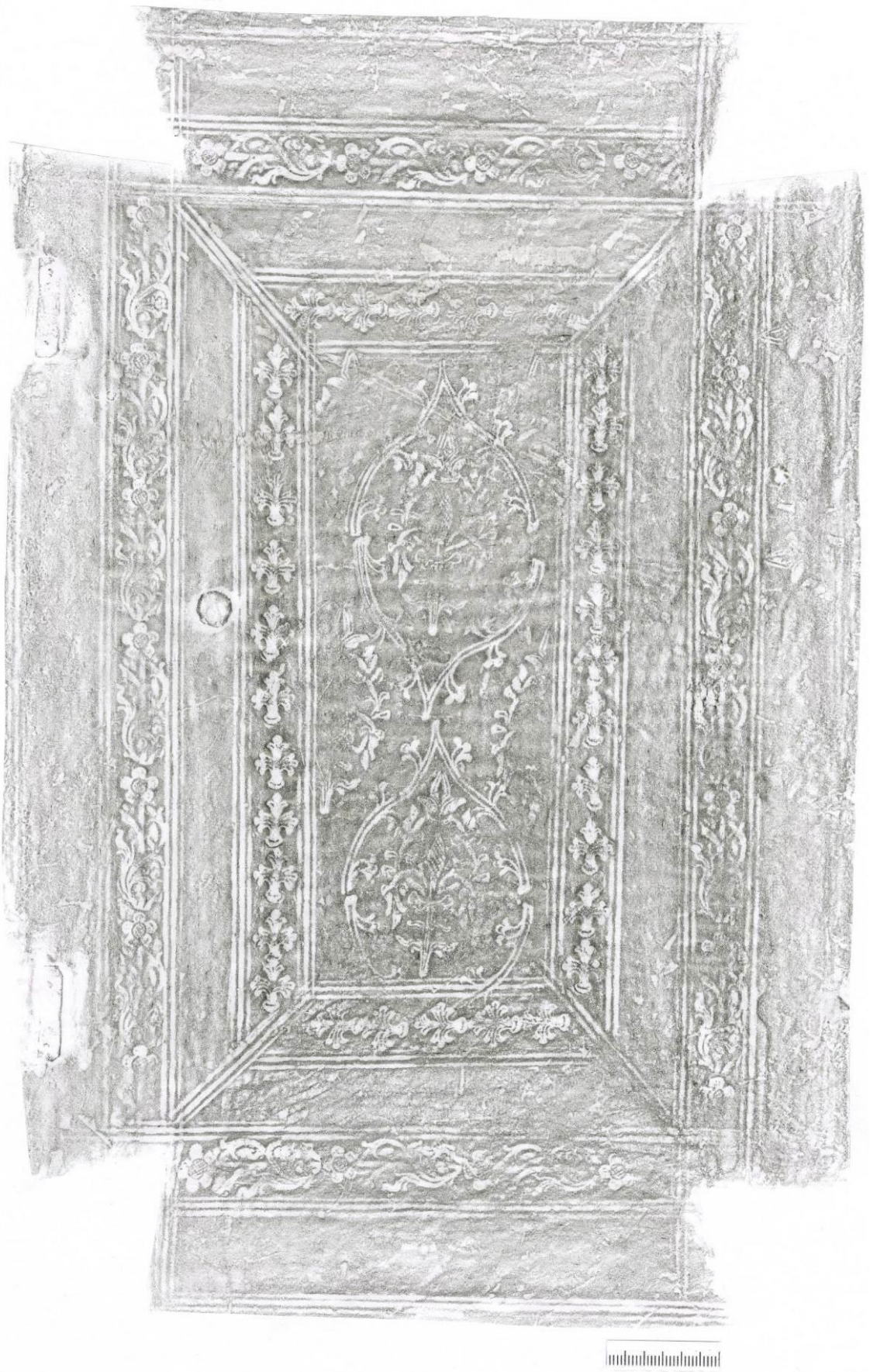

Sig. D I 6 – přední deska – frotáž (invertování barev v programu Adobe Photoshop)

Sig. D I 6 – zadní deska

Sig. D 16 – zadní deska – frotáž

Sig. D I 6 – zadní deska – frotáž (invertování barev v programu Adobe Photoshop)

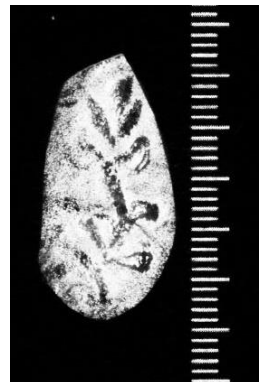
lomený oblouk (fileta)

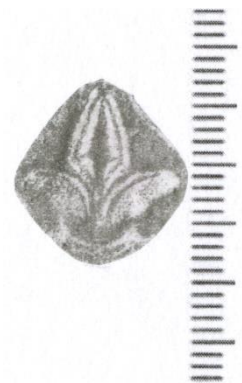
poupě (kolek)

olistěná větvíčka (kolek)

stylizované poupě (kolek)

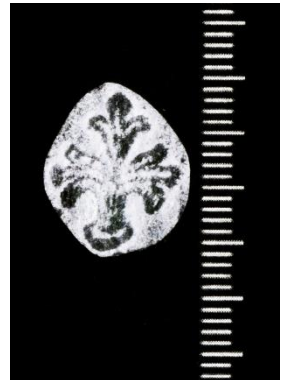

florální motiv květin (rolna)

florální motiv větvičky (kolek)

Sig. E V 6

Titul: *Prima pars Bibliae cum glossa ordin. & expositione Lyrae*

Jazyk:

Technika:

Datace: 1498

Autor: Brant Sebastianus

Místo tisku: Basileae?

Slohové zařazení knižní vazby: gotika

Rozměry knižní vazby: 315 x 225 x 73 (v x š x s)

Knižní desky: dřevěné (buk)

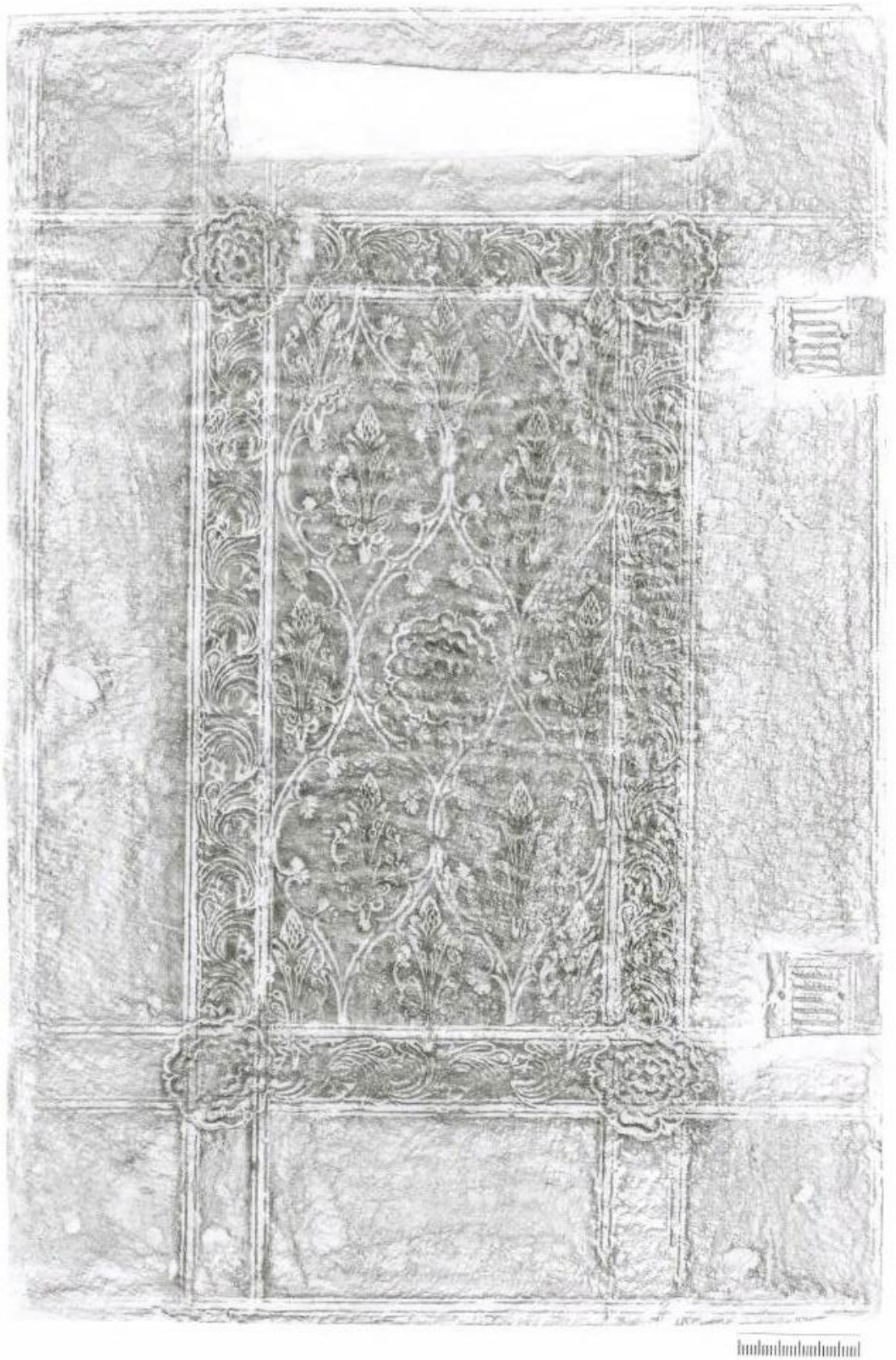
Pokryv knižní vazby: celousňový (jircha, vepřovice)

Výzdoba: slepotisk

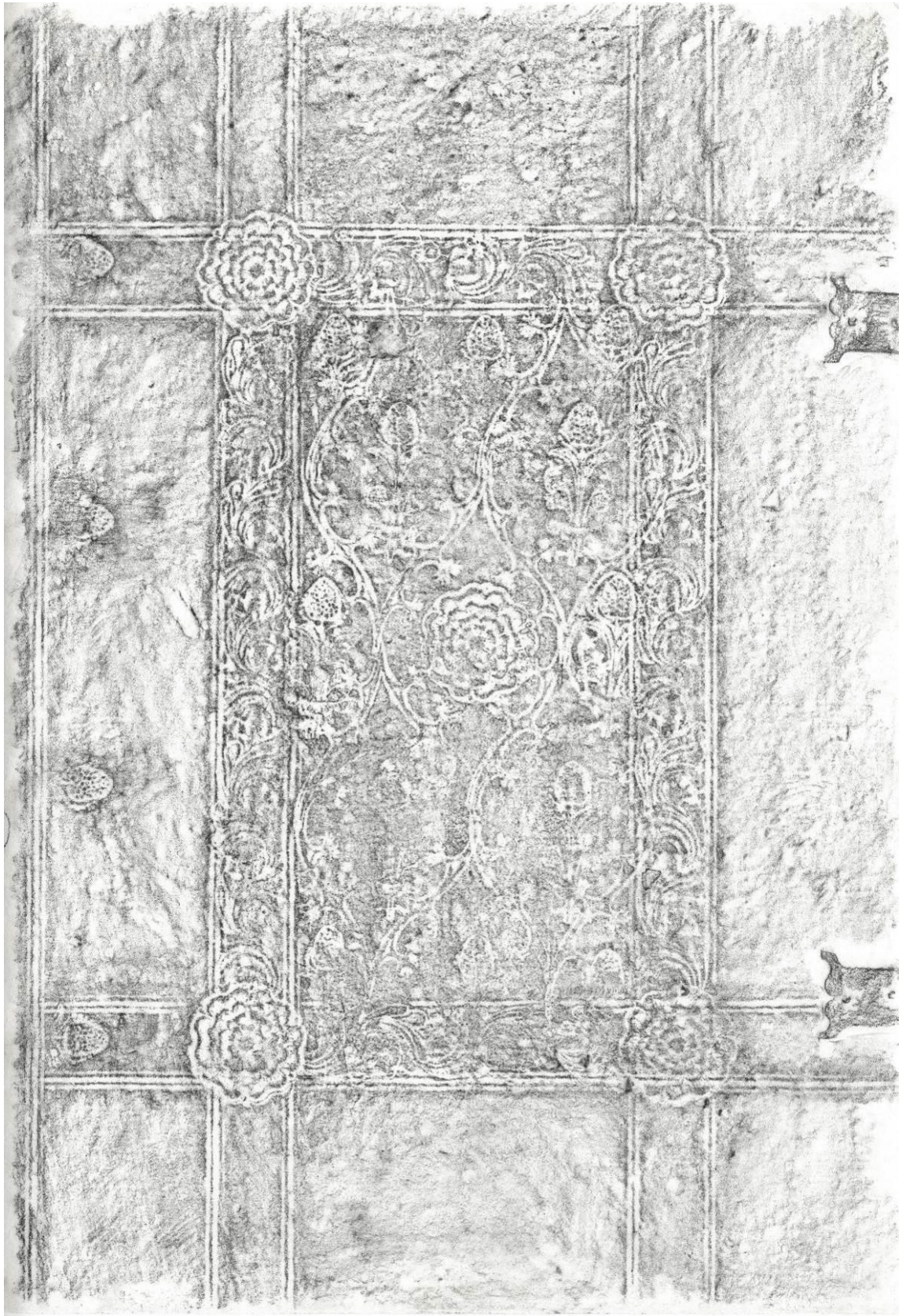
Jedná se o kompozici s rámovou bordurou. Základní rozvržení je tvořeno trojlinkou, jejímž křížením vznikají volná rohová pole. Volné pole bordury je vyplněno rolnou s florálním motivem vinoucích se listů s drobnými poupaty. Střední pole je vyplněno tzv. brokátovým motivem tvořeným lomenými oblouky. V místě křížení rámu a uprostřed zrcadla slepotiskové výzdoby je umístěna roseta (kolek). V ostatních polích brokátového motivu jsou umístěny kolky s motivem poupěte. Slepotisková výzdoba přední i zadní desky je bez výraznějších odlišností. Zajímavostí je nalezení velice podobné slepotiskové výzdoby na knize z fondu benediktinské knihovny v Broumově, která byla zdokumentována pomocí frotáže (viz frotáže na následujících stranách) v rámci průzkumu knižních vazeb dané knihovny (projekt *NAKI II – Brána moudrosti otevřena*). Jedinou pozorovanou odlišností slepotiskové výzdoby z fondu broumovské knihovny je použití jiného kolku poupěte ve středním poli a zvýraznění vazů v místě přechodu na knižní desku pomocí špičky stejného kolku poupěte. Jelikož však není dostupných dostatek informací o „broumovské“ knize (přesná datace, místo tisku apod.), není možné s určitostí říci, zda se může jednat u těchto dvou knih o stejnou knihvazačskou dílnu.

Sig. E V 6 – přední deska

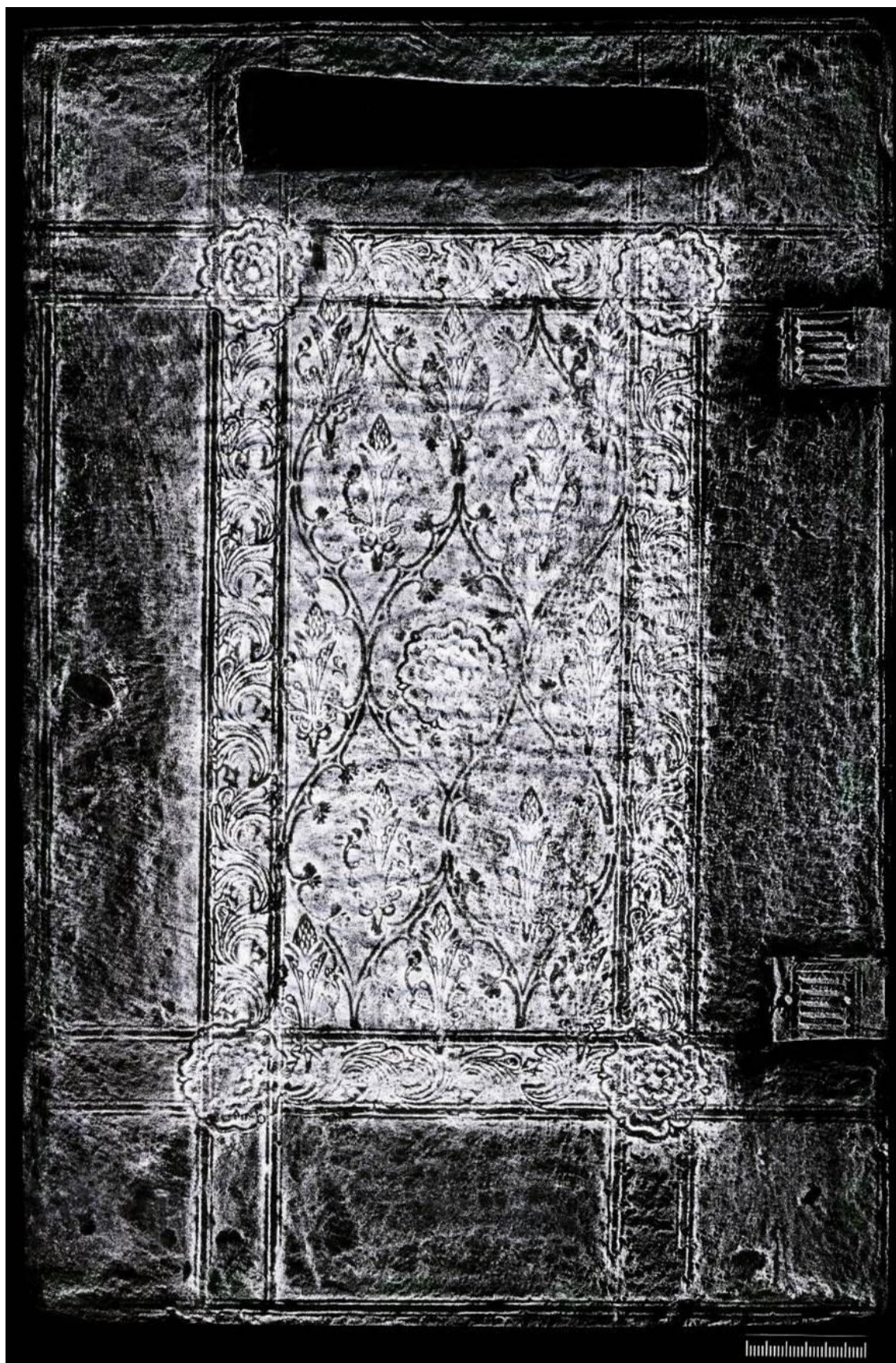

Sig. E V 6 – přední deska – frotáž

Benediktinská knihovna v Broumově (sig. A VII a 10, frotáž č. 86, 184 a, b; autor frotáže Ivan Kopáček)

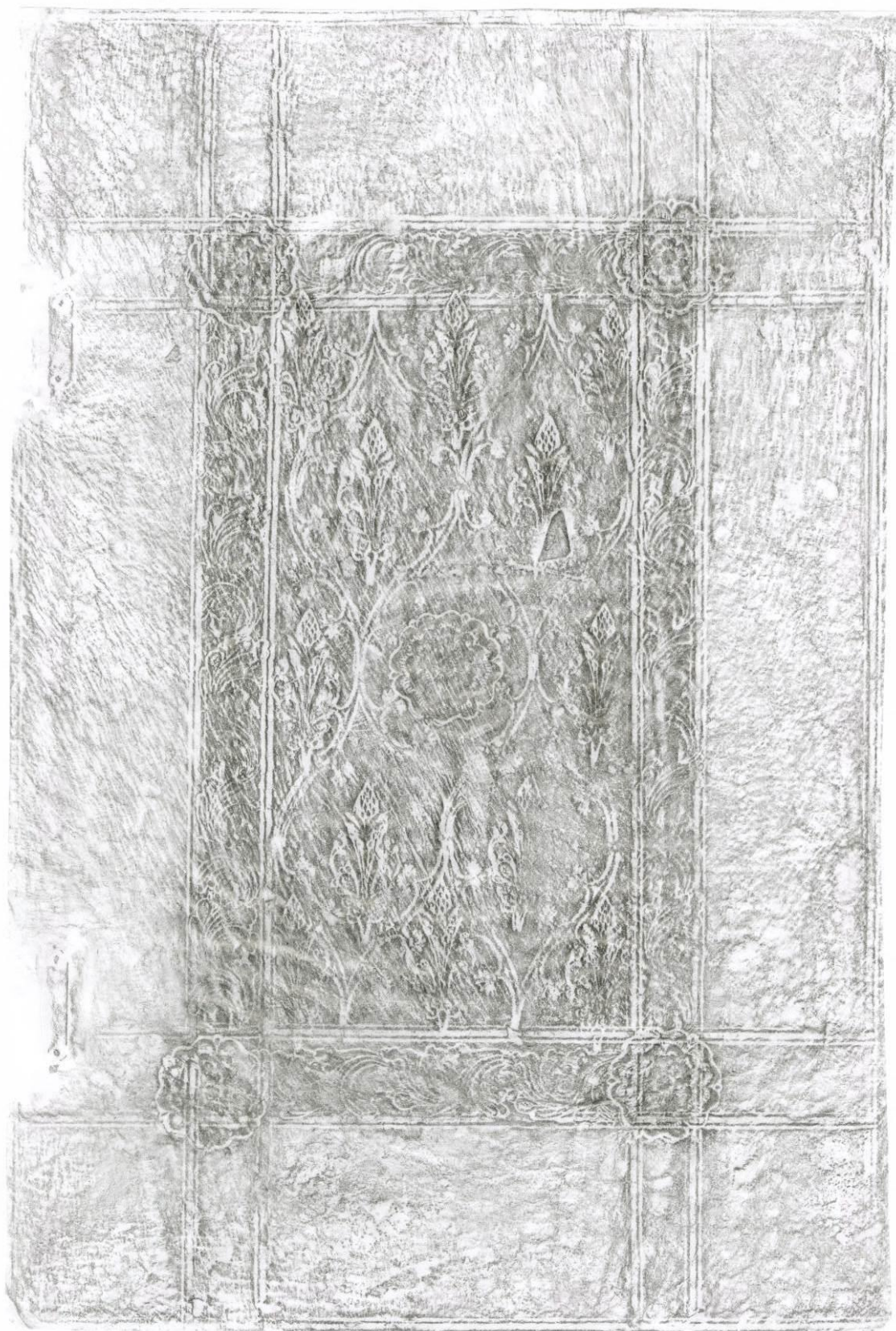

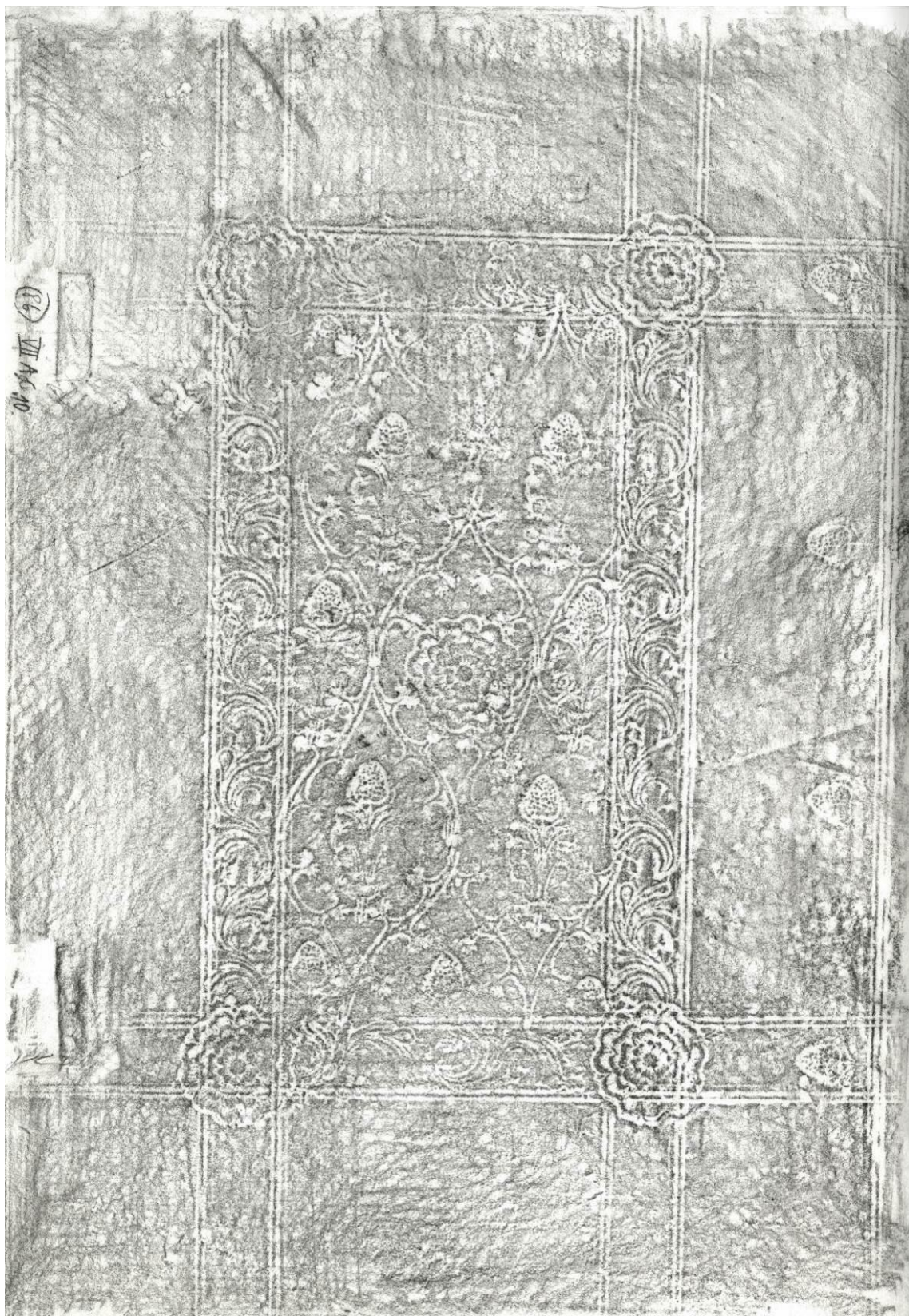
Sig. E V 6 – přední deska – frotáž (invertování barev v programu Adobe Photoshop)

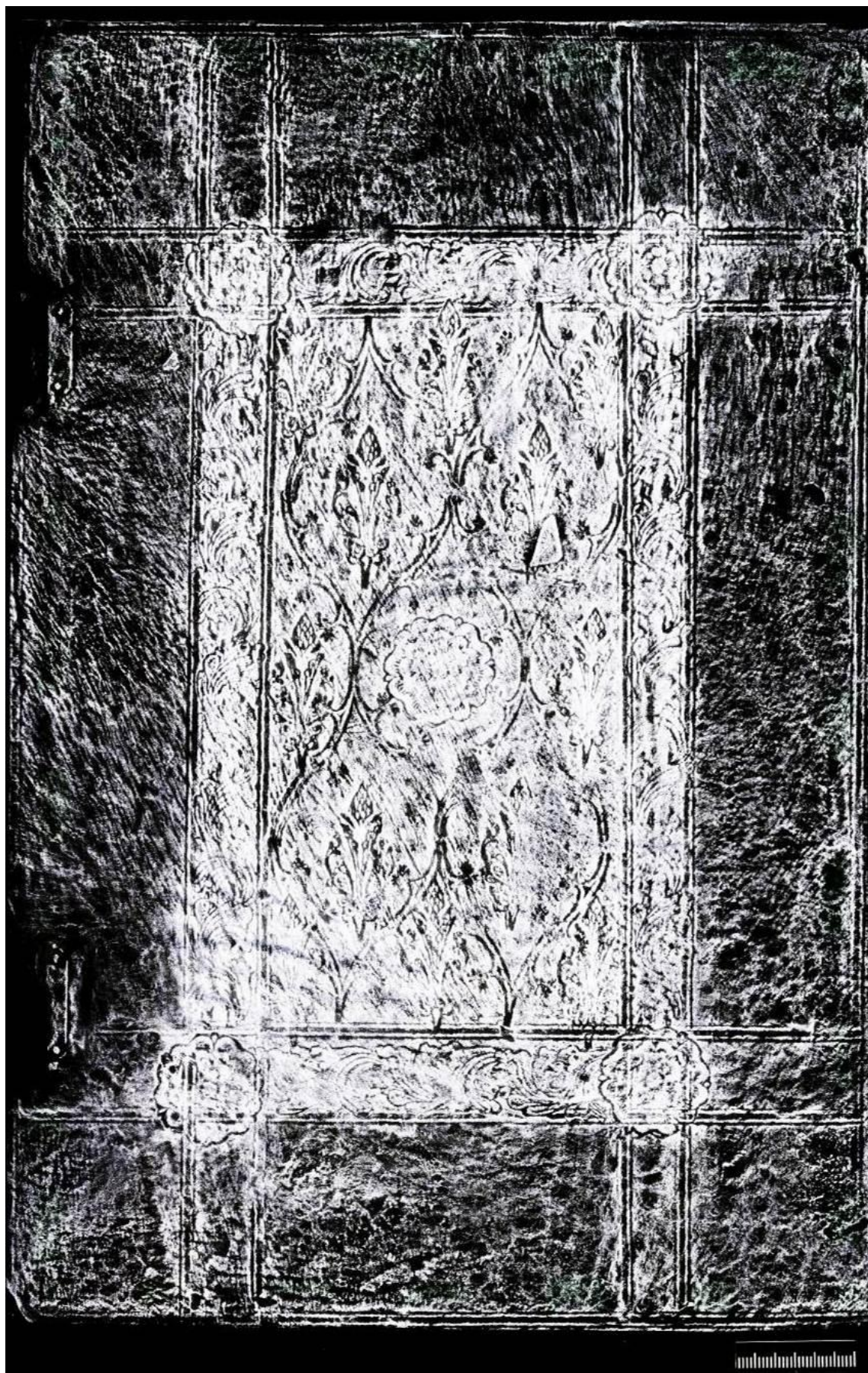
Sig. E V 6 – zadní deska

Sig. E V 6 – zadní deska - frotáž

Benediktinská knihovna v Broumově (sig. A VII a 10, frotáž č. 86, 184 a, b; autor frotáže Ivan Kopáček)

Sig. E V 6 – zadní deska – frotáž (invertování barev v programu Adobe Photoshop)

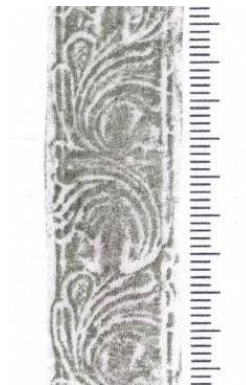
roseta (kolek)

poupě (kolek)

*florální motiv vinoucích se listů
(rolna)*

lomený oblouk

Sig. E V 9

Titul: *Concordantiae maiores*

Jazyk: latina

Datace: 1549

Technika: tisk, nasazovaná celousňová knižní vazba

Místo tisku: Basileae

Slohové zařazení knižní vazby: gotika

Rozměry knižní vazby: 335 x 225 x 80 mm (v x š x s)

Knižní desky: dřevěné (buk)

Pokryv knižní vazby: celousňový (třísločiněná teletina)

Výzdoba: slepotisk

Ačkoliv by měla být daná knižní vazba dle datace tisku řazena již do období renesance, stále zde převládají prvky vrcholné gotiky (způsob šití, nasazení vazů, úprava knižních desek...). Co se týče slepotiskové výzdoby knižní vazby, tvoří pozvolný přechod mezi jednotlivými slohovými období. Základem výzdoby je rámová kompozice z jednoduchých či několikanásobných linek. Vnější rám vyplňuje florální rolna s květy a vinoucími se lístky. Ostatní rámy jsou vyplněny pásy kolků s florálním či geometrickým motivem. Střední pole je pokryto překrývajícími se rosetami na přední desce a orly/orlicemi na desce zadní. Přechod vazů na knižní desku je zvýrazněn florálním kolkem stylizované lilie¹⁶². Výzdoba přední a zadní knižní desky se liší především použitím kolku ve středním poli (přední deska – roseta, zadní deska – orel/orlice). Na hřbetu knihy je i přes rozsáhlé mechanické poškození patrný motiv poupěte v lomeném oblouku/ brokátovém motivu v jednom mezivazném poli a překrývající se otisky roset ve vedlejším poli. Tato výzdoba mezivazných polí se střídá. (viz str. 193).

Poškození: Výrazné mechanické poškození, poškrábání, odření, ztráty usňového materiálu především v místě hlavic, poškození hmyzem (červotoč).

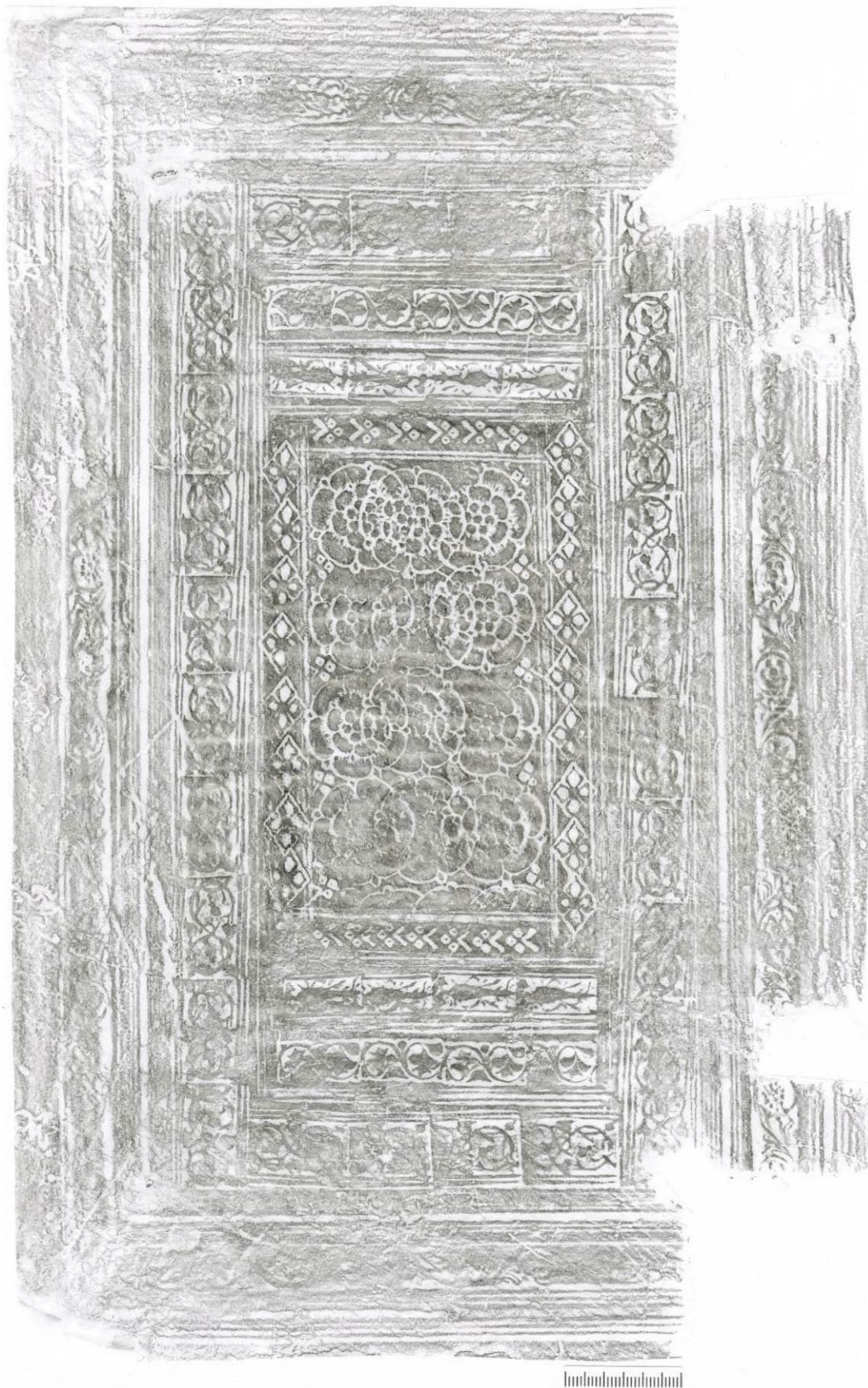
---

¹⁶² KOPÁČIK, Ivan. *Gotická knižní vazba ve sbírkách Vědecké knihovny v Olomouci* [online]. Litomyšl, 2014. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. [cit. 2019-03-29]. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/61946>, s. 248.

Sig. E V 9 – přední deska

Sig. E V 9 – přední deska – frotáž

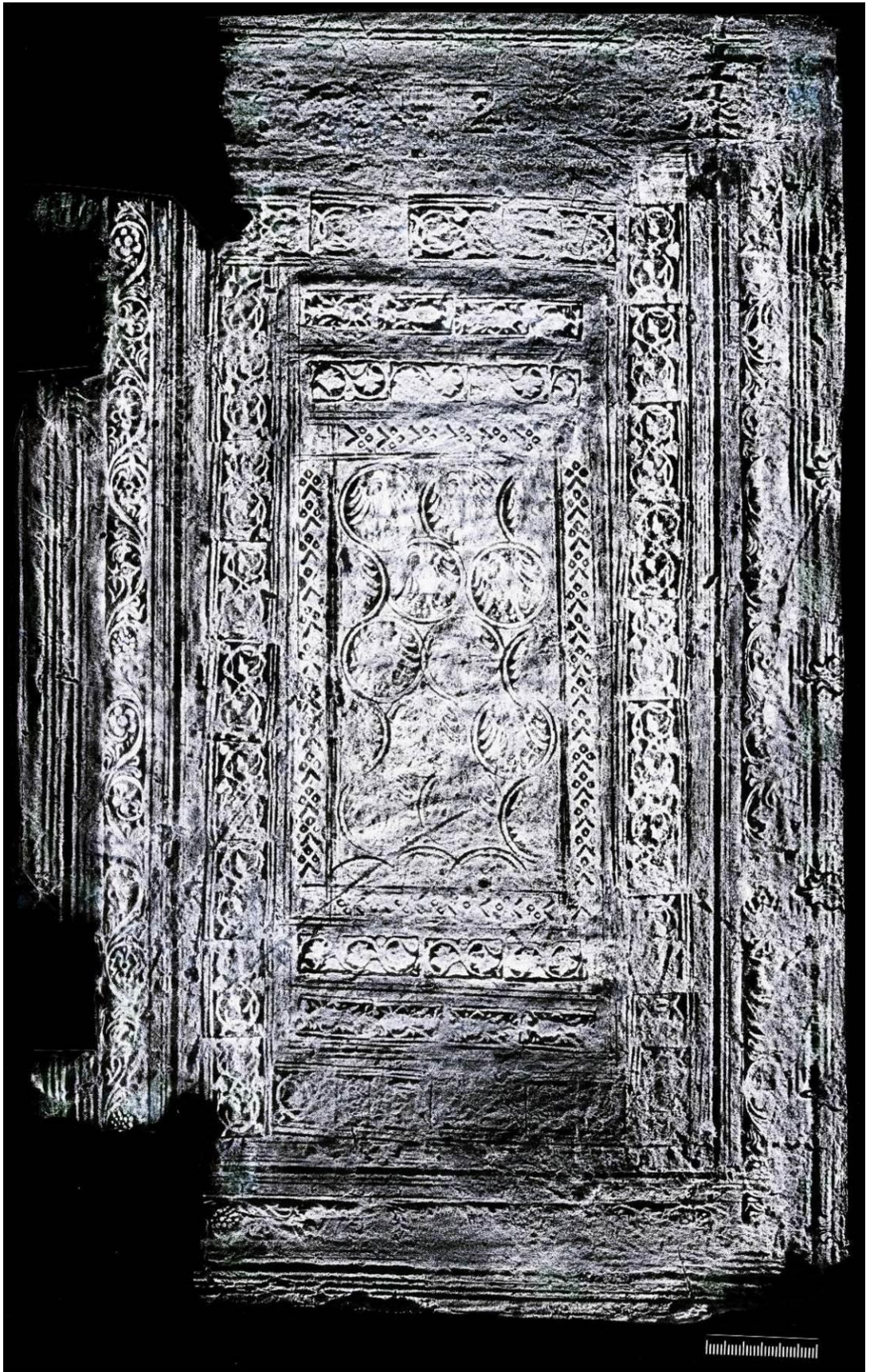
Sig. E V 9 – přední deska přední deska – frotáž (invertování barev v programu Adobe Photoshop)

Sig. E V 9 – zadní deska

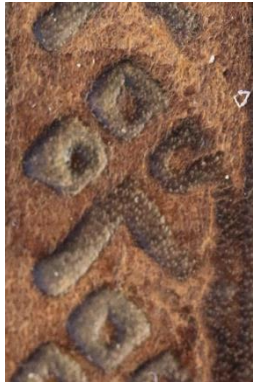
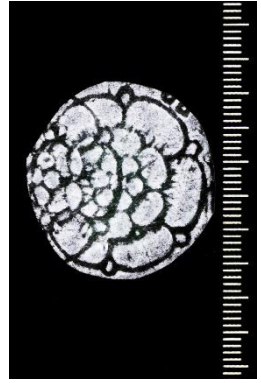
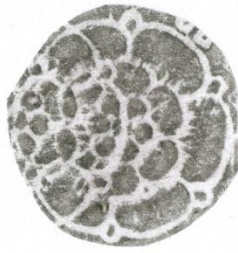
Sig. E V 9 – zadní deska - frotáž

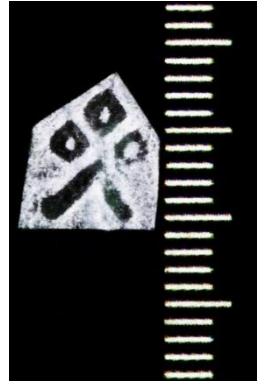
E V 9 – zadní deska – frotáž (invertování barev v programu Adobe Photoshop)

roseta (kolek)

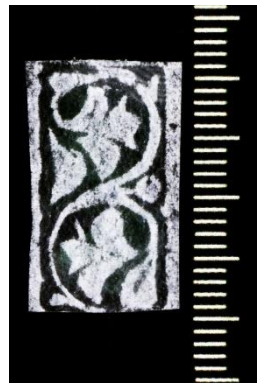
geometrický motiv (tlačítko)

Rostlinný motiv (kolek)

*Rostlinný motiv vinoucích se listů
(kolek)*

*vinoucí se stonek s listy a květy
(rolna)*

orel/orlice (kolek)

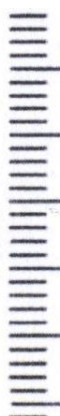
stylizovaný květ/květina (kolek)

rostlinný motiv vinoucích se lipových listů (kolek)

stylizovaná lilie¹⁶³ (kolek)

Dokumentace slepotiskové výzdoby hřbetu knihy – poupě (kolek) v lomeném oblouku/brokátovém motivu a překrývající se rosety (kolek)¹⁶⁴

¹⁶³ KOPÁČIK, Ivan. *Gotická knižní vazba ve sbírkách Vědecké knihovny v Olomouci* [online]. Litomyšl, 2014. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. [cit. 2019-03-29]. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/61946>, s. 248.

¹⁶⁴ Frotáž nebylo možné provést z důvodu křehkosti usňového materiálu v místě hřbetu

Sig. H VI 5

Titul: *Naturae hist.*

Jazyk: latina

Datace: 1518

Autor: C Plynius

Technika: tisk, nasazovaná celousňová knižní vazba

Místo tisku: Hagenoae

Slohové zařazení knižní vazby: gotika

Rozměry knižní vazby: 380 x 260 x 85 mm (v x š x s)

Knižní desky: dřevěné (buk)

Pokryv knižní vazby: celousňový (třísločiněná skopovice)

Výzdoba: slepotisk

Jedná se, stejně jako u předchozí knižní vazby, o pojetí vrcholné gotiky, jejíž typologické znaky převažují nad znaky renesančními. Rámová kompozice je tvořena jednoduchými linkami dvou různých šířek (jedna výrazně širší, druhá výrazně slabší). Vnější lineární rám tvoří křížením volná rohová pole. Plocha vnějšího rámu je vyplněna rolnou s portréty panovníků (přední deska) a žaludy ovinutými lístky (zadní deska). Vedlejší rám vyplňuje na přední desce rolna s florálním motivem květin. Střední pole vyplněné dvěma pásy rolny žaludů ovinutých lístky na přední desce a třemi pásy rolny s portréty panovníků na desce zadní obklopuje vpadlé (perspektivní pole). Hřbet knihy je v místě u knižní desky zdoben částí kolku poupěte v lomeném oblouku (viz str. 202). Zajímavostí je obrácené umístění mosazných spon knižní vazby (přední/zadní deska), než je obvyklé.

Poškození: Rozsáhlé mechanické poškození, odření, poškrábání, ztráty usňového materiálu větších rozměrů, poškození hmyzem (červotoč).

Sig. H VI 5 – přední deska

Sig. H VI 5 – přední deska – frotáž

Sig. H VI 5 přední deska – frotáž (invertování barev v programu Adobe Photoshop)

Sig- H VI 5 – zadni deska

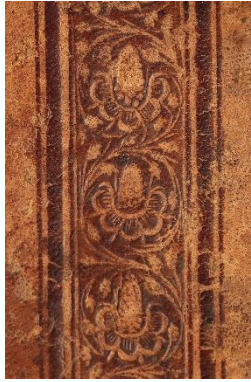

Sig. H VI 5 – zadní deska – frotáž

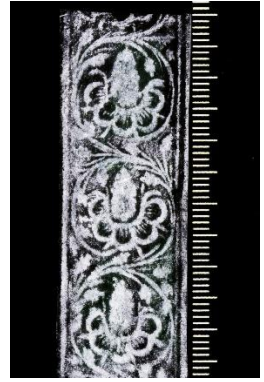

Sig. H VI 5 – zadní deska – frotáž (invertování barev v programu Adobe Photoshop)

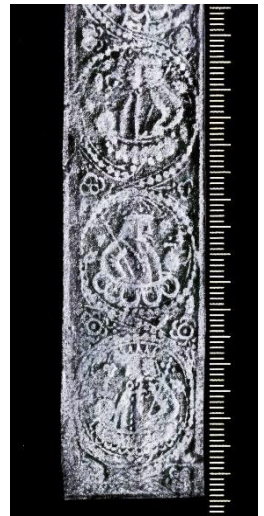

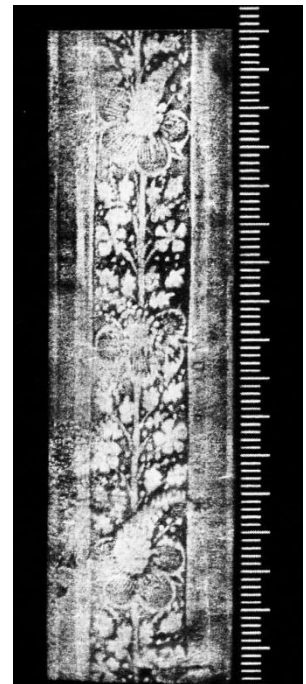
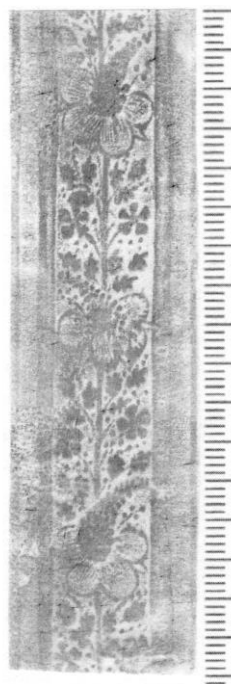
vinoucí se větvička s žaludy (rolna)

panovníci (rolna)

Větvičí se stonek s květy (rolna)

Dokumentace slepotiskové výzdoby hřbetu knihy – část poupěte (kolek) v lomeném oblouku/brokátovém motivu¹⁶⁵

---

¹⁶⁵ Frotáž nebylo možné provést z důvodu křehkosti usňového materiálu v místě hřbetu

Sig. R VI 6

Titul: *Dictionarium etc.*

Jazyk: latina

Datace: 1509

Autor: Amb. Calepini Berg.

Technika: tisk, nasazovaná celousňová knižní vazba

Místo tisku: Parisiis

Slohové zařazení knižní vazby: gotika

Rozměry knižní vazby: 325 x 220 x 60 mm (v x š x s)

Knižní desky: dřevěné (buk)

Pokryv knižní vazby: polousňový (tříslučiněná kozina?)

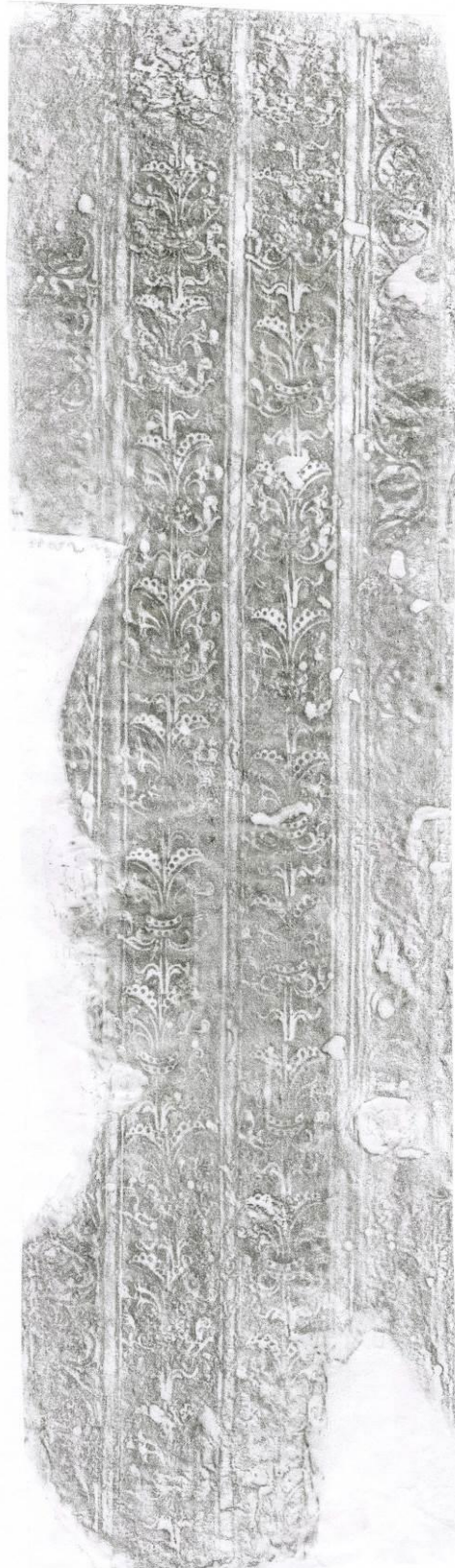
Výzdoba: slepotisk

Z důvodu dochování pouze zadní desky dané knižní vazby a rozsáhlému mechanickému poškození je slepotisková výzdoba značně nečitelná. Polousňový pokryv zdobí čtyři vertikální pásy jednotlivých tlačítek, které jsou od sebe oddělené několikanásobnou linkou. Pás u hřbetu knihy a v levé části je pravděpodobně tvořen florální rolnou. Na fragmentu usňového pokryvu v místě hřbetu je možné pozorovat pásy florálních motivu (viz str. 207). Z fragmentů slepotiskové výzdoby lze vyčíst ledabylé provedení s množstvím nepřesností.

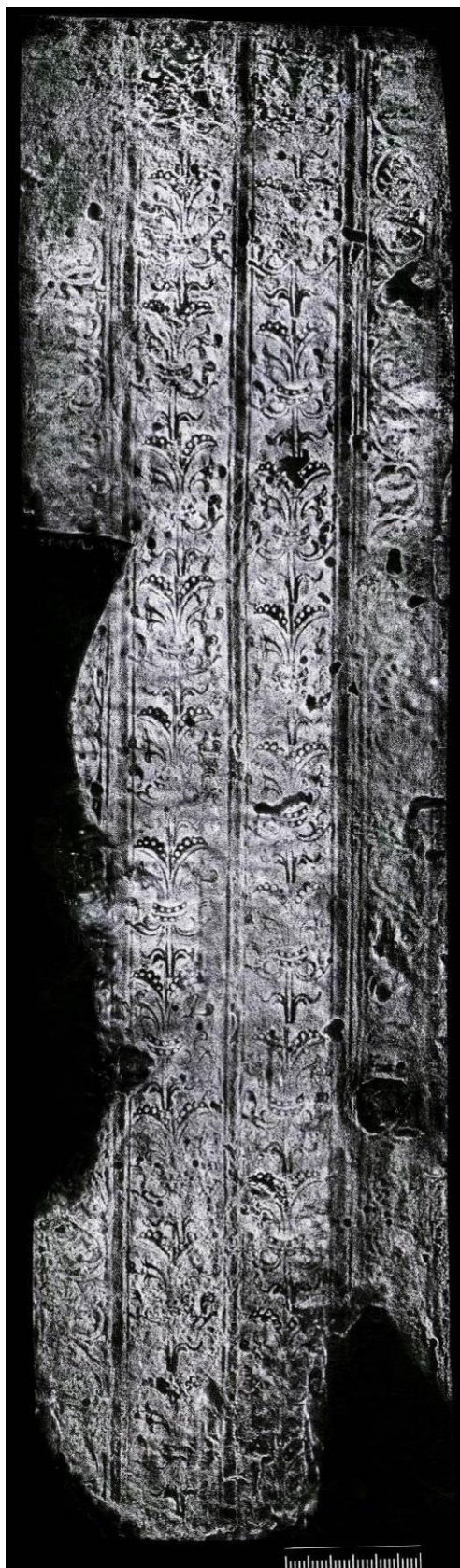
Poškození: Ztráta přední desky, rozsáhlé mechanické poškození, odření, poškrábání, ztráty usňového materiálu, odřezání částí pokryvu (patrné stopy ostrého nástroje), poškození hmyzem (červotoč).

Sig. R VI 6 – zadní deska

Sig. R VI 6 – zadní deska - frotáž

Sig. R VI 6 – zadní deska - frotáž (invertování barev v programu Adobe Photoshop)

*rostlinný motiv větvícho se stonku
(kolek)*

Dokumentace slepotiskové výzdoby hřbetu knihy – pásy florálních motivů¹⁶⁶

---

¹⁶⁶ Frotáž nebylo možné provést z důvodu křehkosti usňového materiálu v místě hřbetu